

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 3 | 2004 € 5,50

Dossier Dennendal dertig jaar later

Ondernemen in **conflictgebieden**

Euthanasie in de VS: wie durft? **Peter Singer** over **Darwin**

Martelen

De oorlogsmisdaden van VS-militairen in de Abu Ghraib-gevangenis in Bagdad hebben duidelijk gemaakt hoe lichtzinnig op allerlei niveaus in de Amerikaanse samenleving gedacht wordt over de rechten van de mens. Van haviken als Rumsfeld en topfiguren van CIA of FBI kun je zo iets verwachten, maar nu zelfs iemand als Michael Ignatieff, internationaal gelauwerd liberaal jurist en vooraanstaand publicist over mensenrechten, folteren betitelt als 'het kleinere kwaad' in de strijd tegen het grote kwaad van het terrorisme, gaan de stekels van humanisten overeind staan. Martelen is geen klein kwaad. Het is een mensonwaardige praktijk die in geen enkele omstandigheid kan worden toegestaan. Het verbod van inhumane behandeling is in een reeks van internationale verdragen vastgelegd. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948), de Geneefse Conventies over het oorlogsrecht (1949), de VN-Conventie tegen marteling (1984) maken volstrekt duidelijk dat marteling nooit kan worden gerechtvaardigd, ook niet met een beroep op een staat van oorlog of noodtoestand. Dat ondergeschikten het verbod op onmenselijke behandeling overtreden, pleit hun superieuren niet vrij. Niet volgens het Geneefse oorlogsrecht, en ook niet volgens het *Operational Law Handbook* van de VS (1996), waarin militairen zelfs uitdrukkelijk een 'positieve plicht' wordt opgelegd om een illegaal bevel te weigeren en dit direct te melden. Deze internationale grondrechtelijke bepalingen zijn niet alleen een verworvenheid van de Verlichting, maar gaan veel

verder terug. Na het martelen van de vroege christenen door de Romeinen heeft de rooms-katholieke kerk eeuwenlang haar invloed aangewend om martelpraktijken in Europa uit te bannen. In de tijd van de inquisitie is dit pad weer verlaten. In Engeland werd het martelen formeel in 1640 afgeschaft, - heksen uitgezonderd. In Frankrijk en Italië zijn Voltaire en Beccaria tegen martelpraktijken tekeer gegaan, en na 1789 werd het inderdaad verboden. In de twintigste eeuw was folteren in alle hevigheid terug, in de Sovjet-Unie van Stalin, in het Duitsland van Hitler, het Italië van Mussolini, het Spanje van Franco, het Ierland van de Britten. Amnesty International begon in 1972 een campagne voor een antifolterconventie, die ruim een decennium later resulteerde in de VN-conventie. Dat verdrag is door de meeste VN-leden, ook Amerika en Groot-Brittannië, geratificeerd.

Dat martelen toch nog altijd en in vele landen wordt toegepast is niet te verklaren uit de effectiviteit ervan als inlichtingenbron maar veeleer als middel ter onderdrukking, intimidatie, vernedering. Daartegen zou een oplossing in de sfeer van rechtsmiddelen een wapen kunnen zijn. Dan blijkt, dat er een essentieel element ontbreekt aan bestaande verdragen: het recht om naleving af te dwingen en, bij schending, compensatie te eisen. Wellicht een kans voor Amnesty om zich opnieuw sterk te maken. Na Guantanamo en Abu Ghraib is de tijd er zeker rijp voor. **Boudewijn Chorus**

humanistische OMROEP

In onze radio- en televisie-uitzendingen beogen wij zoveel mogelijk mensen behulpzaam te zijn bij hun oriëntatie op de samenleving. Wij doen dat door - vanuit een humanistische inspiratie - aandacht te schenken aan belangrijke vraagstukken in politiek, samenleving en cultuur. De ontwikkelingen van het humanistisch gedachtegoed en van de meest relevante humanistische activiteiten volgen wij op de voet: kritisch, geïnteresseerd en alert.

De Humanistische Omroep in Hilversum zoekt voor haar bestuur een penningmeester

Wij zoeken iemand die

- affiniteit heeft met het **humanisme**
- voldoende **kennis en ervaring** heeft m.b.t. lezen en beoordelen van jaarrekeningen, begrotingen en financieel beleid
- actief **meedenkt** over het **beleid**

De werkzaamheden worden verricht binnen een bestuur 'op afstand' (6 leden), met een vergaderfrequentie van ca. 5 maal per jaar ('s avonds in Amsterdam) en incidenteel overleg met directie en administrateur. De aanstelling is voor de periode van maximaal 6 jaar. Het betreft een onbezoldigd penningmeesterschap.

Sollicitaties kunnen worden gestuurd naar:
Humanistische Omroep
Postbus 135
1200 AC Hilversum

t.a.v. het Bestuur

Sollicitaties bij voorkeur binnen 2 weken na verschijning van dit blad versturen.

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
58e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Hoofredactie
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikke

Medewerkers aan dit nummer
Jaan van Aken, André de Bruin,
Carrie, Paul Cliteur, Ad van Dun,
Peter Gorgels, Hans Grimm, Michel de
Groot, Rob de Haan, Stan van Houcke,
Inge Mans, Ilya van Marle, Caspar
van Meel, Gea Meijers, Gerard Nass,
Barbara Nieuwenhuijsen, Max Pam,
Peter van Rietschoten, Sjoerd Sijsma,
Evelien Tonkens, Han Singels, Michel
Vandenbroeck, Hilde van Vlaanderen.

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Lotte Peters
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75, Leden Humanistisch
Verbond € 22,75, studenten
€ 22,00. Toeslag buiten Nederland
€ 11,50. Prijs los nummer € 5,50.
Verzendkosten bij nabestelling € 2,30.

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40,
admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend
per kalenderjaar en gaan in met de
eerstvolgende editie. U ontvangt een
factuur of acceptgiro voor de reste-
rende periode van het lopende jaar.
Abonnementen worden automatisch
verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Adverteren
All-Round Media Services
Ton de Hoop, Ron de Graaf
Media Services,
Lorentzkaade 344, 2014 CJ
Haarlem. Telefoon: (023) 524 5336.
Fax: (023) 524 80 43.
E-mail: amedia@xs4all.nl

Verschijningsdata
De Humanist verschijnt
tweemaandelijks. De komende
verschijningsdata in 2004 zijn:
2 september, 21 oktober, 16 december.

© 2004 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. ISSN 0025-
9489/ISSN 0025-9489

Nederlands
uitgeversverbond
Groep vaktijdschriften

INHOUD

DOSSIER

Dennendal,
dertig jaar later

(p.4)

Nr. 3 | 2004

- 4** 'Ik heb de hoop nog niet verloren'
Gesprek met Carel Muller, inspirator van toen
- 8** Toen zelfontplooiing nog niet egocentrisch was
De betekenis van Dennendal
- 14** Gewoon samen mens zijn
De opbrengst voor de patiënten

ACHTERGROND

- 17** Ondernemen in conflictgebieden

INTERVIEW

- 32** Regisseur Thom Fitzgerald over euthanasiefilm in de VS

ANALYSE & ESSAY

- 23** Staat Amerika garant voor de wereldvrede?
- 36** De literaire bommen van Louis Paul Boon

RUBRIEKEN

- 2** Redactioneel
- 20** Werk in uitvoering: project in Tanzania
- 27** De bezieling: Anke Polak
- 29** Sprekend: Tineke Klerk
- 30** Canon van het humanisme
- 40** De Doordenker
- 41** Ondertussen op het internet
- 42** Repliek
- 43** Zoom
- 46** Agenda

COLUMNS

- 13** Michose:
Vleselijke vervuiling
- 22** Paul Cliteur: Gidslanden
- 28** Max Pam: Godsdienstpolitie
- 35** Carrie: Pleegmeisje

Werk in uitvoering:

'Afrikaanse kinderen zijn niet zielig' (p.20)

Carel Muller en Conny Kooijman over

'Mensen met een handicap moeten gewoon

Op 10 juli is het dertig jaar geleden dat het kabinet-Den Uyl (onder meer PvdA, D'66, PPR) Nieuw Dennendal liet ontruimen. De zwakzinnigenafdeling van de Willem Arntz Hoeve was uitgegroeid van een sympathiek sociaal experiment rond de verzorging van mensen met een handicap tot een toetssteen van vernieuwing in de samenleving. Na drie decennia kijkt de inspirator van toen, Carel Muller, samen met Conny Kooijman, een van de huidige voorvechtsters voor emancipatie van mensen met een beperking, terug - en vooruit. GERARD NASS

Interviews geeft Carel Muller niet meer, omdat niemand wil begrijpen waar het destijds om ging, en waar het nog steeds om gaat. Maar met Conny Kooijman, voorvrouw van de Nederlandse emancipatiebeweging voor mensen met een handicap, wil hij nog wel praten. Conny is tegenwoordig beleidsmedewerkster bij 'Onderling Sterk', de belangenvereniging voor en door mensen met een verstandelijke beperking.

Conny heeft zich goed ingelezen. Ze wil eerst graag 'wat oude koeien uit de sloot halen'. Hoe was bijvoorbeeld die sfeer van toen? Carel herinnert zich vooral een gezellig Dennendal waar het altijd mooi weer was. Een plaats ook waar de mensen het goed met elkaar konden vinden. Waar het om ging was: 'In het algemeen stap voor stap de mogelijkheden van de bewoners vergroten. Verdunning omdat de omgeving van de bewoners altijd eenzijdig was. Daarom dachten we dat het leuk zou zijn als er daar ook zichtbaar andere

mensen zouden wonen en werken. Zodat je wat meer variatie kreeg en wat meer contacten. En een wat vriendelijker atmosfeer'

Vriendelijk, ja, maar ook wel eens té vriendelijk? *De Telegraaf* schreef destijds over groepsleiders die 'stoned' zouden zijn. Conny wil weten hoe dat zat. Carel vertelt dat het in de pers wel wat werd overtrokken. 'Er waren natuurlijk mensen die hasj rookten en die experimenteerden, maar dat was allemaal in de privé-sfeer en niet tijdens het werk, dat mocht echt niet.'

doordringen, de zwakzinnige diep tot je laten doordringen, het was niet de snelle wereld natuurlijk.'

Geen inrichtingsliefde

Conny vertelt Carel wat over haarzelf: 'Ten tijde van Dennendal zat ik op een vormingscentrum. Ik heb daarna 25 jaar in de sociale werkvoorziening gewerkt. Thuis, bij mijn ouders op de boerderij, kreeg ik geen inrichtingsliefde. Na de scheiding van mijn ouders ben ik het huis uitgegaan. Voor nood kwam ik toen terecht op Huize Ursula

'Je moet per individu kijken wat je aan dat leven toe kunt voegen'

En de bewoners, blowden die ook? Carel: 'Nee hoor, - nou ja, misschien heeft iemand tijdens de vakantie wel eens een trekje gehad. Het sloot natuurlijk aan bij de sfeer, relaxt, op beleving gericht, muziek diep tot je laten

want ik was overspannen. De zusters en de bewoners hebben mij opgevangen, zo ben ik er weer bovenop gekomen. Daarna ben ik zelfstandig gaan wonen. In die tijd ben ik nog bijna aangerand. Ik was natuurlijk een jong

beperking overal bij horen'

Carel Muller dertig jaar na Dennendal. Foto: Michel de Groot

knap meisje waar ze verliefd op werden. Dat heb ik verzwegen want anders mocht ik de deur niet meer uit.'

Carel: 'In mijn leven had ik maar twee banen, ik ben erg honkvast. Na Dennendal heb ik tot 1995 op een Sociale Academie gewerkt, totdat die school ging fuseren. De oudere mensen die wat dunder waren, zoals ik, moesten

weg. We hadden door die fusie ook niet meer ons eigen schooltje. Sindsdien heb ik geen werk meer. We handelen nu in oude spullen.

Op die academie kwamen begeleiders in intramurale voorzieningen. Zij werkten en gingen een dag in de week naar de school. Dat was hartstikke mooi, die mensen brachten ervaring

mee, die wisten waar ze het over hadden. Wij vroegen dan wat de opleiding kon doen om ze verder te helpen in hun werk. Hetzelfde als bij 'Onderling Sterk'; proberen mensen in contact te brengen met hun eigen kracht. Het uitgangspunt was zo'n beetje: de leraar staat niet voor de klas want dan is de boodschap: de leraar weet het! Zo kwamen die begeleiders toe aan hun eigen vragen, kennis en problemen. Groepjes mensen met dezelfde leerbehoeften. Dat was uniek in Nederland, het was een vorm van projectonderwijs die alleen maar kon door het stil te houden.' Conny: 'Bij ons laat de coach de mensen ook eerst nadenken en praten met elkaar, daarna uitzoeken wat ze willen. Sommigen hebben er uitleg bij nodig, anderen leren door ervaring, of door van elkaar te leren. Het is heel verschillend. Zelf vind ik het prettig om eerst uitleg te krijgen hoe dingen in elkaar zitten, en informatie. Je kunt niet kiezen over iets wat je niet weet, en nooit ervaren hebt.'

Inrichtingen dicht?

Het gesprek vindt gedeeltelijk plaats in aanwezigheid van Elja, de echtgenote van Carel. Elja werkt op Nieuw Woelwijck en dat brengt het gesprek al snel op inrichtingen. Na een periode van 'anti-inrichtingsbeleid' komt de overheid daar nu op terug. Voor 'Onderling Sterk' blijft sluiting van inrichtingen echter een belangrijk strijdpunt.

Conny: 'Een tijdje geleden sprak ik een bewoner in een instelling. Hij zat in een rolstoel en moest helemaal verzorgd worden. Ik vroeg of hij wel eens kleren kocht in de winkel. Of naar het strand of het bos ging. Die man wist helemaal niet dat er een winkel of strand was! Als je nooit in een winkel

bent geweest kun je ook niet kiezen. Dan is de inrichting vertrouwd, en de buitenwereld heel eng. Ik ben nooit op de maan geweest. Dan is de maan heel eng. Maar misschien is het best leuk op de maan, ik noem maar wat. Wat de boer niet kent dat lust hij niet.'

Carel: 'Die veralgemenisering, dat gehijg van voor en tegen de inrichting. Ik denk dat het daar niet om gaat. Je moet per individu kijken wat je aan dat leven toe kunt voegen. Neem nou je eigen voorbeeld. Je was hartstikke mooi geïntegreerd met je ouders op de boerderij, maar liefde kreeg je niet. Daarom moet je als hulpverlener per geval kijken wat nodig is om een leven te verrijken en vooral, knelpunten op te lossen. Het ene ouderpaar dankt je op hun knieën wanneer ze zelf voor hun zwakzinnige kind kunnen blijven zorgen, daar moet misschien alleen en beetje hulp bij. In het andere geval is er weekendopvang nodig, in het derde geval moet misschien werk gezocht worden. En in het vierde geval is iemand dus echt zo verkreukeld dat hij opgenomen moet wor-

den in iets. Dat is "zorg op maat" zoals dat tegenwoordig zo vreselijk heet.'

Conny: 'Smaken verschillen. Sommige mensen worden gek als ze in een groep van tien zitten. Dan zie je het gedrag weer verbeteren in een rustige omgeving. Even op zichzelf kunnen zijn. We worden allemaal geboren, de een met en de ander zonder beperking. De samenleving moet accepteren dat er gehandicapten zijn. Gewoon leren dat er zwakke mensen zijn, en dat die er in

'Als je nooit buiten de inrichting bent geweest kun je niet kiezen'

de samenleving ook bijhoren.'

Carel: 'Maar wat is dan integratie? Betekent dat een gezellige zomercamping met mensen die allemaal stacaravans hebben, elkaar door en door kennen en elk jaar weer terug komen? En hoe die omgaan met een gehandicapt kind dat elk jaar meekomt? Ja, dan heb je een fleuriger beeld. Terwijl hier in de buurt, dan komt er 's morgens een busje voorrijden en wordt zo'n kind opgehaald. Dan gaat het naar een of andere dagopvang, en 's middags tegen vier uur komt het weer terug. Je ziet dat kind helemaal niet, je krijgt ook als burens helemaal geen kans om dat kind te leren kennen. Waar ik voor ben is kijken, kijken en nog eens kijken!

Een schema maken van het leven van zo'n kind, zijn repertoire. Kijken wat je, gezien zijn andere vaardigheden zou kunnen verwachten, en zorgen dat hij zijn repertoire kan uitbreiden. Al die abstracties. Hier in de buurt is er een moeder, die heerst als een kloek over haar zwakzinnige kinderen. Maar die kinderen zien er heel gelukkig uit.'

Conny: 'Ik wil nog wel iets anders zeggen over familie. Er zijn familieleden die het kind helpen en hun eigen keu-

zes laten maken.

Maar je hebt ook het andere uiterste. Dat kom ik op gezinsvervangende tehuizen tegen. Daar wonen gehandicapten die alleen

maar last van hun familie hebben. Het komt voor dat de familie alles bepaalt. Het beheer van het geld, de relaties, alles.'

Carel: 'Ik ben het helemaal met je eens. Als ouders tegen de hulpverlener zeggen: "Ze heeft graag dit en dat, maar ja, we zijn hartstikke bang dat ze verkracht wordt," moet je niet automatisch zeggen dat die ouders recht hebben op die angst. Dan moet je toch zeggen, dat het kind volwassen is en recht heeft op zijn eigen wensen en hoe we die kunnen verwezenlijken.'

Belangenbehartiging

We praten over Conny's leven als belangenbehartiger, en hoe dat dertig jaar geleden ging met Carel Muller als 'belangenbehartiger', charismatisch leider die hij was. Conny: 'Ik ben druk met allerlei problemen op de sociale werkvoorziening. De helft van de werknemers is ontevreden. Het wordt allemaal commerciëler en daarom willen ze de goeie mensen niet detacheren. Dan zeggen ze: "je zit hier goed op de inpakafdeling". En als je een minuut over acht binnenkomt krijg je meteen straf, of wordt er een halve dag ingehouden. En je moet in je eigen tijd naar de dokter, een snipperdag nemen als je ziek bent. De mensen worden dan kwaad, ik kan dat goed voor hen verwoorden, zorgen dat er iets aan gedaan wordt.'

Carel Muller ten tijde van Dennendal.
Foto: Han Singels

Conny Kooijman en Carel Muller

INTERVIEW

Illustratie boven: Hans Grimm

Foto links: Dennendal-bestuurder drs. H.E. Drechsel in discussie met Dennendal-vernieuwers.

Carel: 'Vijftig procent van de mensen ontevreden, dat kan toch niet! Dat moet morgen afgelopen zijn! Er moet een impuls komen, net als destijds Rosa in het zuiden van de VS met de rassendiscriminatie. Rosa stond niet op voor een blanke, en dat zette veel in beweging. Je moet terug naar de basis, dan gebeuren er leuke dingen. En mensen moeten kwaad kunnen worden, desnoods onredelijk. Mensen met een handicap zullen altijd onder een regiem vallen, dat is inherent aan hun handicap. Maar het gaat om de verhouding van wat mensen zelf kunnen, wat ze zouden willen proberen en die omgeving. Dan maakt het ook niet uit of ze in een inrichting of ergens anders betutteld worden. Je moet mensen "in hun kracht zetten", daar naar toe gaan waar ze zitten en ze daar sterker maken.

Nu komt er waarschijnlijk weer een nota. Daar staat dan in dat je in plaats van een halve dag een kwart dag moet aftrekken, als je een kwartier te laat komt. En dat ze de regels aanscherpen om dat te controleren. Maar je verbetert niks, op die manier hebben ze ook het onderwijs om zeep geholpen. Maar hoe vaak kun jij nu het land in Conny? Volgens mij zit je veel te vergaderen.'

Bureaucratie

Conny: 'Het is wel veel vergaderen. Ik heb over het hele land besprekingen.'

Carel: 'Het beste wat je kunt doen is kijken naar de feitelijke situatie. En dan problemen klein maken in plaats van altijd weer die "grote" oplossingen.

Zorgen dat mensen de hulp krijgen die ze echt nodig hebben. En niet, om mee te tellen grote zwart-wit-redeneringen ophangen want dan ben je bezig met ideologie. Dan vervalt je in dezelfde fout als die beleidsmakers met hun totalitarisme, die zien niet meer wat er echt gebeurt. Al dat vergaderen en nota's schrijven. In Nederland wordt het beleid bepaald door elkaar overlappende kringen van dezelfde soort doctoranden, de elite, die elkaars rapporten leest en beoordeelt. Ik denk niet in complottheorieën, maar zo werkt het gewoon, in die zin is er de afgelopen dertig jaar natuurlijk niet veel veran-

'Ik hoop nog altijd dat er beleid komt waarin nuanceringen mogelijk zijn'

derd. De zwakzinnige is daar niet veel mee opgeschoten. Die willen volgens mij vooral meer mensen om hen heen, meer liefde en een beetje aandacht en warmte.

Conny: 'Jij noemt ons nog steeds zwakzinnigen. Ik snap het wel, om de paar jaar hebben we een nieuw woord, zo blijven we aan de gang. Maar voor de rest heb je wel gelijk hoor. Ik werk momenteel mee aan een onderzoek waarin wij mensen met een beperking vragen of ze tevreden zijn over hun leven. Mensen met een beperking zijn vooral eenzaam. En ze durven niet te

zeggen wat ze vinden. Zij hebben heel wat mensen om zich heen, en toch zijn ze eenzaam.'

Carel: 'Daarom is het ook belangrijk dat je apart naar Pietje, Jantje en Marietje kijkt. Ik heb de hoop nog niet verloren dat er vanuit de overheid een beleid komt waarin nuanceringen mogelijk zijn. Het hele idee van het persoonsgebonden budget gaat over 'gelijke monniken, gelijke kappen'. Ik denk trouwens dat het oude links-rechts-onderscheid gaat wegvallen. We gaan een nieuwe tijd in, zoals we dat vroeger op Dennendal ook al hoopten en dachten: het Aquariustijdperk. Dat

wordt een tijdperk van licht, liefde en overvloed.

Ik heb altijd gedaan wat ik goed en nodig vond, ongeacht de gevolgen.

En die gevolgen vielen altijd mee. Het maakt me niets uit dat mensen me voor gek verslijten. Ik wil rustig mijn steentje bijdragen aan de dingen die komen gaan. Daarvoor zit ik nu in de ideale positie, ik heb mijn handen vrij.'

Conny: 'Ik maak me toch wel zorgen over de bezuinigingen. Mensen krijgen minder te besteden en de lasten worden hoger. Ik hoop dat mensen met een beperking overal gewoon bij gaan horen. Dat ze nergens uitgesloten worden. Maar vooral dat zij zelf over hun eigen leven kunnen beslissen.'

Dennendal

EVELIEN TONKENS

De culturele betekenis
van de Dennendal-affaire
en de jaren zeventig

Toen zelfontplooiing nog niet egocentrisch was

De Dennendal-affaire was strikt genomen niet meer dan een serie ordinaire personeelsruzies in een uithoek van de samenleving - een inrichting voor zwakzinnigen. Maar achter die ruzies ging volgens Evelien Tonkens, lid van de Tweede Kamerfractie van GroenLinks, een fundamenteel conflict schuil over de waarde van zelfontplooiing.

De jaren zestig en zeventig staan tegenwoordig in een verkeerd daglicht. Aan die periode danken we volgens velen hedendaagse ellende als zinloos geweld en claimerige, brutale en egocentrische burgers die voor zichzelf het beste eisen en geen sikkiepit om anderen geven. Het toenmalige zelfontplooiingideaal heeft ons nu opgescheept met jongeren die geen respect meer hebben voor ouderen en een politieagent uitschelden in plaats van hem te gehoorzamen. Hier en daar

treffen we heimwee naar de jaren vijftig aan, toen gezag en bescheidenheid nog heel gewoon waren.

Deze visie op de jaren zeventig doet volgens mij geen recht aan de culturele revolutie van destijds. Het zelfontplooiingideaal was namelijk niet egocentrisch, maar relationeel en maatschappelijk. Het was niet los te zien van een gemeenschappelijke poging tot maatschappijverbetering. Het idee dat zelfontplooiing iets voor jezelf is, ontstond pas met de liberale marktsa-

menleving van eind jaren tachtig. Dit wil ik illustreren aan de hand van de Dennendal-affaire.

Rust, regelmaat en hygiëne

Strikt genomen was de Dennendal-affaire niet meer dan een serie ordinaire personeelsruzies in een uithoek van de samenleving - een inrichting voor zwakzinnigen. Maar achter die ruzies ging een fundamenteel conflict schuil over de waarde en de betekenis van zelfontplooiing: de vraag wat volwaardig menszijn is, wat rechtvaardigheid is en onderdrukking, en wat er allemaal nodig was om een nieuwe oorlog te voorkomen.

Dat mensen zich moesten ontplooiën was een idee dat reeds sinds het eind van de jaren zestig onder wetenschappers en professionals sterk opgeld deed. Maar in de jaren vijftig ging het nog om geleide zelfontplooiing: onder leiding van wetenschappelijk opgeleide deskundigen. Paternalisme was daarbij vanzelfsprekend: dominees, dokters en onderwijzers wisten beter dan gewone burgers wat goed voor hen was. Als het tussen burgers en de maatschappij niet boterde was het aan de burgers, niet aan de maatschappij, om zich aan te passen. Voor 'onmaatschappelijke gezinnen' waren er tijdelijke woonwoningen. Wie geleerd had zich als een ordentelijk burger te gedragen, mocht terug in de maatschappij. Sommigen, zoals daklozen, ongehuwde moeders, psychiatrische patiënten en gehandicapten werden geacht onvoldoende te kunnen leren om terug te keren in de maatschappij. Zij werden daarom permanent opgevangen in inrichtin-

Illustraties: Hans Grimm

gen, ver weg in de bossen. Orde gold als een deugd: alleen dankzij orde kon men zichzelf ontplooien. Binnen deze inrichtingen heerste daarom een regime van rust, regelmaat en hygiëne. Maar ook daarbuiten gold orde als een deugd: eenieder moest wel zijn plaats weten en zich schikken in de rol die hij toebedeeld had gekregen. Met groot succes, want de welvaart steeg tussen eind jaren vijftig en eind jaren zestig explosief.

Verpestende invloed

Die ordelijke samenleving met zijn groeiende welvaart leidde ook tot groeiende kritiek. De mens is door de moderne, technologische ontwikkelingen onmondig geworden en vervreemd geraakt, stelden de Dennendalse stafleden Rooy en Steers in hun exemplarische boekje 'Hoe mis het is' uit 1972. 'Door alle rijkdom is de mens verarmd.' Verarmd aan kennis omtrent zichzelf en vervreemd van zijn eigen gevoelens. Door 'een grote intolerantie voor anders-zijn' passen mensen zich noodgedwongen aan, en onderdrukken ze hun gevoelens. Deze bezorgdheid over vervreemding

leefde destijds in brede kring. De socioloog Milikowski schreef een succesvolle lofzang op de onaangepastheid. Duitse sociologen van de *Frankfurter Schule* als Fromm en Marcuse beklagden de vervreemde, eendimensionale mens

'Zwakzinnigen waren niet langer zielig, maar de redders van dolende zielen'

die materialistisch, statusbelust en psychisch vervormd was. Zij en vele anderen waren op zoek naar de niet-vervreemde, zichzelf ontplooiende mens. Tegelijkertijd was men er vrij zeker van dat die nog niet bestond. De maatschappij gold als dermate vervreemdend, dat geen mens aan die verpestende invloed kon ontsnappen.

Verheven stompzinnigheid

Onder je burens of collega's hoefde je de niet-vervreemde mens dus niet te zoeken. Waar dan wel? Sommigen zochten hem in de verbeelding. Provo kwam

met het beeld van de *homo ludens*, de spelende mens. Iets later verzoonde de kabouterbeweging de kabouter, als beeld van onaangepaste authenticiteit. Materialisme en carrièredrang lieten de kabouter koud, hij zat rustig op een

paddestoel een pijpje te roken. Anderen zochten hem in de marge van de maatschappij, onder de onaangepasten. Zo zocht de

antipsychiatrie hem onder de 'gekken'. Boeken over misstanden in de psychiatrie werden ineens razend populair. De psychiatrische inrichting werd symbool van vervreemding en onderdrukking. Hij werd ontmaskerd als een totale institutie, waarin ieders 'zelf' vermoord werd. Men poogde er gekken normaal te maken, maar normale mensen waren eigenlijk nog gekker, zo betoogde de antipsychiatrie. 'Ooit een normaal mens ontmoet? En, beviel het?', vroeg de gekkenbeweging retorisch via een wijdverspreid affiche. Buiten de maatschappij, in de psychi-

atrische inrichting, moest je dus de niet-vervreemde mens zoeken. Zwakzinnigen zijn niet vervreemd, zo lezen we in 'Hoe mis het is'. 'Je kunt ontzettend veel van hen leren omdat het authentiek reageren en voelen hun niet, maar ons, door onze maatschappelijke (mis)vorming, wel vreemd is. Wie was er ook weer vervreemd?' Zwakzinnigen hebben 'een verheven stompzinnigheid', omdat ze dankzij die 'stompzinnigheid' zichzelf zijn, was het idee. Ze spelen geen rol, ze dragen geen masker. Ze zijn spontaan en direct, ze laten hun gevoel spreken. Zwakzinnigen waren niet langer zieligerds die geholpen moesten worden, maar de redders van vervreemde dolende zielen. Ze werden de helden van de tegencultuur, de helden waar ook Marcuse, Fromm,

Provo, de kabouterbeweging en de antipsychiatrie naar op zoek waren. Nog geschikter als helden dan gekken, want nog marginaler en onschuldiger, en nog minder in staat zelf het woord te voeren.

Antideskundigheid.

Aangezien de maatschappelijke orde niet deugde, kon er ook niet veel gezag meer uitgaan van de deskundigen. In zijn staf was Carel Muller de enige 'deskundige', de andere stafleden waren bijvoorbeeld onderwijzer en een creatief therapeut. In plaats van het onderdrukkend paternalisme van deskundigen propageerde men democratisering en mondigheid. 'Mensen die als deviant gezien worden, hebben geen zeggenschap over zichzelf'. Dat moest veranderen: zowel bewoners als 'werkers' moesten veel meer te zeggen krijgen over hun eigen leven. De hulpverlening van de jaren vijftig en begin zestig werd als paternalistisch en betuttelend ontmaskerd. Cliënten moesten zelf het woord voeren.

Dat bracht de psychiatrie (en overigens ook de jeugdhulpverlening) echter al snel in een lastig parket. Gekken konden zelf ook spreken en zeiden vaak niet wat er van hen verlangd werd. Ze wilden soms heel burgerlijke, aangepaste dingen, zoals een nieuwe jas of een nuttige dagvulling. Naarmate

de antipsychiatrie en daarmee ook de gekkenbeweging meer succes had en gekken zelf vaker het woord gingen voeren, werd het moeilijker om hen als niet-vervreemde helden naar voren te schuiven.

De zwakzinnigenzorg bleek echter een voordeel te hebben boven de psychiatrie en de jeugdhulpverlening. Zwakzinnigen traden namelijk (nog) niet zelf als woordvoerder op, waardoor idealisering beter mogelijk was. Dennendal articuleerde dus het breed gedragen ideaal van democratisering en antipaternalisme, zonder daarbij zelf in de problemen te komen die de jeugdhulpverlening of de antipsychiatrie al snel ondervond.

Gevaarlijke braafheid

Ten slotte braken Muller en de zijnen ook met het positieve beeld van orde. Orde werd nu geassocieerd met onderdrukking van spontaniteit, gevoel en echt contact. De zorg moest niet gemodelleerd naar de ordelijkheid van het ziekenhuis met zijn schoon-gestevende witte jassen maar naar het ideaal van een rommelig, antiautoritair gezin. Waar mannen en vrouwen niet gescheiden werden, en waar wel eens een sok slingerde en de afwas minder belangrijk was dan de sfeer.

Ook formele democratisering via medezeggenschapsraden en dergelijke was de meeste Dennendallers veel te ordelijk. Het ging om verzet tegen autoritaire verhoudingen. Het schrikbeeld was de dokter die bevelen uitvaardigde, enkel en alleen omdat hij dokter was. Het alternatief was informele gelijkheid, of in de woorden van Dennendal 'gewoon samen mens zijn'.

Deze afkeer van orde kan niet losgezien worden van de nieuwe fase in de culturele verwerking van de Tweede Wereldoorlog in die tijd. Tot aan het eind van de jaren zestig was de oorlog vooral een zaak van verstoorde orde, en was de opdracht dus om de orde te herstellen. Daarom gold orde als iets positiefs. De holocaust speelde een marginale rol in de collectieve herinnering. In de loop van de jaren zestig veranderde dit. Een belangrijke rol daarbij speelden

De tekeningen in het Dossier Dennendal zijn ontleend aan 'Dennendal, Apocalyps van de beginjaren-'70', een persoonlijk verslag van de drieënhalve jaar dat de tekenaar, Hans Grimm, als dienstweigeraar en 'middenman' op paviljoen Lorentz werkte. Het verslag is gegoten in de vorm van een stripverhaal, gebaseerd op tekeningen van foto's van Dennendal en zijn bewoners, gecombineerd met een impressionistische tekst waarin het relaas van de tewerkstelling en de ontruiming van het paviljoen in '74 uit de doeken wordt gedaan. Het boekje is op internet gezet, zie <http://www.nieuw-dennendal.nl/01.html> in een context van toelichting en historische foto's.

Hans Grimm tekende en schreef het verhaal in 1976 in een poging tot verslaggeving en om zelf meer greep op de gebeurtenissen te krijgen. Hij schreef voor de titelpagina een flaptekst die zijn motieven - ook nu nog voor de website - treffend verwoordt: 'Die drie, vier goeie jaren met Dennendal, die mengeling van opofferingsgezindheid, provo, oranjevrijstaat, rock-'n-roll en soms 'very high times', waarin zovelen hun hoofd verloren en hun hart vonden - waarin de ontruiming van Lorentz door het WA-bestuur en de 'likwidatie' van Nieuw-Dennendal door ambtenaren en politici zoveel leed veroorzaakten - die gaan gewoon door! Dennendal: een mooie sneeuwbal.'

de publieke getuigenissen van joodse overlevenden, die tot het grote publiek doordrongen via autobiografische boeken en via getuigenissen in processen tegen oorlogsmisdadigers. Bijna net zo belangrijk was overigens de kennismaking met de oorlogsmisdadigers zelf. Vooral het Eichmann-proces bracht een

gelijktijd werden zij, in de inrichting, meer dan wie dan ook onderdrukt. Onderdrukking, machteloosheid, autoritaire omgangsvormen en vervreemding speelden wel het allermee-
st in de inrichting. De zwakzinnige, als toonbeeld van onschuldige goedheid, werd in de inrichting, als toonbeeld van

'Orde werd geassocieerd met onderdrukking van spontaniteit, gevoel en echt contact'

enorme schok teweeg. Eichmann was niet het sadistische fatsoensverachten-
de monster dat men verwachtte, maar een gehoorzame braverik, die alles deed wat hem opgedragen werd. Niet slecht, maar karakterloos.

Orde werd nu een oorzaak van de oorlog, in plaats van een remedie ertegen. Het gevaar voor een herhaling van de holocaust school in de braveriken, de beheersten, zo luidde de nieuwe les van de oorlog. Hoe slecht je kon worden als je 'zelf' totaal onderdrukt was, dat kon je aan Eichmann zien. Om de holocaust te voorkomen moesten mensen leren om hun eigen gevoelens en meningen te ontdekken en ontwikkelen. Kortom: ze moesten leren om zichzelf te ontplooien.

Zwakzinnigen konden daarbij als inspirerend voorbeeld dienen, want zij waren onaangepast en spontaan. En te-

het kwaad, vastgehouden, door monsters van psychiaters en hun dienaren, de verpleegsters. De zwakzinnige was de morele redder van de mensheid, maar moest daartoe wel eerst zelf gered worden uit de klauwen van het kwaad. Om te bereiken dat zwakzinnigen en 'zachtzinnigen' samen zouden leven in een maatschappij waar anderszijn gewaardeerd werd en verschillen als inspiratiebron in plaats van als afwijking van de norm gezien werden.

Dienstweigeraars

In dit verhaal ontbrak nog een bevrijder die de zwakzinnige uit de inrichting redde. Maar daarin voorzag 'Hoe mis het is' ook: het deed een oproep aan alle wereldverbeteraars om naar de inrichting te komen en daar mee te werken aan de bevrijding van de zwakzinnige en daarmee aan de bevrijding

van de mensheid. Verpleegkundigen en psychologen waren als de soldaten van de onderdrukking niet erg welkom - liever had men dienstweigeraars en andere leken. Nodig waren namelijk maatschappelijk engagement en strijd-
lust. Want het ging om 'voorhoede-gevechten' en 'krachtige schermutse-
lingen' ten behoeve van een 'radikale omwenteling' en 'sociale actie'. Dat deze strijdlustige taal zo aansprak, is ook mede door de culturele verwerking van de oorlog te begrijpen. In de loop van de jaren zestig was gebleken dat veel Nederlanders zich in de oorlog nauwelijks verzet hadden tegen de bezetting en de jodenvervolg-
ing. Veel jongeren wilden nu alsnog het verzet plegen dat hun ouders hadden nagelaten. Jongens onder hen weigerden dienst... om dan oorlog te komen voeren op Dennendal. Werken met zwakzinnigen, tot dan toe iets nederigs en laagstaands, goed genoeg voor brave huisvrouwen in de dop, werd nu de beste manier om tegen maatschappelijke onderdrukking en voor zelfontplooiing te vechten.

Zelfontplooiing was het doel voor zowel deze bevrijders als de zwakzinnigen. De een kon daarbij niet zonder de ander. Dat moest je ook niet willen, want juist het relationele was een onlosmakelijk onderdeel van zelfontplooiing. 'Zelfverwerkelijking zal niet puur gericht moeten zijn op de mens zelf, maar juist op de ander'. Het moest de zelfontplooiing van de ander juist versterken. Het was daarom 'het best te realiseren in een veelheid van kleine groepjes'. Zelfontplooiing was niet alleen relationeel, maar ook maatschappelijk gericht, want voor zelfontplooiing was een andere maatschappelijke orde noodzakelijk.

Op Dennendal articuleerde men dus wat op heel veel plaatsen leefde: de strijd tegen vervreemding, het visioen van een maatschappij waarin gelijkheid en pluriformiteit vredig samengingen en ieder zichzelf via relaties kon ontplooien, de strijd tegen de macht van deskundigen en voor democratisering en mondigheid. Het 'sprookje' van de geketende zwakzinnige, toonbeeld van

verdriet na de ontruiming

onschuldige goedheid, geketend in de inrichting en bewaakt door medici en verplegers als toonbeeld van machts-wellustige slechtheid, gaf jongeren, en in het bijzonder dienstweigeraars een bijzondere taak. De zwakzinnige was de ontbrekende held van de tegencultuur en de dienstweigeraar zijn bevrijder. Het gevaar school in de aangepaste braveriken, en alle hoop was gevestigd op marginalen, met de zwakzinnigen als meest onschuldige en dus meest hoopgevende subgroep.

Egocentrisch en ongeduldig

De Dennendal-affaire is dus een mijlpaal in onze culturele geschiedenis. Niet vanwege de ruzies en het gehaketak waar de kranten van vol stonden, maar vanwege het culturele waardenconflict dat er aan ten grondslag lag. Het gedemocratiseerde ideaal van zelfontplooiing is tegenwoordig zo vanzelfsprekend dat het vaak niet meer benoemd wordt, maar dat maakt het niet minder actueel. Het idee dat alle mensen, maar dan ook echt allemaal, het morele recht hebben en dus ook de mogelijkheden moeten krijgen om hun individuele talenten te ontdekken en te ontplooiën, is nu een vanzelfsprekend uitgangspunt. Even vanzelfsprekend is de norm dat instituties en voorzieningen op zelfontplooiing moeten zijn ingericht. Dat gebeurt nu in andere termen die meer passen in een liberale, marktgerichte samenleving, zoals 'vraaggericht werken' en vraagsturing, maar het basisidee is grotendeels het-

zelfde: de ontplooiing van de cliënt staat centraal en de voorzieningen moeten zich daarnaar richten, in plaats van hun eigen logica voorop te stellen. Tegelijkertijd wordt zelfontplooiingsideaal als ook een van de erfenissen van de jaren zeventig tegenwoordig ook juist vaak onder vuur genomen. Zelfontplooiing ontaardt in zinloos geweld en brutaal gedrag tegen gezagsdragers, zo luidt nu de kritiek. Daar zit wat in, mits we bedenken dat het daarbij om een ander soort zelfontplooiing gaat, namelijk *geïndividualiseerde* zelfontplooiing.

In de ideologie van Dennendal was zelfontplooiing bij uitstek relationeel en maatschappelijk. Het was nog een gezamenlijke ontdekking op weg naar een andere maatschappij. Zelfontplooiing kon dus alleen over langere tijd en binnen relaties plaatsvinden. Tegenwoordig is zelfontplooiing echter een zaak van het individu, iets dat je onmiddellijk zou kunnen opeisen. Zelfontplooiing doet geen appel meer op relaties en geduld en evenmin op maatschappelijke instituties, maar alleen nog op een losgezongen zelf. De jaren zeventig maanden, vanwege die relatiegebondenheid, nog tot bescheidenheid en geduld die nu vaak ontbreken. Zelfontplooiing leidt dan

weer omgekeerd, net als in de jaren vijftig. Als het nu niet botert tussen beide en de zelfontplooiing hapert, dan sleutelt de sociale sector niet aan de maatschappij maar aan de mensen. Sociale interventies richten zich er nu op om marginalen te helpen om zich in de maatschappij staande te houden en zelfstandig en zelfredzaam te worden. De maatschappij geldt als gegeven, het aangrijppingspunt voor verandering is het on-deugende individu. Marginalen hebben daarom geen heldenrol meer, maar zijn objecten van interventie. Ook orde wordt weer gewaardeerd. Zelfs links houdt nu van (stads)etiquette en propageert 'groet-zones'. Niet orde geldt nu als beklemmend, maar ordeloos, 'zinloos' geweld. In een multiculturele samenleving wordt orde een hulpmiddel om conflicten te voorkomen. Zelfontplooiing en de jaren zestig en zeventig hebben daarmee een negatieve klank gekregen. Ten onrechte. Het ging in die tijd om een sociaal ideaal van zelfontplooiing: het was iets dat je alleen binnen relaties kon doen en dat gericht was op langetermijnverbetering van de maatschappij, niet uitsluitend op instant vermaak in je eigen individuele leven. Het was minstens zo belangrijk dat anderen zich ontplooiden,

'De jaren zeventig maanden nog tot bescheidenheid en geduld die nu vaak ontbreken'

niet tot mondigheid maar ontaardt dan in 'grote mondigheid', in de woorden van de pedagoog Micha de Winter. Niet het zelfontplooiingideaal als zodanig is het probleem, als wel de egocentrische, ongeduldige invulling ervan.

Geen heldenrol meer

Ook de maatschappijkritische invalshoek van het zelfontplooiingideaal van Dennendal in de jaren zeventig is inmiddels dus verlaten. De verhouding tussen individu en maatschappij is

want het was een collectief project. Het is bij uitstek een taak van humanisten om die sociale, maatschappijkritische invulling van zelfontplooiing op te eisen en voort te zetten. De tijd is daar juist nu rijp voor - want de obsessies met orde, paternalisme, inrichtingen en deskundigen liggen prettig achter ons. Een sociale invulling van zelfontplooiing, met een gematigde plaats voor orde, deskundigheid en paternalisme en zelfs inrichtingen, is nu mogelijk. |

Michose

Vleselijke vervuiling

We hebben onze portie voorjaarsbuien onderhand gehad. We kijken met z'n allen uit naar de lang beloofde zomerse temperaturen, waar we anders twee dagen voor in de file richting zuiden moeten staan. De wollen truien zijn opgeborgen en het potje zonnecrème staat al klaar op de vensterbank, voor wanneer het eindelijk zo ver is.

Vlaanderen, zei Jacques Brel, is het land waar de vrouwen mooi zijn van mei tot september. Wat hij er niet bij zei, is dat de zomer ook het seizoen is waarin de plaag weer losbreekt en dat andere ras naar buiten komt, als het ware uit de gootstenen gekropen, uit alle kieren en reten opdommend, als de spinnen in september: de mannen in shorts en sandalen. Het is mensonterend om te zien, een schandvlek op het mannelijke ras en op het Vlaamse in het bijzonder. Die mannen die, zodra het kwik iets boven het mediocre van de dagelijkse habitus uitstijgt, zodra een vleugje Méditerranée in onze Vlaamse steden op te snuiven valt, hun hele waardigheid en savoir-vivre verliezen. Dan zie je ze overal verschijnen in hun zwabberende shorts, waar de buurman gerust bij in past, vormeloze lappen textiel met bloemen en strepen, zodat je hun steeds verdergaande staat van ontbinding kunt aflezen aan de evolutie van hun spataderen.

Bij de bakker, op straat en zelfs in de restaurants zie je ze, op het platteland, maar ook op de terrasjes van de steden. En het ergst zijn ze wanneer ze op verplaatsing gaan. In hartje Florence bijvoorbeeld, tussen trotse Italianen die er een erezaak van maken om, wat ook de temperatuur moge zijn, hoe zeer dat ene zuchtje kurkdroge wind ook het vuile stof doet opwaaien, uit hun huizen te komen, aan de bars hun *caffè macchiato* slurpend, in een elegant en vers gesteven hemd, de plooi in de linnen broek en daar laveren zij dan tussen, die Vlamingen. Fototoestel, vrouw en kinderen

om de nek, als laveloze larven, niet goed wetend hoe uit die zwaar geworden cocon van hun zwetend lijf te ontsnappen en zich dan maar schaamteloos neerlegend bij het bederf dat hun wezen aantast. En alsof dat niet volstaat om zichzelf te schande te zijn, alsof zij nog meer willen afsteken als een carnavaleske Ensor-figuur op een fresco van Andrea del Castagno, zwabberen zij door de Giardino di Boboli in sandalen en, gelooft u het of niet: mét kousen.

Neemt u gerust de proef op de som: indien u de komende zomer op welke vakantiebestemming ook, van de Deense fjorden tot de Turkse stranden, een man ziet in schreeuwelijke shorts met kousen en sandalen, spreekt u hem aan en u zal zien: het is een Vlaming. Of het zou een pastoor moeten zijn. Van pastoors weet ik dat niet zo zeker. Is dit een

**'De zomer is het seizoen
waarin de plaag
weer losbreekt'**

typische eigenschap van uitsluitend Vlaamse pastoors of is het iets universelers? Van de Vlaming is het wel zeker, in die mate dat ik in het buitenland mijn uiterste best doe om mijn taal alleen binnensmonds te mompelen. Vandaar mijn oproep: beste landgenoten, wilt u uzelf en uw medeburgers deze zomer wat minder te kakken zetten. Láát die shorts voor op uw eigen 'koertje', laat die kousen nu, wanneer u sandalen aantrekt. Sandalen zijn om blootsvoets in te lopen. En trek, wanneer u uit uw huis komt, alstublieft voor één keer eens iets behoorlijks aan.

Van sufferdjespaviljoen tot wonen in de wijk

Gewoon samen

Sinds de roep van Nieuw Dennendal om 'gewoon samen mens' te worden is er veel veranderd in het leven van mensen met een verstandelijke handicap. De vraag is of die veranderingen ook verbeteringen zijn. In 'Zin der zothed' beschreef Inge Mans vijf eeuwen geschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen. Hier schetst zij dertig jaar inrichtingszorg aan de hand van het leven van twee bewoners van de Hafakker, een inrichting die lang vasthield aan de idealen van Nieuw Dennendal. INGE MANS

Toen ik Hans leerde kennen, in 1971, woonde hij in St. Aloysius, het zwakzinnigenpaviljoen van een psychiatrische inrichting in Noordwijkerhout. 'Ze hebben me bij de sufferdjes gezet,' zei hij zelf. 'Dat is beter dan St. Jan. Daar deden de broeders mij in het buisje. Het spanlaken heb ik ook gehad. Dat waren de Broeders van Liefde. Flikkers van Onbarmhartigheid noemden we die. Ik ben hier gekomen op 2 december 1961. Op 3 februari 1962 kreeg ik het spanlaken, tot 10 februari 1962. Op 18 april moest ik in het buisje, op 19 april ook, op 20 april ook. Op 22 april 1962...' Hans was begonnen aan een van de vele reeksen data die hij in zijn hoofd had. Ergens in 1966 durfde ik hem te onderbreken om te vragen wanneer hij voor het laatst vastgebonden was. 'Op 2 mei 1971. Nu heb ik vrij wandelen. Maar ik mag niet vervelend praten met meisjes.' Een maand later kwam ik, als psychiatisch verpleegkundige in opleiding, stage lopen in het paviljoen van Hans. 'Ik ken jou, ik heb met jou gepraat op maandag 28 juni om half vijf. Jij bent jarig op...' Al mijn gegevens werden feilloos opgesomd. Waarom stoppen ze een man met zo'n goed geheugen bij de zwakzinnigen, zo vroeg ik me af. Volgens een collega behoorde Hans tot die zeldzame zwakzinnigen die ze 'idiot savant' noemen, 'wijze idioten' die veel weten, maar weinig begrijpen.

Tegenwoordig zou men hem autistisch noemen. Zelf vond ik Hans heel innemend en vooral: mysterieus.

In 1971 was broeder Paulus nog hoofd van Aloysius, een aimabele man met veel hart voor zijn werk. Hij was een van de laatste broederhoofden die, traditiegetrouw, in het paviljoen woonde, op een kamer tegenover de twee grote slaapzalen. Daar sliep Hans, samen met zeventig andere mannen, zonder enige privacy. Zelfs een eigen nachtkastje had hij niet; zijn ondergoed, broek en overhemd kwamen allemaal van de grote stapel. Het naar bed gaan en opstaan was een massaal gebeuren, evenals het wekelijkse bad, de maaltijden, de arbeidstherapie op zolder en het rondhangen in de grote zaal beneden.

Het nieuwe credo

'Mensonterend' noemde psycholoog Kay Okma het paviljoensleven dat hij eind 1971 aantrof. Voor zijn nieuwe aanpak liet hij zich sterk inspireren door Carel Muller en alles wat er op Dennendal gebeurde. Dus werden ervaren 'verplegers' zoals broeder Paulus vervangen door 'groepsleiders'. Onder hen veel jongens en meisjes zonder enige verpleegkundige ervaring. Maar verplegen was ook niet langer de bedoeling. 'Onze behandelmethode is niet behandelen, maar 'gewoon samen mens zijn', aldus het nieuwe credo, en paviljoen Aloysius werd omgedoopt

in 'woon- en leefgemeenschap' de Hafakker.

Aan Hans ging dat allemaal voorbij, want vlak daarvoor werd hij terug naar St. Jan geplaatst. Toen ik hem 33 jaar later weer tegenkwam zat hij bij een 'beschermde woonproject' in Rotterdam. Het was alsof er niets veranderd was: 'Ik ken jou, ik heb met jou gepraat op 28 juni om half vijf...' Nieuwe data

De Hafakker

Op de Hafakker wonen zo'n honderd mensen met een verstandelijke handicap. In de jaren zeventig woonden zij nog in twee oude paviljoens van Sint Bavo, een psychiatrische inrichting in Noordwijkerhout. In die jaren ontwikkelde de Hafakker zich qua werkwijze en ideeëngoed als een tweede Nieuw Dennendal, met verdunning (omgekeerde integratie) als ideaal. Dit werd pas in 1986 gerealiseerd, de Hafakkerbewoners kwamen toen te wonen in een verdunningswijk, een min of meer gewone huizenwijk op het inrichtingsterrein voor mensen met en zonder handicap. Sinds 1995 is de Hafakker gefuseerd en onderdeel van

mensen zijn

van buisjes en spanlakens had hij niet. Wel van alle mogelijke pillen, die hij in de loop der jaren geslikt had.

De heilige koeien van de Hafakker

Toen ik Sarah leerde kennen, in 1978, was ze voor het eerst op de Hafakker. Ze zat op een bank in een grote, gezellig rommelige huiskamer, zo ongeveer waar vroeger de slaapzaal van Hans was geweest. Een kaboutervrouw was ze, een mini-mongool van 22 jaar. Verlegen zat ze aan haar grote ketting te trekken, terwijl de vijftien mannen van haar toekomstige woongroep nieuwsgierig naar haar keken. Er woonden al zes vrouwen op de Hafakker, maar in deze groep zou Sarah het eerste 'meissie' zijn. Een hele ervaring voor haar en voor de mannen, van wie de meesten al twintig jaar of langer woonden in de mannengemeenschap die St. Aloysius van oudsher was. Sarah daarentegen had altijd thuis bij haar welgestelde ouders gewoond, met twee zussen die al de deur uit waren toen Sarah een beetje begon te lopen. Sarah's zus vertelde me dat de Hafakker de tiende inrichting was die ze van binnen gezien had en de eerste waar ze het een 'gezellige boel' vond. 'Toen mijn beide ouders ziek werden, moesten we plotseling een plek zoeken voor Sarah. Overal waren lange wachtlijsten, behalve in een inrichting bij Haarlem die net open was. Twee dagen heeft mijn zusje daar gezeten, toen heb ik haar weer opgehaald. Ik kon er niet van slapen, het was er zo'n dooie, steriele bedoening. Dat kon ik haar niet aandoen. Maar waar ik ook ging kijken, het was overal hetzelfde: allemaal keurig en verantwoord georganiseerd, maar geen sfeer en vreselijk saai en onpersoonlijk. Toen zei een oude vriend van me: "Probeer het eens op de Hafakker, dat is net zoiets als Dennendal, toen Carel Muller er nog zat. Zwakzinnigen worden daar zo'n

beetje behandeld als de heilige koeien in India." Nou, dat leek me wel wat. Voor mij is Sarah ook een beetje een heilig.'

'Een beetje werreke...'

In mijn ogen was het bepaald geen heilige bedoening op de Hafakker, maar gezellig was het er wel. Sarah had het zichtbaar naar haar zin. Er was een grappig mannetje naast haar komen zitten, dat trompet ging spelen voor haar, maar dan zonder trompet. Ook praatte hij met haar, maar dan zonder woorden. Twee uur later wilde de zus naar huis, maar Sarah niet. In de vorige inrichting had ze tranen met tuiten gehuild bij het vertrek van haar zus. Nu zei ze, met haar scherpe zin voor pijnlijke waarheden: 'Ik blijf hier, zeg maar tegen pappa en mamma dat ik nooit meer thuiskom.' Haar kamer was nog niet klaar en de papieren nog niet ingevuld, maar volgens de groepsleiding kon Sarah die nacht gerust blijven logeren. Haar zus vond het prima. Eindelijk een tehuis waar haar zus zich thuis voelde. Het bed van Sarah stond bijna op dezelfde plek als dat van Hans, maar

'Ze werden er behandeld als heilige koeien in India'

verder was alles veranderd. Sarah sliep niet op een grote slaapzaal, maar in een kabouterkamertje waar zelfs de wastafel op kabouterhoogte zat. Haar kleren kwamen niet van de grote, grijsbruine hoop, maar uit haar eigen kleurrijke garderobekast. Opstaan, douchen en eten was geen massaal gebeuren meer; iedereen kon op zijn of haar eigen tijd opstaan en ontbijten. Hans moest elke dag naar de 'arbeidstherapie', rozen inpakken of lampen monteren. En niet praten tijdens het

werk. Sarah kon kiezen uit verschillende activiteiten, maar wilde alleen kralen rijgen en praten, veel praten; het liefst met mensen die van 'gek praten' hielden, net als zijzelf. 'Als ik hier ben moet ik een beetje werreke. Thuis ga ik dromen over de mensen. Wat voor mensen? Je hebt gewone mensen en achterlijke mensen. Op de Hafakker zijn de mensen gewone mensen, niet?' Ook zingen, muziek en theater maken deed ze graag. Zo speelde ze samen met groepsleiders en bewoners mee in Moeder Courage, Hamlet en andere spektakelstukken. In het jongerenklasje van de Hafakker leerde ze rekenen, kranten lezen en debatteren over politiek of seks. In het eetcafé van de Hafakker leerde ze dansen, drinken en roddelen aan de bar.

Gek op elkaar

Dat Sarahs leven leuker was dan dat van Hans moge duidelijk zijn. En misschien bood de Hafakker haar ook meer vrijheid en gewoon menselijk contact dan de meeste inrichtingen van die tijd. Maar een inrichting blijft een beperkt wereldje en wie altijd in groepen moet leven, heeft het niet altijd

voor het zeggen. Ook Sarahs leven was dus niet ideaal, laat staan dat het heilig was. Vanwaar dan toch die 'heilige

koeien'? Als er iets heilig was op de Hafakker, dan waren het niet de zwakzinnigen zelf, maar hun contact met de groepsleiding. Daar ging het om en daar werd de hele organisatie op afgestemd. Vandaar dat groepsleiders niet werden aangenomen op opleiding en professionele vaardigheden, maar op levenservaring en manier van omgaan met mensen. Vandaar ook dat groepsleiders aan één bepaalde leefgroep werden verbonden en net als bewoners zelden van groep veranderden. Zo-

met elkaar opbouwen en konden er als vanzelf 'persoonlijke relaties' ontstaan. Er waren groepsleiders en bewoners die echt 'op elkaar vielen' en zeer gehecht raakten aan elkaar. Anderen hadden meer een ouder-kindverhouding, een vriendschappelijke relatie, of een gedeelde interesse in muziek, voetbal, eten of klussen. In Sarahs leven zijn er altijd werkers geweest die net zo gesteld waren op haar als zij op hen. Die wederzijdse band vormde voor Sarah én werkers een belangrijk houvast temidden van alle drukte en groepsgedoe om hen heen.

Voor Sarah was het altijd weer een drama als een van haar geliefde groepsleiders wegging. 'Laat me niet in de steek, blijf altijd bij mij', jammerde ze dan. De meesten beloofden contact te houden, maar weinigen hielden zich daaraan. Was hun 'persoonlijke relatie' daarom meer schijn dan heilig? Tegenwoordig vindt men van wel. Volgens de huidige opvattingen is het niet professioneel om een persoonlijke relatie aan te gaan en ook niet eerlijk, omdat begeleiders vroeg of laat vertrekken. Destijds echter vond men een professionele opstelling geen recht doen aan de spontane neiging van bewoners en groepsleiders om gewoon een beetje gek op elkaar te zijn.

De inrichting verdund

Toen ik Sarah in 2003 opnieuw ontmoette, bijna een kwart eeuw later, was er veel veranderd in haar leven. Paviljoen Aloysius was afgebroken en de Hafakker bestaat nu uit gewone huizen met gewone burens in een 'verdunningswijk' aan de rand van het oude inrichtingsterrein en het dorp Noordwijkerhout. Maar wat ooit bedoeld was als alternatief voor de normale samenleving, is nu een vrij normale woonwijk. En waar Dennendallers en Hafakkerianen verdunning ooit zagen als een manier om de maatschappij 'om te turnen', wil de Hafakker haar bewoners zoveel mogelijk een normaal leven geven.

Er zijn bewoners bij wie dit een beetje lukt. Zij hebben een eigen appartementje binnen de wijk of in het dorp of ze werken (onbetaald) met een eigen

ploegje bij de plaatselijke plantsoenen-dienst of bij een bollenbedrijf. Maar voor de meeste bewoners is het leven er niet normaler op geworden. Zo woont Sarah nog steeds in een groep van tien mensen, heeft ze geen werk maar 'dagbesteding' en 'muziektherapie' en komt ze zelden in de gewone wereld. Ook haar burens (zonder handicap) kent ze niet of nauwelijks. Dat hoeft ook niet, vinden haar begeleiders. Het is immers heel normaal om je burens niet te kennen.

De zus van Sarah vindt de 'normalisering' van de Hafakker geen goede zaak. 'Hoe normaler, hoe saaier lijkt het wel. Het is er nu net zo'n keurig nette, dooie boel als in al die inrichtingen die ik 25 jaar geleden bezocht. Er is niks meer te beleven voor Sarah, er is geen gezelligheid meer, geen sfeer, geen lol. Die bewoners zitten maar een beetje te zitten, terwijl begeleiders van hot naar her rennen of op het kantoortje zitten. Ik geloof wel dat ze heel hard werken en hun best doen. Maar tijd voor de mensen zelf hebben ze niet meer.'

Opnieuw de barricades op?

Rond 1980 was iedereen het erover eens dat de meeste inrichtingbewoners er een stuk op vooruit waren gegaan. Alleen schoot het maar niet op met de opheffing van de inrichtingen en het 'gewoon samen mens zijn' in de maatschappij. Nog tien jaar later en vele bezuinigingen verder stelde de integratie nog steeds niet veel voor en

eerste roep om integratie is van alle 30.000 inrichtingsplekken éénderde omgezet in huizen in de maatschappij. 20.000 mensen wonen dus nog steeds in de inrichting. Dat zijn er altijd nog een paar duizend meer dan in 1974. Ouders, beleidsmakers en instellingen voeren felle debatten over de vraag of alle inrichtingen opgeheven moeten worden. Interessant is dat VWS-ambtenaren hetzelfde radicale standpunt innemen als Onderling Sterk, de belangenvereniging van mensen met een verstandelijke beperking: weg met de inrichting. Dat dit niet al lang gebeurd is, is waarschijnlijk een geldkwestie. Want een overheid die alle mensen met een verstandelijke handicap en niet alleen de 'beteren' een fatsoenlijk bestaan en voldoende zorg in de maatschappij wil geven, zal meer geld aan hen moeten besteden en niet minder zoals men lang gedacht heeft. Integratie en 'volwaardig burgerschap' voor iedereen is een kostbaar goed, ook in financiële zin. Mensen die minder kunnen dan anderen, hebben veel steun nodig om zich niet minderwaardig te voelen en om niet gepest, eenzaam, verslaafd, dakloos, overvallen of overreden te worden.

De Nieuw Dennendallers hadden het graag anders gezien: zij wilden de samenleving veranderen en weer samenbrengen wat van elkaar gescheiden was: de mens in iedere zwakzinnige en de zwakzinnige in iedere mens. Nieuw Dennendal is ontruimd en de verdunningswijk van de Hafakker is geen

'proeftuin voor een betere maatschappij' geworden. Wel is het inzicht ontstaan dat ook zwakzinnigen mensen zijn. Maar willen zij werkelijk

'Het is er nu een keurig nette dooie boel'

bleken er binnen de inrichtingen honderden 'Jolanda Venema's' te zitten: mensen die dagen, maanden en soms jaren lang opgesloten, vastgebonden en suf gehouden werden. Meer beweging, activiteiten en individuele aandacht bleek in veel situaties verbetering te kunnen brengen. Helaas was en is hier lang niet altijd genoeg geld en personeel voor. Nu, dertig jaar na de

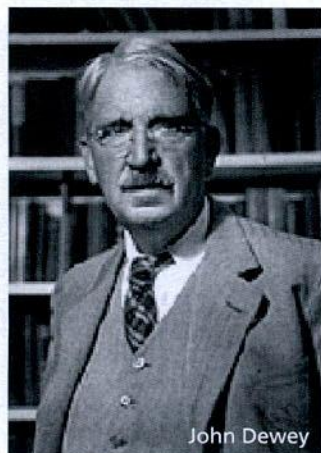
een plek in ons leven krijgen, dan moet ook de zwakzinnige in ieder mens nog een plek krijgen, in onszelf en in de maatschappij.

Misschien wordt het tijd om ons, mensen met en zonder handicap, nogmaals te verenigen en, dertig jaar na Dennendal, opnieuw de barricades op te gaan. Met als enige eis: wij willen gewoon samen mens zijn. |

Dilemma's bij ethisch ondernemen

Zaken doen in conflict gebieden

'Blijven is de onderdrukkers helpen; vertrekken is de bevolking laten verrekken.' Zaken doen in conflictgebieden kent vele tragische dilemma's, waarvan de inhoud zich even snel en onvoorspelbaar wijzigt als de veranderingen in de lokale machtsverhoudingen. En die duivelse dynamiek wordt vaak nog voorzien van het kritische spervuur van tal van ngo's en andere belangengroeperingen. Toch zijn er manieren om tussen brand- en verzetshaarden effectief én ethisch zaken te doen. PETER VAN RIETSCHOTEN

John Dewey

Voor de afweging tussen het benutten van een gat in de markt en de kans op een kogelgat – in bezittingen of erger, in medewerkers of lokale relaties – is geen standaardrecept beschikbaar. Zaken doen in conflictgebieden brengt telkens weer ethische dilemma's met zich mee. Waarmee niet makkelijk is om te gaan, want niet alleen blijken die dilemma's in sterke mate door lokale en voortdurend veranderende omstandigheden te zijn 'ingekleurd', al te vaak geldt ook dat ethisch juiste besluiten niet leiden tot ethische resultaten. Een bekend dilemma bijvoorbeeld is 'blijven of vertrekken', een ander is 'nu investeren, of later'. Beide dilemma's worden verduidelijkt door de opvatting dat 'blijven' of 'nu investeren' een regime in het zadel kan houden met alle gruwelijke consequenties van dien, maar dat door te vertrekken of een investering uit te stellen een deel van of misschien wel de gehele bevolking van een regio of land aan haar lot zal worden overgelaten, met mogelijk nog gruwelijker gevolgen. Ofte wel: het schandalige blijven volgens de een, kan gemakkelijk het zinvolle blijven volgens een ander zijn.

Soorten dilemma's

In de literatuur (deels gebaseerd op ervaringen in conflictgebieden) treft men verschillende onderscheiden aan in dilem-

ma's waar multinationals tegen aan kunnen lopen als ze in dergelijke gebieden zaken (willen gaan) doen. Naast de eerder genoemde vragen van 'blijven of vertrekken' en 'nu investeren, of later' kan zich het dilemma voordoen van het wel of niet overnemen van publieke en overheidstaken, het wel of niet ondersteunen dan wel gebruik maken van de geldende (ondemocratische) machtsstructuren, het wel of niet meedoen aan lokale cultuuruitingen zoals corruptie, het wel of niet ontduiken van een boycot, of het wel of niet samenwerken met partijen die tegengestelde doelen nastreven. Iets theoretischer is het onderscheid tussen 'echte, tragische' dilemma's en andere. Het onderscheid bestaat daarin dat het bij tragische dilemma's voor de actor onmogelijk is om te handelen zonder iets te doen dat fundamenteel onjuist is, terwijl er bij de andere dilemma's altijd wel een optie is die de voorkeur verdient. Nog iets theoretischer is de manier waarop dilemma's kunnen worden benaderd: idealistisch of realistisch. Voor de idealist is het in principe mogelijk om in iedere situatie de juiste keuze te maken. De realist daarentegen weet dat de mogelijkheid van 'vuile handen maken' zich kan voordoen, en dat er dus een grens is voorbij welke hij niet zal gaan. Daarbij beseft de realist dat het onmogelijk is om altijd alle factoren te beheersen, en er kan altijd sprake zijn van eigenbelang. Filosoof John Dewey heeft overigens al in 1929 twee suggesties aangereikt hoe men met ethische dilemma's dient om te gaan. De eerste is dat het gebruik van de intelligentie om morele vraagstukken op te lossen een morele verplichting op zichzelf is. Omdat het er altijd om gaat de juiste houding te vinden ten opzichte van andere mensen en omdat menselijke waarden worden beïnvloed door kennis die verandert, is het gebruik van de intelligentie een morele plicht. Dewey stelt ook dat de

mensen zich moet distantiëren van subjectivisme en eigenbelang. In lijn met de Kantiaanse maxime (mensen zijn geen middelen) vindt hij dat we bij ethische dilemma's moeten vaststellen hoe we het zouden vinden als anderen ons behandelen op de manier waarop wij hen behandelen.

Vooral de mensenrechten

Het is niet moeilijk voorbeelden te geven van gebieden en landen waar zich bovengenoemde dilemma's voordoen, ze zijn er volop. Liberia, Sierra Leone, Rwanda, Burundi, Soedan, Congo. Of Myanmar (het vroegere Birma), of Cuba, Venezuela, Columbia. Of Afghanistan, of Irak. Of Israël, of Joegoslavië. Er zouden momenteel zo'n zeventig landen zijn waar circa 60.000 multinationals geconfronteerd worden met een of meerdere dilemma's. Waarbij de rechten van de mens het vaakst in de hoek lijken te zitten waar 'de klappen vallen'. Welbekend is de bloedige oorlog in Congo die wordt gefinancierd met de opbrengsten van coltan (voor gsm-onderdelen), goud en de inmiddels beruchte 'bloeddiamanten'. Het

'Een realist beseft, dat het onmogelijk is alle factoren te beheersen'

financiële oogmerk van de winning van deze grondstoffen en mineralen wordt wereldwijd niet alleen beschouwd als een flagrante en permanente schending van de mensenrechten, maar ook als een voorbeeld van niet genomen medeverantwoordelijkheden en van het eenzijdig nastreven van eigenbelang van ondernemingen. Oordelen die ook gegeven kunnen worden aan het elders in de wereld wegbombarderen van de bevolking uit gebieden waarvoor olieconcessies zijn uit te geven, het oppakken van vakbondsleiders, dwangarbeid, de nachtelijke activiteiten van 'eerzame' burgers in moordende milities, vrouwendiscriminatie die wettelijk is toegestaan en kinderarbeid.

Meer positieve en hoopgevende voorbeelden zijn er gelukkig ook. Steeds meer multinationals zien in dat hun investeringen, naast het primair behandelde maar niet rücksichtlos nagejaagde eigenbelang, een enorme impuls kunnen betekenen voor de werkgelegenheid, de volksgezondheid en de maatschappelijke stabiliteit. Zoals de Noorse oliegi-gant Statoil die in Venezuela de rechterlijke macht opleidt in de bescherming van mensenrechten. Of de initiatieven van Heineken en Unilever voor de aidsbestrijding, of de Duurzame-Ontwikkelingsraad van Shell, die erop moet toezien dat de ondernemingsprincipes op economisch, sociaal en milieugebied in alle takken van het bedrijf worden gevolgd. En anders wel is de bestuurlijke betrokkenheid van ING bij de Afhanistan International Bank in Kabul, ondanks het feit dat de lokale machtsstructuren bepaald niet de westerse toets der democratische kritiek zouden kunnen doorstaan, toch zeker te beschouwen als een voorbeeld van 'het kan dus wel'. Net

zoals het – tegen grote internationale druk in – blijven van de Franse oliemaatschappij TotalFinaElf in Myanmar, met als belangrijkste argument 'meer goed te kunnen doen door te blijven dan te vertrekken'.

Oplossingen

Daarmee dient zich de vraag aan: 'Hoe kan het dan wel?' Hoe kunnen multinationals in conflictgebieden en aldaar vaak gedrenkt in de duivelse dynamiek van ethische dilemma's, zaken doen zonder dat daarbij de eigen (westerse) ethische opvattingen noch die van het gastland met voeten worden getreden.

Een opvatting die zowel in de vergaderzalen als in de dagelijkse praktijk van de conflictgebieden terrein wint, is die van het tripartiete partnerschap van overheid, multinationals en (internationale) non-gouvernementele organisaties. Ervan uitgaande dat aan de voorwaarde van een neutrale atmosfeer (geen eisen vooraf) zal worden voldaan, kan zo'n overlegstructuur op basis van de combinatie van de diverse sterkten en kwaliteiten (kennis en middelen van de onderneming, maatschappelijke acceptatie via de ngo's en gezag en bereidwilligheid van de overheid) voor alle betrokkenen tot goede resultaten leiden. Waarbij de ervaring leert dat het tripartiete overleg snel kan uitgroeien tot een forum waarop ook allerlei (andere) sociale problemen

in een regio aan de orde komen.

Waar de ondernemingen (en in feite ook de ngo's) zich voor moeten hoeden zijn de valkuilen van overheidstaken overnemen en afspraken maken. Valkuilen omdat het oppakken van overheidstaken maar al te gauw door andere partijen wordt gezien als 'buiten je boekje gaan, een regime ter wille zijn' en er noch aan dergelijke activiteiten noch aan afspraken een democratisch besluit ten grondslag ligt. Bijdragen aan het sociale welzijn en de volksgezondheid is prima, dialogen aangaan zelfs een noodzakelijkheid, maar de grenzen van het eigen werkterrein moeten scherp in de gaten worden gehouden. Van diverse kanten wordt dan ook de suggestie gedaan dat multinationals over zouden moeten gaan tot het aanstellen van diplomatiemanagers, ofwel public-affair managers.

Culturele intelligentie

Voor het effectief om kunnen gaan met ethische dilemma's in conflictgebieden wordt ook steeds meer waarde gehecht aan de zogenaamde 'culturele intelligentie' van ondernemingen. Daaronder wordt verstaan het inzicht in de verschillen in opvattingen over ethiek en moraal, en in de waarden en normen die ten grondslag liggen aan de lokale politieke structuren en praktijk. De ervaring heeft geleerd dat een tekort aan deze 'intelligentie' de slaagkans voor een onderneming zeer klein maakt; het is zelfs goed mogelijk dat er daardoor een bijdrage wordt geleverd aan het conflict of dat de onderneming zelf conflictbron wordt. In dit verband doen ondernemingen er ook goed aan in te zien dat culturen doorgaans volgens twee oriëntatieparen worden ingedeeld, namelijk proces- en actie-

Olie-exploitatie door Statoil in een onbeschermd gebied.

gericht en taak- en rolgericht. Proces- en rolgerichte culturen treft men met name aan in de Aziatische landen. Daarbij gaat het vooral om de persoonlijke relaties, het gesprek staat centraal, alles staat ter discussie en is onderhandelbaar, de leider is dominant en de ontvankelijkheid voor internationale maatschappelijke druk is niet erg groot. Actie- en taakgerichte culturen proberen alles zo eenvoudig en concreet mogelijk te maken; efficiency, (snel) besluiten nemen en effectiviteit zijn van groot belang, werk en privé zijn streng gescheiden en de macht van de leiders is beperkt. Gebrek aan inzicht in genoemde oriëntaties kan gemakkelijk destructief uitpakken. Vandaar ook dat voor het om kunnen gaan met ethische dilemma's maar al te vaak wordt geadviseerd om eerst een gron-

hun medewerkers en andere stakeholders, zoals aandeelhouders en leveranciers) ruimte creëren voor kritische discussies zonder ontslagconsequenties; het publiceren van integriteitsrapporten waarin wordt gemeld hoe de onderneming in de praktijk met dilemma's is omgegaan en over gemaakte keuzes verantwoording wordt gegeven; het geven van inzicht in de verplichtingen (materieel, sociaal, financieel) die de onderneming in conflictgebieden is aangegaan en met welke partijen en ruimte voor een training in ethiek voor de medewerkers.

Internationale wetgeving

Ten slotte kan worden vastgesteld dat de roep om internationale wetgeving steeds luider klinkt. Morele argumenten zijn niet altijd even overtuigend – eigenbelang is maar al te vaak het enige belang. Genoemde wetgeving is niet zo zeer nodig voor de grote internationals, maar juist wel voor de kleinere ondernemingen die zich noch van hun eigen overheden noch

van de gangbare internationale opvattingen over zakendoen en ethiek veel aantrekken, en die nauwelijks beïnvloedbaar zijn door kritische publiciteit. Juridische beperkingen, in combinatie met meer doorzicht van en toezicht op het zakendoen in conflictgebieden, kunnen eveneens bijdragen aan een zo rechtvaardig mogelijke omgang met ethische dilemma's in die gebieden.

'Partnerschap van overheid, multinationals en ngo's biedt perspectief'

dige informatie-analyse uit te voeren. Simpel gezegd: 'eerst alle belangen op een rijtje zetten'.

Van binnenuit

Terwijl de bovengenoemde 'oplossingen' en de besproken 'culturele intelligentie' betrekking hebben op de externe relaties en de maatschappelijke context van ondernemingen, zijn er ook steeds meer bijdragen aan de omgang met ethische dilemma's 'van binnenuit'.

Toegegeven, ook al die gedragscodes en richtlijnen zijn maar al te vaak ruim gestelde algemeenheden, die bijna altijd ter plekke en meestal a l'improviste nader moeten worden ingevuld. Hetgeen niet betekent dat ze nutteloos zouden zijn. Zo kunnen richtlijnen bijvoorbeeld in ondernemingen (lees: voor

Bronnen:

De winst van vrede, door Karolien Bais & Mijnd Huijser, Business Contact, 2004
Business Ethics in Conflict Areas, door Eva Wortel, SMO, 2004

Wat doen humanistische organisaties in de praktijk?
In deze aflevering is het de beurt aan Hivos, dat een stichting voor straatkinderen ondersteunt in Tanzania. Tegelijkertijd geeft Hivos, samen met HVO, een lespakket voor Nederlandse kinderen uit over het leven van deze Afrikaanse straatkinderen.

WERK IN UITVOERING

JAAN VAN AKEN

Project voor kinderen in

'Afrikaanse kinderen zijn

Breng me naar school,' zingt een groepje Tanzaniaanse straatkinderen zichzelf begeleidend met ritmisch klappen. Een van hen is Ramadhani, wiens ouders zijn overleden. 'Mijn oma begon me uit te schelden en zei dat ik naar mijn zus moest gaan, die ben ik maar gaan opzoeken.' Hij liep weg met zijn beste vriend. Door de elektriciteitskabels te volgen kwamen ze in Mwanza, een stad met een half miljoen inwoners in het noorden van Tanzania.

Ramadhani is een van de straatkinderen in een documentaire over het werk van Kuleana, wat voor elkaar opkomen, voor elkaar zorgen betekent. De Tanzaniaanse hulporganisatie heeft een opvangcentrum voor straatkinderen en lobbyt voor kinderrechten richting de overheid.

Die combinatie is de reden dat het Hivos (Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking) Kuleana jaarlijks steunt, vorig jaar met zo'n 300.000 euro. "Sommige kinderen overbruggen 300 kilometer om bij het centrum te komen. Zo'n kind denkt: ik ga zo ver mogelijk weg, dan kan mijn familie me niet vinden," vertelt Hivos-medewerker Miriam Elderhorst.

Recht op onderwijs

Door hiv en aids raken veel families in Tanzania in de problemen. "Soms is de dood van een ouder reden om weg te lopen, of de vader trouwt met een andere vrouw die het kind niet wil verzorgen," zegt Hivos-medewerker Anneke Oosterhuis. "Aids is in Tanzania, zoals overal in Afrika, een maatschappij ontwrichtend probleem." Ook armoede is vaak een reden om weg te lopen. Sommige kinderen willen graag naar school en komen naar Kuleana omdat het centrum die mogelijkheid biedt.

Recht op onderwijs is een van de punten waarvoor Kuleana

pleit bij de overheid. Nu Tanzania het onderwijs gratis heeft gemaakt, moet het land zorgen voor gebouwen en onderwijzers. "Dat lukt nog niet. In sommige klassen zitten wel 120 leerlingen," zegt Oosterhuis. "Ze hebben vaak geen onderwijsmaterialen, dus je hoort de juf vaak alles opdreunen en de leerlingen repeteren." Wel slaagde Kuleana er in de arbeidsomstandigheden voor kinderen die in huishoudens werken, meestal meisjes, te verbeteren. "Deze kinderen worden vaak op allerlei manieren misbruikt. Om hen te beschermen is het salaris en het aantal uren dat ze mogen werken vastgelegd," weet Elderhorst.

Weggejaagd

In het centrum wonen zo'n vijftig jongetjes en zeven meisjes. Meisjes zijn veel moeilijker te bereiken omdat ze vaak zwanger zijn en soms ook misbruikt zijn. "Kuleana-medewerkers geven voorlichting, over de seksuele rechten van meisjes bijvoorbeeld en over condoomgebruik. Zodat de meisjes weten dat ze zelfbeschikkings- en zelfbeslissingsrecht hebben," vertelt Elderhorst.

'We leven op straat om geld te verdienen. Soms worden we verkracht of in elkaar geslagen,' vertelt Dorica rustig in de documentaire over Kuleana. Het meisje van een jaar of veertien heeft soms seks met mannen. 'Hoe moet ik anders aan eten komen,' vraagt ze gelaten. Na de scheiding van haar ouders liep ze weg. 'Als papa's nieuwe vrouw niet boos was, dan was hij het zelf wel.' Wat doe je hier, je eet alleen maar mijn eten op, kreeg ze te horen. 'Ze sloegen me en joegen me weg. Ik kon het niet uithouden en ben weggelopen.'

De kinderen krijgen les van Baboe, zelf vroeger ook een straatkind. Hij heeft een theatergroep met straatkinderen opgericht. Ze vertellen de toeschouwers over hun leven en dromen. 'We

Spel uit het lespakket voor
Nederlandse schoolkinderen

Foto rechts: Tanzaniaanse kinderen op de draaimolen bij
Kuleana. Foto: Sjoerd Sijsma

Tanzania én Nederland

niet zielig'

vechten voor de rechten van kinderen,' zingen ze in de documentaire. 'Kinderen die op straat leven, lijden zoveel. Laten wij voor hen zorgen, het zijn onze kinderen,' zingt een jongetje zachtjes.

Extra mond vullen

Kuleana probeert kinderen terug te laten keren naar hun eigen omgeving. Eerst wordt een aantal gesprekken met de familie gevoerd. "Soms wil de directe familie niet, dan probeer je het bij ooms of tantes. Soms wil een kind zelf niet terug," zegt Elderhorst. Met de familie van Ramadhani van moederszijde vindt overleg plaats over hoe hij terug kan naar zijn oma van vaderskant, duizend kilometer verderop. 'Zijn hart is niet hier,' constateert een vrouw met een blik op Ramadhani, die het huilen nader staat dan het lachen. Maar zal zijn oma

'Deze kinderen hebben dezelfde verlangens'

hem wel herkennen? Het blijkt van niet. Het is ook zo lang geleden, zegt ze. Zij wil hem wel opnemen, maar wie zegt haar dat hij niet opnieuw gaat zwerven? En de consequentie van het opnemen van dat kleinkind is wel dat er de komende jaren een extra mond gevuld moet worden. Dan komt zijn zus binnen, zij herkent hem wel en begint te huilen. Iedereen is nieuwsgierig naar waar hij geweest is.

Het verhaal van Ramadhani komt uit de documentaire behorend bij het lespakket 'Straatkinderen in Mwanza'. De aanzet

werd gegeven door Hans Keuper. Hij is zanger van Boh Foi Toch, de band - wereldberoemd in de Achterhoek - die jaarlijks een benefietfestival organiseert. Dit Watermöllefestival, dit jaar gehouden op 27 juni, leverde vorig jaar zo'n 40.000 euro op. Het was tijd om Nederlandse schoolkinderen eens uit te leggen wat ze met het geld doen, vond Keuper. Daarom is in samenwerking met HVO (stichting voor humanistisch vormingsonderwijs) en Hivos besloten tot een lespakket voor kinderen van tien tot veertien jaar over kinderrechten en het leven van straatkinderen.

Niet zielig

Oosterhuis: "Het is een vooroordeel dat Afrikaanse kinderen zielig zijn. Wij willen duidelijk maken dat deze kinderen heel veel zijn, maar niet zielig. Hoe moeilijk sommigen het ook hebben, ze zijn kinderen met dezelfde wensen, verlangens, rechten en plichten als jij."

Een voorbeeld van een opdracht is het steentjesspel. Ieder krijgt twee steentjes en probeert het bikkelspel uit de documentaire. Leg een steentje op de grond. Gooi een steentje omhoog. Raap het steentje van de grond op en vang met dezelfde hand het opgegooide steentje.

Hans Keuper, die het commentaar bij de film insprak, bracht voor het project zijn eerste bezoek aan Tanzania. "De mensen van het opvangcentrum van Kuleana hebben een enorme betrokkenheid bij de straatkinderen. Al vonden de kinderen het daar zelf behoorlijk streng. Ze krijgen voor de vijfde keer geld en ik kan uit eigen ervaring tegen alle artiesten zeggen dat het geld goed terecht komt." Hij was verbaasd over de levenskracht bij de kleine kinderen. "Het blijven kinderen, al moeten ze soms leven als volwassenen. Ze hadden steeds schik en gingen niet bij de pakken neerzitten."

Frankrijk en Amerika als gidslanden

Eigenlijk opvallend. De Verenigde Staten en Frankrijk hebben allebei hun wortels in de Verlichting. Een land dat het licht heeft gezien hebben, wil dat ook graag aan andere landen tonen. En juist dat roept zoveel weerstand op bij ons, in de polder. De weerstand tegenover de Amerikanen concentreert zich nu op hun buitenlandse politiek, op de oorlog in Irak. De Amerikanen zeggen: hier was een regime aan de macht, zo perfide en dictatoriaal, het was een morele plicht hieraan een einde te maken. Niet alleen Amerika heeft recht op democratie en rechtsstaat, maar ook mensen in andere delen van de wereld. De weerstand tegenover de Fransen concentreert zich op het verwerkelijken van de verlichtingsbeginselen in hun binnenlandse politiek. Eén van die verlichtingsideeën is de neutrale staat. De neutrale staat is geen atheïstische staat, maar een antiklerikale staat. In het Frans: *état laïque*. De lekenstaat (laicus is iemand die niet tot de clerus, de priesterstand, behoort) wil manifestaties van godsdienstigheid en politieke ideologie zo veel als mogelijk is uitsluiten waar de overheid optreedt in haar publieke hoedanigheid.

In Nederland vinden we dat veel te algemeen, te dogmatisch, te star, te intolerant en te weinig multicultureel. Wat ons precies als alternatief voor ogen staat, is niet zo duidelijk. In sommige delen van ons overheidsapparaat oriënteren we ons op het Franse model (zoals bij de rechterlijke macht). Maar in andere delen van ons overheidsapparaat hangen we niet de neutrale maar de multiculturele staat aan (zoals in ons onderwijs, niet alleen het bijzonder onderwijs maar ook het openbare).

De Fransen zijn streng in de leer. Zij trekken uit hun verlichtingsbeginselen ook de consequentie dat moslims, joden, christenen en andere religieuze gezindten geen blijk mogen geven van hun religieuze oriëntatie in bepaalde delen van de publieke dienst. Dat geldt voor de school, voor de rechterlijke macht, het leger, ja het geldt zelfs de president. Een Franse president zal niet - zoals de Nederlandse koningin - uit de bijbel voorlezen, publiekelijk een mis bezoeken, God aanroepen of een ander blijk van religieuze *parti pris* aan de dag leggen. De Fransen gaan ervan uit dat je niet alleen een recht hebt om je godsdienstige overtuiging te uiten, maar ook dat je het recht hebt van de godsdienstige uitingen van anderen verschoond te blijven. Zij willen dus een 'neutrale publieke sfeer'.

Nu valt over die neutraliteit natuurlijk heel wat te doen. Veel mensen zeggen tegenwoordig: dat is niet neutraal. Of: neutraliteit bestaat niet. Door godsdienst en politiek proselitisme in overheidsdienst te verbieden stel je mensen op achterstand en 'discrimineer' je hen. In het bijzonder wanneer het om leden van minderheidsgroeperingen gaat wordt dat onaanvaardbaar geacht. Geen hoofddoekjes bij de rechtelijke macht? Dan sluit je moslims uit van een essentieel deel van de overheidsdienst. Onaanvaardbaar.

De critici van het Franse model willen een heel nieuw neutraliteitsconcept introduceren: het multiculturele of pluriforme neutraliteitsconcept. Neutraal is dan niet 'niets mag', maar 'alles mag'. Heel concreet komt dat erop neer dat achter de rechterstafel niet alleen hoofddoekjes mogen worden gesignaleerd, maar ook kruisjes, keppeltjes, tulbanden en wat men meer kan bedenken. Ook Ku Klux Klan mutsen? Buttons met het opschrift 'Stem VVD'? Een T-shirt over je toga met 'Doneer honderd euro aan de Partij voor de Dieren'?

Zó multicultureel zijn we nog niet. Maar waarom niet? Als je reclame mag maken voor de islam, waarom dan niet voor een politieke ideologie of een politieke partij? We hebben naast godsdienstvrijheid toch ook de vrijheid van politieke keuze? De reden waarom die lijn niet wordt doorgetrokken is, denk ik, dat de aanhangers van het multiculturele neutraliteitsconcept zich laten inspireren door wat zij beschouwen als aandacht voor 'zielige gevallen'. En zielige gevallen zijn tegenwoordig niet meer de arbeiders, maar de moslims. Denkt men. Maar is dat ook zo?

Wanneer Fatima rechten heeft gestudeerd, is afgestudeerd, de RAO-opleiding heeft gevolgd (Rechterlijk Ambtenaar in Opleiding), is zij dan nog wel zo zielig? Is Fatima niet eigenlijk bezig met 'empowerment', met 'puberen' (zoals Rob Oudkerk het gedrag van de hoofddoekjesdragers noemde), met het opeisen van respect voor iets waarvoor zij in de publieke sfeer nu eenmaal nooit respect mag vragen?

Voorlopig is Frankrijk mijn gidsland. Een multiculturele samenleving kan alleen bestaan bij de gratie van een neutrale staat. Naarmate de samenleving dus multicultureler wordt, zou de staat juist neutraler moeten worden. Dat is precies het omgekeerde van wat velen denken.

Staat **Amerika** garant voor de **wereldvrede**? **Govert Buijs**, docent wijsbegeerte en spiritualiteit, **denkt van wel**: ondanks alles blijft de **VS** het **lichtend voorbeeld** voor de **mensheid**. Stan van Houcke **bestrijdt** dit.

STAN VAN HOUCKE

Amerika's geopolitieke begeerte

Op de Dag van de Filosofie organiseerde de Faculteit der Wijsbegeerte van de Universiteit van Tilburg een debat met als titel 'Idolen en Demonen.' Ik was gevraagd om er tezamen met drie hoogleraren en een universitair docent te discussiëren over het onderwerp 'Staat Amerika garant voor de wereldvrede?'

Als eerste kreeg het woord Govert Buijs, docent wijsbegeerte en spiritualiteit van de Vrije Universiteit, die mede vanwege zijn artikel 'Pax Americana' in *Trouw* was uitgenodigd. Buijs verklaarde dat ondanks alles de VS het lichtend voorbeeld voor de mensheid blijft, een stelling die hij eerder al in *Trouw* even uitgebreid als warrig had uitgewerkt. Als ik het allemaal goed begrepen heb, komt het erop neer dat de VS een democratisch imperium is, functionerend in een wereld vol schurken en dat het daarom 'tenminste een eeuwlang het recht heeft om zich afzijdig te houden van zaken als een internationaal strafhof'. Tegelijkertijd is soevereiniteit waar alle andere staten ter wereld aan hechten een achterhaald begrip. De toekomst moet bepaald worden door de machtigste natie. Weliswaar heeft 'ook het Amerikaans imperium (...) trekken van een roversbende' maar we moeten daarbij niet de ogen sluiten 'voor het unieke karakter van deze nieuwe drager van de imperiale waardigheid.' Vooral niet omdat imperia als bij toverslag 'uitgroeien tot incarnaties van de zin van de geschiedenis'. Kortom: er is sprake van een 'Pax Americana', te vergelijken, met de 'Pax Romana' en het zal dan ook niemand verwonderen dat 'inmiddels (...) in Amerika de Vergilius-achtige figuren [zijn] opgestaan die de huidige positie van het Imperium bezingen, de Fukuyama's, de Huntingtons en het meest recent de groep die zich tooit met de naam New American

Century,' wier geschriften 'in elk geval een signaal [zijn] dat Amerika zich zijn imperiale verantwoordelijkheid bewust geworden is'.

Geopolitieke begeerte

Vooral zijn verwijzing naar de neoconservatieve denktank van Cheney, Rumsfeld en Wolfowitz is opmerkelijk vanwege de in hun opdracht in 2000 geschreven 'blauwdruk voor het behoud van de Amerikaanse wereldwijde superioriteit, om de opkomst van een grote machtsrivaal uit te sluiten, en om de internationale veiligheidsorde te laten sporen met Amerikaanse principes en belangen'.

Om zijn 'imperiale verantwoordelijkheid' te verwezenlijken heeft 'deze nieuwe drager van de imperiale waardigheid' van alles in gereedheid gebracht, van massavernietigingswapens tot aan Star Wars. Het rapport van deze 'Vergilius-achtige' groep meldt dat 'nieuwe aanvalsmethoden - elektronisch (...) biologisch - steeds meer beschikbaar [zullen] zijn - de strijd zal zich naar alle waarschijnlijkheid in een nieuwe dimensie plaatsvinden, in de ruimte, cyberspace, en misschien in de wereld van de microben (...) geavanceerde vormen van biologische oorlogsvoering'.

Om deze wereldwijde militaire strategie bij het grote publiek acceptabel te maken zou 'een of andere catastrofale en als katalysator werkende gebeurtenis - zoals een nieuwe Pearl Harbour' nodig zijn, aldus de opstellers van het rapport, precies een jaar voordat ze op 11 september 2001 als het ware op hun wenken werden bediend. Afgaande op dit soort militaristische versies van de 'Aeneas' constateerde professor Richard Falk, hoogleraar internationaal recht van de Princeton Universiteit,

dat er onder de beleidsbepalers in zijn land sprake is van 'een ongekende geopolitieke begeerte (...). Dit project tot wereldwijde overheersing via bewapening in de ruimte (...) moet aan de kaak worden gesteld en moet worden afgelast voordat het te laat is'.

Koloniale macht

Desalniettemin klinkt het de wijsgeer Buijs kennelijk allemaal geweldig 'imperiaal' in de oren. Een mogelijke verklaring voor zijn lofrede op de VS is dat hij de meest simpele feiten waarop hij zijn gevleugelde woorden baseert niet kent óf verdraait. Dat blijkt al zodra de VU-academicus vanuit de hoge sfeer van het veilige abstracte denken afdaalt naar de ontnuchterende werkelijkheid van de dagelijkse wereld. Zo schreef hij voor *Trouw* in zijn rechtvaardiging van de Amerikaanse hegemonie dat er 'het wel heel curieuze gegeven [is] dat we in Amerika de

'Spreek zachtjes en draag een grote knuppel met je mee; dan kom je heel ver'

eerste supermacht in de wereldgeschiedenis aantreffen die na de aanvankelijke totstandkoming geen veroveringsoorlogen gevoerd heeft en nooit een koloniale macht is geweest. Toen men in 1898 verwickeld raakte in de Spaans-Amerikaanse oorlog (waarbij de steun voor de Cubaanse onafhankelijkheidsbeweging een belangrijke aanjager was), verkreeg men bij de vredesonderhandelingen van Spanje de Filipijnen als kolonie'.

De vraag waarom en met welk recht een Europese koloniale mogendheid dit Aziatisch land als wingewest aan de VS cadeau deed, blijft onbeantwoord. Laat daarom de feiten voor zich spreken. Begin 1900 sprak de invloedrijke republikeinse senator Albert Beveridge het Congres toe over de noodzaak van 'een Amerikaans Imperium (...). De Filipijnen zijn voor altijd van ons, "territorium dat eigendom is van de Verenigde Staten", zoals de Grondwet het noemt. En net voorbij de Filipijnen liggen China's onmetelijke markten. We zullen ons uit geen van beide terugtrekken'.

Natuurlijk werd dit expansionisme met hoogdravende woorden omkleed. Het was Amerika's 'manifest lot' om over de anderen te heersen, omdat 'God een glorieuze geschiedenis aan Zijn uitverkoren volk heeft geschonken'. Bovendien waren gekleurde volkeren volgens Washington niet in staat zichzelf te besturen, getuige de uitspraak van president William Howard Taft dat 'onze kleine bruine broeders' tenminste 'vijftig tot honderd jaar' onder de directe supervisie van de Amerikaanse elite moesten staan 'om ook maar iets te kunnen ontwikkelen dat lijkt op de Angelsaksische politieke principes en vaardigheden'.

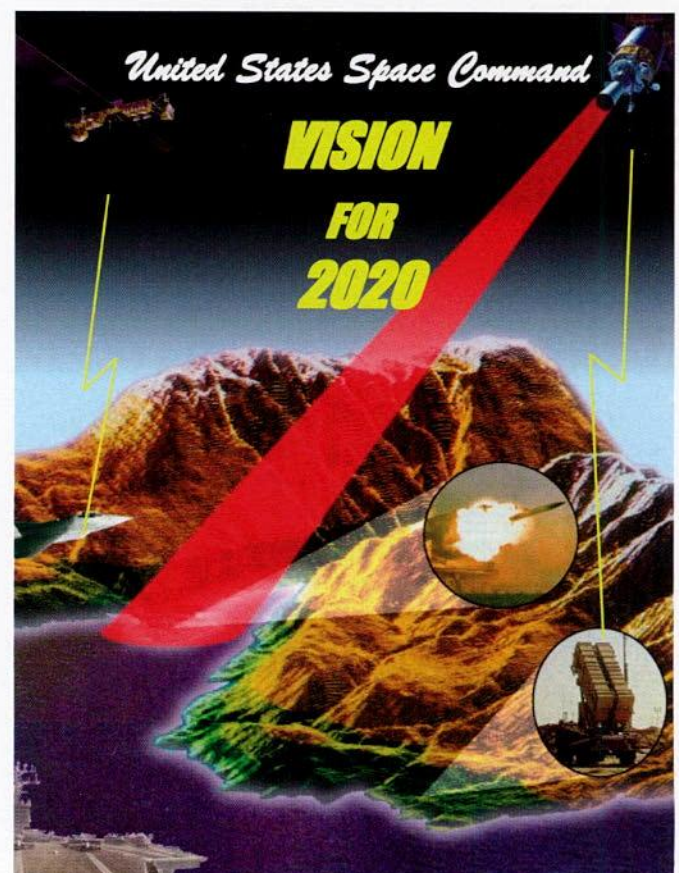
Maar de ware redenen waren economische, het telkens te-

rugkerende probleem van de overproductie. De toenmalige president McKinley verwoordde dit zonder omwegen toen hij tijdens de grote depressie in de VS aan het eind van de 19e eeuw verklaarde: 'Wij hebben goed geld (...) maar wat we nodig hebben is nieuwe markten,' omdat, zoals de invloedrijke voorzitter van de Senaats Commissie voor Buitenlandse Betrekkingen Henry Cabot Lodge, hem nog eens duidelijk had gemaakt, de binnenlandse markten 'niet voldoende zijn voor onze op volle toeren draaiende industrieën'.

Piraten en koppensnellers

Hoe loffelijk het koloniale streven ook mocht zijn van 'de oudste democratie ter wereld' die 'begrijpelijk(er)wijs (...) kopschuw [is] om zich... met huid en haar te binden aan een internationale rechtsorde', (de formulering is van docent Buijs), de Filippino's zelf hadden een volstrekt andere opvatting. Ze wilden onafhankelijkheid en een democratie en begrepen niets van de woorden van president Roosevelt dat 'piraten en koppensnellers' geen onafhankelijkheid en democratie nodig hadden en hun land als 'springplank' moest dienen voor de Chinese markt met zijn 400 miljoen potentiële klanten.

Er brak een drie jaar durende guerrillaoorlog uit, die door de Amerikanen uitgevochten werd onder bevel van generaals die eerder hun sporen hadden verdiend bij het uitroeien van de indianen en het opsluiten van de enkele overlevenden in reservaten. Een feit dat achteraf

door dezelfde Roosevelt gerechtvaardigd werd met de opmerking dat 'braakliggende ruimtes' niet 'gereserveerd moeten worden voor het gebruik van verspreid levende primitieve stammen, wier leven slechts een paar graden minder betekenisloos, smerig, en meedogenloos is dan dat van de wilde beesten met wie ze het gebied delen'.

Gezien Amerika's 'christelijke beschavingsoffensief' in de wereld kon daar natuurlijk geen sprake van zijn. 'Spreek zachtjes en draag een grote knuppel met je mee; dan kom je heel ver,' zo vatte Roosevelt het uitgangspunt van de Amerikaanse koloniale politiek samen. Hoe groot de knuppel was die de VS naar de Filippijnen meenam bleek uit de massale slachtpartij waarop de verovering uitliep. De officiële schattingen lopen uiteen van 200.000 vermoorde 'kleine bruine broeders' als gevolg van de directe oorlogshandelingen tot in totaal een miljoen dode Filippino's, die door de onvoorstelbare verwoestingen massaal crepeerden.

Barre woestenij

Tijdens de genocide vroeg Mark Twain zich in een van zijn vele 'anti-imperialistische' en na zijn overlijden zwaar gecensureerde essays sarcastisch af of 'het zo zou kunnen zijn dat er twee soort beschavingen bestaan – één voor binnenlandse consumptie en één voor de heidense markt?' Slechts één voorbeeld: tijdens de zogeheten 'pacificatie' van het eiland Samar kreeg majoor Littleton Waller van generaal Smith opdracht weerloze Filippino's dood te schieten omdat 'er geen tijd was om mensen gevangen te nemen' en dat van Samar 'een barre woestenij' moest worden gemaakt. Toen Waller aan Smith vroeg hoe oud een slachtoffer moest zijn om te kunnen worden gedood, antwoordde de bevelhebber en veteraan van de slachting bij Wounded Knee: 'alles boven de tien'.

De correspondent in Manilla van de *Philadelphia Ledger* berichtte in november 1901: 'Onze mannen zijn meedogenloos geweest, hebben (...) mannen, vrouwen, kinderen en gevangenen uitgerooid (...) vanuit het heersende denkbild dat de Filippijn als zodanig niet veel beter was dan een hond (...). Onze soldaten hebben zout water in mannen gepompt om hen te dwingen te praten, en hebben mensen die zich met hun handen omhoog vrijwillig hadden overgegeven gevangen genomen om ze een uur later zonder een flintertje bewijs (...) op een brug op te stellen en hen een voor een dood te schieten (...) als voorbeeld voor degenen die hun met kogels doorzeefde lijken zouden vinden'.

Dat de Filippijnen geen op zichzelf staand incident was, maar het begin van het Amerikaanse buitenlands imperialisme blijkt uit de woorden van generaal Smedley Butler, oud-bevelhebber van het Amerikaanse Korps Mariniers, die in 1933 na ruim 33 jaar actieve dienst opmerkte: 'Oorlog is misdaad. Hij wordt gevoerd ten voordele van de zeer weinigen ten koste van de massa. Ik ben heel lang een eersteklas uitsmijter geweest voor het bedrijfsleven. Voor Wall Street en voor de banken.

Ik was in feite een misdadiger, een gangster voor het kapitalisme. Ik heb in 1914 Mexico veilig gemaakt voor de Amerikaanse oliebelangen. Ik hielp bij het verkrachten van een half dozijn Midden-Amerikaanse republieken voor het profijt van Wall Street. In China heb ik ervoor gezorgd dat Standaard Oil ongestoord zijn weg kon gaan. Al Capone is niet verder gekomen dan drie wijken. Mijn werkterrein omvatte drie continenten'.

Kleine bruine broeders

Het plegen van grootschalige terreur is een continuïteit in de Amerikaanse geschiedenis. Vorig jaar vertelde mij een andere ingewijde, de voormalige directeur van het Star Wars-programma, luchtmachtkolonel b.d. Robert Bowman: 'Het Amerikaans imperialisme dateert uit de tijd van de eerste kolonisten. Gewelddadig expansionisme is de rode draad in de geschiedenis van de Verenigde Staten'. Aldus 'verkreeg' de VS bij 'vredesonderhandelingen' het territorium van 'onze kleine bruine broeders', hetgeen Twain deed concluderen dat door 'Gods Voorzienigheid – en de bewoordingen zijn die van de regering, niet de mijne – wij een Wereldmacht zijn'. Een imperium dat in toenemende mate met geweld zijn hegemonie zal veiligstellen, waarbij de huidige kolonisatiegrens is verschoven naar de ruimte.

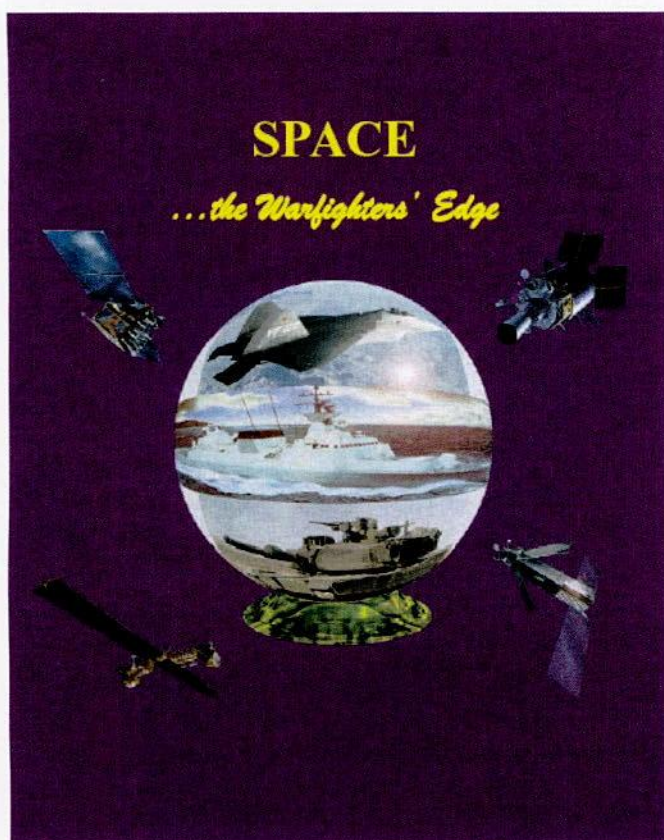
Op de website van de US Space Command (www.fas.org/spp/military/docops/usspac) kunt u in 'Vision for 2020' onder de titel: 'Het domineren van de ruimte dimensie door militaire operaties om de belangen en investeringen van de VS te beschermen' onder andere lezen dat 'tijdens de westwaartse expansie van het continentale VS' legers noodzakelijk waren. Maar voor de overzeese expansie moesten Westerse naties vroeger op de marine vertrouwen om 'hun commerciële

'Het plegen van grootschalige terreur

is een continuïteit

in de Amerikaanse geschiedenis'

belangen te beschermen en te bevorderen', al was het maar omdat er - zoals bekend - overal ter wereld 'kleine bruine broeders' leven die niet zonder slag of stoot hun natuurlijke rijkdommen aan een neokoloniale macht willen overdragen. Het spreekt voor zich dat in het moderne tijdperk met zijn massavernietigingswapens niet alleen de marine de hegemonie in stand kan houden en daarom moet dit ook vanuit de ruimte gebeuren, waar de VS superieur is. Vandaar dat de Amerikaanse 'commerciële belangen' verdedigd zullen worden met 'in de ruimte gestationeerde aanvalswapens', met raketten die elk moment overal ter wereld kunnen inslaan. Volgens Space Command zal de noodzaak van dergelijke precisiewapens toenemen als gevolg van 'de globalisering van de wereldeconomie', omdat de 'globalisering' zo voorspellen

'Hegemonie is onder Amerikaanse machthebbers belangrijker dan overleven'

deze militaire planners 'een groeiende kloof tussen de *have* en *have-nots*' veroorzaakt. Ze erkennen dat de 'groeiende economische kloof' zal uitlopen op een 'toenemende economische stagnatie, politieke instabiliteit, en culturele vervreemding' en daaraan gekoppeld een steeds massaler wordende sociale onrust en gewelddadig verzet onder de *have-nots*, geweld dat vooral gericht zal zijn tegen de VS.

Heelal monopoliseren

Door het monopoliseren van het heelal moet Amerika klaar zijn om massale onrust te beheersen door 'het gebruik van ruimtesystemen en planning voor een precisieaanval vanuit de ruimte om de wereldwijde proliferatie van massavernietigingswapens te beantwoorden'.

Volgens de politieke analist Noam Chomsky is het 'fundamentele principe' achter dit scenario de overtuiging onder Amerikaanse machthebbers dat 'hegemonie belangrijker is dan overleven'.

Om de alleenheerschappij te bewaren van 'deze nieuwe draager van de imperiale waardigheid' heeft de regering Bush

junior talloze verdragen en VN-resoluties opgezegd dan wel onmogelijk gemaakt. Tezamen met grote vriend Israël weigert de VS als enige het Ruimte Verdrag uit 1967, waarin bepaald wordt dat de ruimte gereserveerd blijft voor vreedzame doeleinden, opnieuw te bevestigen en te versterken. Januari 2001 blokkeerde Amerika de VN-conferentie over ontwapening en verwierp het de oproep van secretaris-generaal Kofi Annan om samen te werken aan een alomvattend akkoord om de militarisering van de ruimte te verbieden.

Garant staan voor wereldvrede

Dezelfde obstructie wordt gepleegd bij de controle op massavernietigingswapens. De VS is het enige land dat erop staat vrijgesteld te worden van bepaalde inspecties van chemische wapens. De huidige regering heeft zich teruggetrokken uit de onderhandelingen over controlemaatregelen voor de uit 1972 conventie tegen biologische en giftige wapens. Volgens de *New York Times* heeft de VS 'drie clandestiene defensieprojecten' die neerkomen 'op een compleet biologisch wapenprogramma'.

Het Witte Huis liet ook weten zich niet meer gebonden te achten aan sommige onderdelen van het nucleaire non-proliferatieverdrag. Daarnaast is Washington uit het ABM-verdrag gestapt, waardoor - volgens deskundigen - een nieuwe kernwapenwedloop dreigt. De reden van dit besluit was dat het ABM-verdrag het Star Wars-programma onmogelijk maakt.

De VS heeft tevens laten weten tegen de 'Comprehensive Test Ban Treaty' te zijn. Tegelijkertijd ondermijnende 's werelds enige supermacht de eerste VN-conferentie over het aan banden leggen van de zwarte markt in *small arms* en verhinderde het nieuwe dwangmaatregelen van de Biologische Wapens Conventie.

Het slaagde er ook in om de herbevestiging van het Protocol van Genève uit 1925 te

saboteren, waarbij het gebruik van gifgas en bacteriologische oorlogsvoering wordt verboden. Een politieke ontwikkeling dus die een bedreiging vormt van de wereldvrede, maar wel geheel in lijn met de gedachten van allerlei 'Vergilius-achtige' figuren, onder wie onze eigen dr. Buijs die van mening is dat 'de oudste democratie ter wereld (...) begrijpelijkerwijs (...) kopschuw [is] om zich (...) met huid en haar te binden aan een internationale rechtsorde'. In zijn opinie is het logisch dat de VS met 'zijn imperiale verantwoordelijkheid' enige speelruimte nodig heeft om uit te kunnen groeien tot een incarnatie 'van de zin van de geschiedenis' en om zo 'garant te staan voor de wereldvrede'.

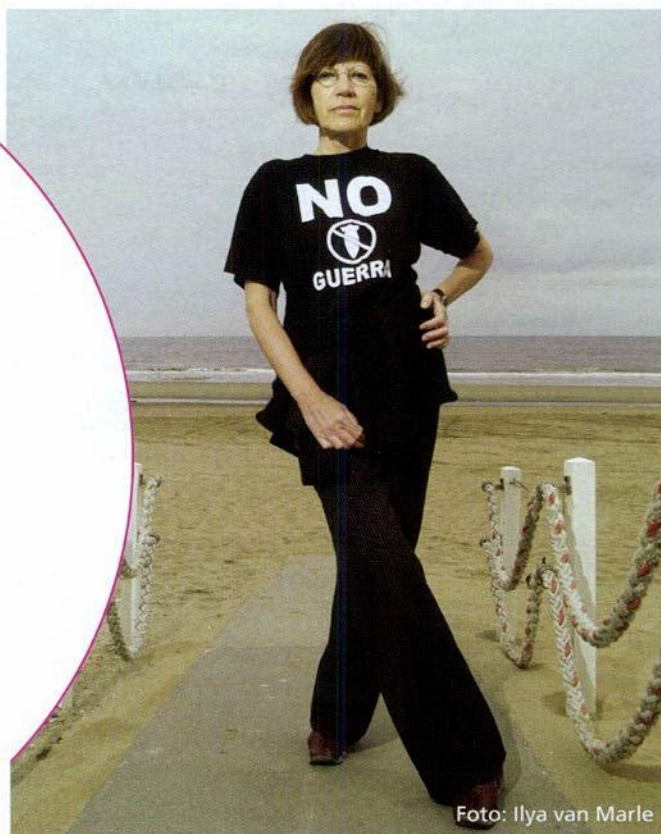
Het was in 1901, aan het begin van het Amerikaans overzees imperium, dat de scherpzinnige Mark Twain schreef: 'Wij kunnen niet een rijk in stand houden in de Oriënt en tegelijkertijd een republiek in Amerika blijven.' En hij kreeg gelijk. Al meer dan een halve eeuw stemt rond de vijftig procent van de kiesgerechtigde inwoners van 'de langst functionerende democratie in de wereldgeschiedenis' niet meer. |

DE BEZIELING

Protesteren, collecteren, lezingen bijwonen:

Anke Polak (55) streeft al jaren naar een rechtvaardige en vreedzame samenleving.

Sinds twee jaar doet zij dit als voorzitter van het Humanistisch Vredesberaad.

Vrede en humanisme hóren gewoon bij elkaar

"Ik geloof niet in geweld, dat heb ik mijn kinderen ook altijd meegegeven in hun opvoeding. Conflicten zijn onvermijdelijk, je kunt het nou eenmaal niet met iederéén goed vinden. Maar de ergste conflicten kunnen wel voorkomen worden, bijvoorbeeld door het bestrijden van armoede, vernederingen en ongelijkheid. Als Humanistisch Vredesberaad (HVB) zullen wij oorlog pas goedkeuren in het alleruiterste geval. Ik kan me voorstellen dat dit bij de combinatie van aanval, bezetting en uitmoorden van je natie aan de orde is.

Ruim twee jaar geleden hoorde ik dat het niet goed ging met het HVB. Dat kon niet waar zijn, dacht ik. Vrede en humanisme horen gewoon bij elkaar. Ik heb me toen bij het HVB aangesloten: inmiddels ben ik voorzitter, medeorganisator van lezingen en redacteur van ons vredesmagazine. Het slokt veel tijd op, minstens twee dagen in de week, maar ik doe het met veel plezier. Daarnaast heb ik een adviesbureautje in gezondheidsrecht. Na mijn werk als medisch analiste ben ik, op latere leeftijd, rechten gaan studeren. Het recht van de patiënt boeit me enorm, een dokter heeft het niet totaal voor het zeggen.

Je kan veel voor vrede doen door naar de ratio te kijken en je af te vragen: wat zijn de oorzaken van oorlog, hoe kunnen we vrede bewerkstelligen? Het HVB is daarin succesvol geworden. Bijvoorbeeld met onze thema-avonden. Die zijn altijd heel druk bezocht, ook door niet-donateurs. We hebben maar een kleine achterban van donateurs, maar daarnaast zijn er humanistische organisaties waarbij we het onderwerp vrede op de agenda zetten. Bijvoorbeeld bij stichting Hivos, het Humanistisch Overleg Mensenrechten en bij het Humanistisch

Verbond (HV). Ook zijn we actief met andere vredesgroepen. Als Humanistisch Vredesberaad durven we sneller onze mening te geven dan bijvoorbeeld het IKV en Pax Christi. Wij durven onze smoel te laten zien en dat wordt gewaardeerd. Toen het HVB nog bij het Humanistisch Verbond hoorde, was er nog wel eens discussie over ons bestaan. Niet iedereen stond namelijk achter ons pacifistische gedachtegoed. Nu we op onszelf staan kan daar tenminste geen ruzie meer over ontstaan. Ik kan mij trouwens niet voorstellen dat een lid van het HV vóór de oorlog zou zijn.

Ik geniet van het leven en ik zou willen dat iedereen dat kon. Natuurlijk ben ik idealistisch, het klinkt misschien heel utopisch allemaal, maar ik geloof niet dat mensen slecht geboren worden. Dat wil ik doorgeven aan de jongere generaties. Het HVB is dan ook met een project begonnen om docenten uit het humanistisch vormingsonderwijs op te leiden in het vredesonderwijs. Op dat vredesonderwijs leggen we dit jaar de nadruk. Dit vooral om een tegengeluid te geven in alle aandacht voor het toenemend geweld in Nederland. Wij denken dat je dat niet oplost door sancties maar het probleem zou bij de oorsprong aandacht moeten krijgen.

Mijn mooiste ervaring bij het Humanistisch Vredesberaad was de vredesdemonstratie in februari vorig jaar, waaraan mensen in steden als Tokio, Sydney en New York meededen. Wij liepen in Amsterdam en 's avonds zag ik de beelden op tv van al die demonstrerende mensen in de hele wereld. Op zo'n moment krijg ik het gevoel dat ik niet voor niets bezig ben."

Josephine Krikke

Max Pam

Godsdienstpolitie

Zou Job Cohen zijn toespraken zelf schrijven?

Dat vroeg ik mij af tijdens het afscheid van Rudi Fuchs, de directeur van het Stedelijk Museum. Er was naar Fuchs een volkomen belachelijk onderzoek ingesteld vanwege een paar Appels die wederrechtelijk zouden zijn ingevoerd, en iedereen begreep onmiddellijk dat de lokale politici er vooral op uit waren Fuchs een loer te draaien. Dat onderzoek werd natuurlijk niks, en er was dus voor de Amsterdamse burgemeester alle reden een woord van excuus uit te spreken, het liefst zo elegant mogelijk. Maar in plaats daarvan hield Cohen een ongeïnspireerd praatje dat als voornaamste strekking had: ssst... zand erover.

Cohen bewees daarmee eens te meer dat hij een grijze muis is en ook een laffe bestuurder.

Alle reden om de Willem van Oranjelezing onder de loop te houden. In deze lezing, die Cohen een paar dagen eerder in Delft had uitgesproken, verdedigt hij nogmaals de stelling

waarin ons de Verlichting wordt uitgelegd, luidt zijn conclusie dat 'wij een gesprek moeten aangaan met de moslims' en dat het geen zin heeft 'een godsdienstpolitie' in te stellen of scholen te verbieden.

In eerste instantie vallen een paar dingen op. Zo zijn er volgens mij nog helemaal geen moslimscholen verboden. Wel wordt erover gesproken de groei van moslimscholen af te remmen, maar dat is toch niet helemaal hetzelfde. Trouwens, ik zou er helemaal niet op tegen zijn een school te verbieden, die financiële banden onderhoudt met terroristische organisaties. Een Andries Knevel-school bijvoorbeeld, die geld inzamelt voor groepen in de Verenigde Staten die abortusklinieken willen opblazen, mag van mij per omgaande worden gesloten.

Daarnaast heb ik in Nederland nog nooit de roep gehoord om 'een godsdienstpolitie'. Wat een onzin is dat van Cohen.

Ja, in Saoedi-Arabië bestaat een godsdienstpolitie, die in busjes rondrijdt om loslopende vrouwen op te pikken of mannen die wel eens naar een biertje verlangen. Cohen wil toch niet beweren dat zijn tegenstanders Cliteur en Hirsi Ali voor een gods-

dienstpolitie hebben gepleit? Dat zou wel een heel grove, zeg maar leugenachtige manier zijn om hun opvattingen weer te geven.

Wij komen nu bij de oproep om in debat te gaan met moslimgroep. Zo'n oproep klinkt altijd mooi, maar hoeveel zin heeft dat? Voor mijzelf sprekend kan ik alleen maar zeggen dat ik al in dertig jaar geen kerk meer heb bezocht anders dan uit cultuurhistorische belangstelling, en dat ik ook niet

'Wie de bijbel of de koran leest, wordt niet bijzonder getroffen door tolerantie jegens andersdenkenden'

dat religie in het algemeen, en kerken in het bijzonder, een belangrijke rol kunnen spelen bij integratie en emancipatie. Die stelling staat haaks op de opvattingen van Paul Cliteur en Ayaan Hirsi Ali, die een strenge scheiding tussen kerk en staat voorstaan.

Cohen citeert veel diepe denkers, zoals August Hans den Boef, Thijs Wöltgens en Mark Jürgensmeyer, maar veel nieuws zegt hij eigenlijk niet. Na een geschiedenislesje,

SPREKEND SPREKEND SPREKEND lezers aan het woord

Tineke Klerk (53) is leerkracht op een openbare basisschool. Als vrijwilliger was zij onder andere actief in het politieke vrouwenwerk en bij de PvdA in Leusden, zette zij zich in voor ontwikkelingswerk en zat zij in het bestuur van de plaatselijke openbare bibliotheek. Sinds tien jaar is zij geabonneerd op *de Humanist*.

Liefste bezit

Uit Denemarken hebben we een poster meegenomen van P.S. Krøyer, met vrouwen op het strand. Dit schilderij is zo belangrijk voor ons, dat de kleuren in de huiskamer er op zijn aangepast.

Maakt zich het meest zorgen om

Ik hoop altijd dat het iedereen die ik aardig vind goed gaat in het leven. Ik ben een piekeraar, ben bang dat er iets gebeurt, zoals een auto-ongeluk. Toen ik nog geen kinderen had was ik veel zorgelozer.

Favoriete plek

Onze achtertuin, waar we lekker met vrienden en familie in de zon kunnen zitten, is belangrijk voor mij. Maar ook de zee bij IJmuiden, waar ik vandaan kom. Als ik op het strand loop heb ik altijd zin om in een hoge golf te duiken.

Ergernis

Ik vind het heel erg als kinderen verwaarloosd worden. Ik voel me op de 'kleurrijke' school waar ik met veel plezier les geef vaak meer maatschappelijk werkster dan leerkracht.

Humanisme

Humanisme is voor mij niet alleen maar aan jezelf denken, maar ook actief zijn voor anderen. Mijn kinderen verwijten mij wel eens dat ze altijd iedereen aardig moesten vinden. Ik heb aan niemand een hekel, iemands gedrag komt toch vaak voort uit de omstandigheden. De kinderen aan wie ik lesgeef hebben vaak een heftig (vluchtelingen)verleden en toch hebben ze positieve karaktertjes. Daar moet de wereld toch beter van worden.

(JK)

van plan ben mijn houding in dezen te veranderen. Ik vind het prima dat mensen hun geloof belijden in een kerk, en ik zal ze in de uitoefening ervan beslist niet lastig vallen, maar waar zou zo'n debat in godsnaam over moeten gaan?

Over de *inhoud* van het geloof wellicht?

Maar de inhoud van het geloof vind ik flauwekul, dat is het hem nou juist. Je hoeft de bijbel of de koran maar te lezen om te begrijpen dat het al een totale ramp zou zijn als maar een honderdste van wat er in staat ook werkelijk zou worden nageleefd. Ik geloof graag dat de meerderheid van de moslims er helemaal geen extreme ideeën op nahoudt en dat zij liever ook geen homo's van het dak gooien, maar alleen al de gedachte dat ik geacht word met iemand in debat te moeten gaan over de vraag of je een homo al of niet met zijn hoofd naar beneden van een toren mag kieperen, stemt mij moedeloos.

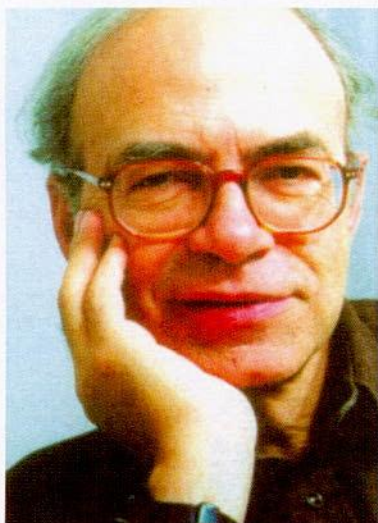
Liever ga ik een straatje om.

Het is mij volkomen onduidelijk waar Cohens optimisme op stoelt dat kerken en moskeeën een belangrijke bijdrage zullen leveren aan een groei naar meer liberale en tolerante opvattingen. Wie de bijbel of de koran leest, wordt in eerste instantie niet bijzonder getroffen door tolerantie jegens andersdenkenden. Er is maar één God en er is maar één weg. De vreselijke straffen die de koran voor joden en ongelovigen in petto heeft, zal ik hier niet citeren, want dan heb alle pagina's van dit blad nodig.

Cohen heeft gelijk als hij zegt dat religie in onze wereld nog altijd een belangrijke rol speelt. In Nederland zijn wij er na veel eeuwen in geslaagd de religie in een apart hokje onder te brengen, toegankelijk voor iedereen die dat wil. Het zou verdomd jammer zijn als politici die moeizaam veroverde situatie zo gemakkelijk willen opgeven.

CASPAR VAN MEEL

Als er een theorie bestaat waar we vandaag de dag niet meer omheen kunnen, dan is het Darwins evolutieleer. Een gesprek met de Australische filosoof en ethicus Peter Singer over Darwin, Marx en de Amerikaanse president Bush.

Peter Singer

Het is in onze tijd een zeldzame ervaring iemand te treffen die gelooft dat de aarde slechts een paar duizend jaar oud is, de homo sapiens van Adam en Eva afstammen en de zondvloed daadwerkelijkheid heeft plaatsgevonden. Uiteraard

zijn dit extreme gevallen, maar ook onder wetenschappers en geseculariseerde denkers zijn er nog velen die bepaalde implicaties van Darwins theorie niet onder ogen durven zien. Volgens de Australische filosoof en ethicus Peter Singer heeft het linksgeoriënteerde en humanistische denken de consequenties van Darwins theorie voor de politieke en sociale werkelijkheid jarenlang genegeerd. In het essay 'Darwin voor Links' pleitte hij voor een links denken dat een darwinistische visie op de menselijke natuur erkent.

Darwin voor de natuur, Marx voor de mens

Toen Darwins 'The origin of species' verscheen, werden de maatschappelijke implicaties van zijn theorie als snel in gezien. Vooral onder rechtse denkers waren Darwins ideeën populair als ethische rechtvaardiging van het recht van de sterkste. Singer: "Rechts zag in de darwinistische strijd om het bestaan een verklaring voor de onvermijdelijkheid van het kapitalisme en haar negatieve uitwassen zoals hebzucht en egoïsme. Sinds Marx is de dominante opvatting onder links dat deze negatieve uitwassen het product zijn van de sociale condities. Links dacht Darwin niet te kunnen accepteren zonder de idealen van maakbaarheid en een rechtvaardige maatschappij met grotere gelijkheid op te geven. Voor links stond Darwin voor de natuur, Marx voor de mens."

Volgens Singer nam links hiermee ten onrechte de rechtse interpretatie van het darwinisme over als een theorie over meedogenloze competitie en uitbuiting van zwakkeren. Dit is echter niet de enige mogelijke interpretatie van Darwin: "Zelfs in Darwins eigen geschriften vind je ideeën over samenwerking en de evolutie van de moraal. Onder hedendaagse darwinisten wordt benadrukt, dat het er een goede kans bestaat dat samenwerking en sociale cohesie evolutionaire voordelen opleveren. We moeten darwinisme dus niet zien als een theorie die zegt dat we noodzakelijk egoïstisch, hebzuchtig of meedogenloos zijn."

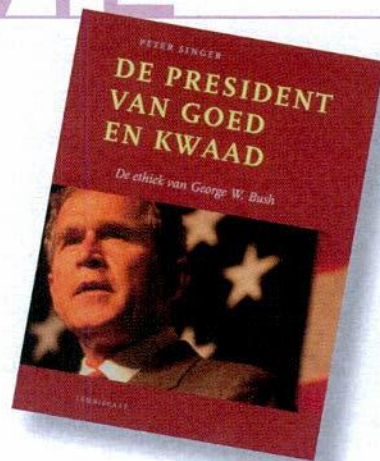
Hoogontwikkelde blikjesautomaat

Toch lijkt een darwinistische visie op de menselijke natuur inderdaad minder ruimte over te laten voor maakbaarheid. Bij de filosoof Daniel Dennet leidt het moderne darwinistische denken bijvoorbeeld tot de opvatting dat we niets meer zijn dan een hoogontwikkelde blikjesautomaat. Is de oorspronkelijke angst van links dan toch gegrond? Singer: "Als je een dollar of euro in de menselijke blikjesautomaat gooit krijg je wel elke keer een andere uitkomst. Ik denk dat er binnen een darwinistische visie op de menselijke natuur verschillende sociale structuren denkbaar zijn, waarin mensen zich op verschillende manieren gedragen. Natuurlijk zijn bepaalde aspecten van de menselijke natuur constant, maar als we weten waar we vandaan komen, hebben we een grotere kans om de richting van onze geschiedenis te beïnvloeden. Ook binnen een darwinistische visie op de menselijke natuur kun je nog steeds proberen een samenleving te creëren die gebaseerd is op rechtvaardigheid, eerlijkheid en de optimalisering van ieders welzijn in plaats van een samenleving gebaseerd op de bevoorrechtiging van een elite."

Darwinistisch links mag dan zijn geloof in maakbaarheid bewaren, het pasklare recept voor een betere toekomst van

HUMANISME

Canon van het humanisme

over Darwin

het traditionele links wordt wel vervangen door een kille realistische blik op wat haalbaar is. Links lijkt het risico te lopen met zijn ideologische veren ook zijn aantrekkingskracht te verliezen. Volgens Singer is dat niet irrealistisch: "Als ideologie een vereiste is voor aantrekkingskracht heb je gelijk, maar ik hoop dat een beeld van een betere wereld genoeg is om mensen te mobiliseren zonder een specifieke ideologie over hoe we die moeten bereiken. Het is waar dat we in een minder ideologisch, pragmatisch tijdperk leven en dat we niet alle antwoorden hebben. Ik geloof niet dat links daardoor haar kracht verliest; de beweging wordt hooguit minder charismatisch voor diegenen die op een pasklaar recept voor Utopia zitten te wachten. Grote woorden heb ik niet, ik kan alleen proberen te overtuigen."

Bush: geen morele visie

De rechtervleugel lijkt het gebruik van grote woorden echter niet te schuwen. In zijn boek 'De president van goed en kwaad', dat onlangs is uitgekomen in Nederlandse vertaling, geeft Singer een grondige analyse van de ethiek van George W. Bush. Bush en de rechtervleugel eigenen zich de retoriek van rechtvaardigheid en gelijke kansen toe om de schijn van een moreel hoogstaande regering hoog te houden: "Wat ik laat zien in dit boek is dat Bush zeer veel moeite doet om duidelijk te maken dat hij een ethische benadering hanteert. Op grond van die claim vind ik het belangrijk na te gaan of die ethiek consistent is. Het idee dat hij als president een ethische leider zou zijn, was belangrijk voor zijn verkiezing en zal belangrijk zijn in zijn eventuele herverkiezing. Mensen denken dat Bush wellicht niet perfect is, maar op zijn minst iemand die Amerika leidt volgens een duidelijke en consistente ethische visie. Ik wil laten zien dat hij geen morele visie bezit." Singer stelt dat Bush de morele ontwikkeling bezit van een jonge tiener: "Hij bezit een erg rigide idee van wat het betekent om morele codes na te leven en reflecteert niet over de diepere bedoeling

van morele regels of een stelsel van principes. Hij heeft een instinctief gevoel dat iets goed is en handelt daarnaar zonder werkelijke reflectie."

Leiders aan hun woord houden

Vernieuwend aan Singers boek is het redelijke onderzoek en de stapsgewijze weerlegging van Bush' vermeende ethiek door een analyse van speeches en beleid. Singer neemt Bush serieus: "Toen ik halverwege 2002 begon te schrijven was het negen maanden na 11 september en had Bush een gigantisch aanzien. Hij was schijnbaar succesvol in Afghanistan waar hij de Taliban bestreed, stond hoog in de opiniepeilingen en de media bekritiseerden hem absoluut niet. Ik wilde toen alleen maar zeggen dat hij op veel punten wel degelijk bekritiseerd kon worden. Aan de andere kant wilde ik niet in de richting gaan van Michael Moore of Al Franken die hem simpelweg belachelijk maakten. Ik wilde een boek schrijven ergens tussen de kritiekloze bewondering, het gemakkelijke afdanken en het ridiculiseren in."

'De president van goed en kwaad' zou ook nog enige historische waarde voor toekomstige generaties kunnen hebben als algemeen beeld van het Amerikaanse presidentschap. Bush is immers niet de eerste die zich bedient van populistische retoriek: "Bush is inderdaad geen nieuw fenomeen - er bestaan zeker overeenkomsten met het presidentschap van Reagan - maar Bush vertegenwoordigt een nieuw uiterste. Ik hoop eerlijk gezegd dat mensen mijn boek over dertig jaar zijn vergeten, omdat de wereld dan niet meer geïnteresseerd is in Bush. Het enige tijdloze aan dit boek is het idee dat je politieke leiders aan hun woord houdt: 'Oké, als jij zegt dat je weet wat goed is, dan gaan we jouw moraal eens goed doornemen. Laten we hem serieus nemen en zien of die overeind blijft staan'. Hopelijk zullen andere mensen ook zoiets doen voor hun eigen politieke leiders. Wie weet ontstaat er zo een trend met een ethische aanpak van de politiek."

Film over euthanasie in VS

'Geen regering kan de dood reguleren'

In de Verenigde Staten is euthanasie (op één staat na) verboden. De speelfilm 'The Event' verschijnt deze zomer in de Nederlandse bioscopen en gaat over deze vorm van levensbeëindiging. *De Humanist* sprak met regisseur Thom Fitzgerald.

BARBARA NIEUWENHUIJSEN

Er op het hoogtepunt tussenuit knijpen, dat is wat Matt Shapiro wil. Matt heeft aids. Hij zit het niet zitten langzaam af te takelen en besluit het heft in eigen hand te nemen. 'Ja, mam, zelfmoord,' zegt hij tegen zijn moeder. Hij zal gaan in stijl. Dit is het verhaal van 'The Event', een film van Thom Fitzgerald over een jongen, Matt (Don McKellar), die een extravagant feest geeft, een afscheidsfeest. Aan het eind van de avond neemt hij een handvol medicijnen. Hij spoelt ze weg met wijn, gaat op bed liggen en wacht op wat komen gaat.

Afscheidsfeest

'The Event' is de vierde film van Fitzgerald. De filmmaker is een kleine week in Nederland. We spreken hem in de bar van zijn hotel in Amsterdam. Hij heeft zijn zwarte krullen bijeengebonden in een staartje. Fitzgerald draagt een donker sweatshirt en houdt zijn sjaal om. Hij ziet er moe uit. Dat is hij ook. Morgen vliegt hij naar Athene voor een welverdiende vakantie. Straks wil hij de stad nog in, naar het homomonument. Fitzgerald woont in Nova Scotia, een provincie in het zuidwesten van Canada.

Hij werd geboren in New Rochelle in de Verenigde Staten en studeerde aan Cooper Union in New York City. In 1988 verhuisde hij voor een uitwisselingsprogramma naar Nova Scotia. "Ik wilde wel eens iets anders zien dan New York," zegt hij. "Ik wilde weten hoe het was om niet in een grote stad te wonen. Nova Scotia is van zo een natuurlijke schoonheid. In New York heb je geen bossen en geen oceaan. Daar kan je niet vissen." Fitzgerald is voorgoed in Canada gebleven.

Toch speelt 'The Event' zich af in New York. Daar is voor gekozen uit respect voor het ware verhaal. De film is gebaseerd op iets dat zich heeft afgespeeld in de homoscene in Manhattan. De namen zijn veranderd. Maar er heeft iemand als Matt bestaan en er heeft een afscheidsfeest plaatsgevonden. "Ik ben er niet bij geweest hoor," zegt Fitzgerald snel. Al vindt hij het idee van een afscheidsfeest niet zo raar. "De meeste mensen die weten dat ze dood gaan, organiseren een soort van *event*. Niet iedereen geeft zulke uitbundige feesten. Maar meestal is er wel een avond waarop ze hun dierbaren bij elkaar roepen - hun vader, moeder en goede vrienden."

Matt kiest ervoor te sterven terwijl hij

nog gezond is. Dat maakt zijn keuze controversieel. "Als hij binnen een paar dagen dood zou gaan, lijkt het me ethisch minder ingewikkeld," legt Fitzgerald uit. "Zelfs in de Verenigde Staten en Canada - waar euthanasie verboden is - zouden veel mensen daar begrip voor hebben. Matt beslist dat hij het zat is steeds maar weer ziek te worden. Dat plaatst hem buiten de norm."

Zelfmoord mislukt

Het gaat er in de film niet alleen om of zelfmoord door de beugel kan. Matt is zo gezond dat zijn zelfmoord dreigt te mislukken, hij spuugt de pillen uit als hij al buiten bewustzijn is. Iemand moet hem daarom daadwerkelijk vermoorden. Even heeft Fitzgerald overwogen de hoofdpersoon te laten lijden aan een andere ziekte. "We hebben erover nagedacht om voor een ziekte te kiezen die meer in de mode is, zoals kanker. Aids is uit. Maar misschien hebben we het juist daarom wel zo gelaten." In de film verbaast officier van justitie Nick Di Vivo (Parker Posey) zich over het grote aantal zelfmoorden in New York. Ze gaat op onderzoek uit en stuit op de dood van Matt. "Volgens mij beëindigen veel meer mensen hun eigen

Matt, hier samen met zijn moeder, wil een einde aan zijn leven maken nu hij nog gezond is.

leven dan de meeste van ons denken," zegt Fitzgerald. "Ik zou het niet kunnen. Maar iedereen moet het voor zichzelf beslissen. Dat moet een persoonlijk vrijheid zijn. Ingewikkelder wordt het als iemand niet meer zelf kan beslissen." Het is even stil. Dan zegt hij. "Ik had een vriend met aids. Hij vroeg me of ik bij zijn levensbeëindiging wilde zijn, om erop toe te zien dat alles goed zou gaan. Ik was radeloos en vroeg hem: waarom ik? Hij zei dat ik van al zijn vrienden de

Ashcroft heeft gezegd dat het in stand houden van de huidige wetgeving over euthanasie de tweede plaats inneemt op het prioriteitenlijstje van de regering. Op één staat het vangen van Osama."

Religieuze zaak

Wat de ideale euthanasiewetgeving zou zijn, weet de filmmaker niet. "Uiteindelijk kun je mensen in dit soort situaties niks voorschrijven. Geen regering kan de dood reguleren. Het is meer een religieuze zaak en dat is nu net het probleem. In Amerika en Canada is de wet gebaseerd op de bijbel.

Ik heb altijd geleerd dat kerk en staat gescheiden moeten zijn. Hier is dat niet zo."

Hij vindt het moeilijk in te schatten wat de haken en ogen van de Nederlandse wetgeving zijn. Maar dat er artsen bij betrokken worden, lijkt hem erg goed. In Amerika mag dat juist niet. Er zitten artsen voor in de gevangenis. "Ik kende een vrouw die geprobeerd heeft zichzelf van het leven te beroven. Het mislukte.

Ze hield er een ernstige hersenbeschadiging aan over. Daarom moet er een dokter bij zijn."

Fitzgerald heeft zich tijdens de opnames gerealiseerd dat er in sommige landen hele andere ideeën bestaan over doodgaan en euthanasie. "Zie deze film als een voorbeeld van hoe mensen erover kunnen denken. In Amerika durven mensen hier niet over te praten." Bij de première van 'The Event' op het Sundance Festival vorig jaar waren de reacties overweldigend. "Hele zalen waren in tranen. Ik voelde me een soort Oprah Winfrey. Het was of iemand de mensen eindelijk toestemming had gegeven om zich uit te spreken." Maar, relativeert hij, Amerikanen zijn vaak wel erg meellevend: "Toen mijn hond tijdens het festival overleed, viel ook de hele kamer stil." Toch denkt hij dat de film voor veel mensen herkenbaar is. Iedereen komt wel met slepende ziekten in aanraking. "Vroeger was het snel afgelopen als je een levensbedreigende ziekte had. Nu kun je er nog tien of zelfs vijftien jaar mee rondlopen."

'The Event' is vanaf 24 juni te zien in diverse filmtheaters.

'In de VS durven mensen niet over euthanasie te praten'

meest ongevoelige was. Maar ik kon het niet. Daarna ging het weer beter met hem. Ja, ik ben dus blij dat ik het niet gedaan heb. Hij ook."

In de Verenigde Staten is euthanasie alleen toegestaan in de staat Oregon. "Daar hebben ze er tot tweemaal toe een referendum over gehad. De regering Bush is fel tegen het legaliseren van euthanasie. Minister van Justitie John

Humanistisch Verbond

Kruisbestuiving van geloof, homoseksualiteit en cultuur

Op 18 mei heeft in Den Haag een succesvolle activiteit plaatsgevonden van De Dialoog. De Dialoog is een samenwerkingsverband waarin het HV, het COC Nederland, Stichting Islam & Burgerschap en St. Yoesuf samenwerken om vertegenwoordigers van de homobeweging en vertegenwoordigers van verschillende geloofsgemeenschappen aan de gesprekstafel te krijgen. Doel van de gesprekken en andere activiteiten is een betere verstandhouding te creëren tussen deze schijnbaar onverenigbare groepen.

De avond werd geopend door de directeur van het HV, Ineke de Vries. Een buitengewoon divers gezelschap - van een hindoe priester tot een homoseksuele gereformeerde dominee, tot een aleviet - zat rond de tafel. Opvallend was de openheid waarmee gesproken werd over het onderwerp. Zo is de praktiserende homoseksueel voor sommigen zonder meer zondig. Anderen - waaronder de hindoe priester - zijn van mening dat de oude teksten waar veel religies zich op baseren moeten worden vertaald naar deze tijd en in een andere context moeten worden geplaatst.

Campagne: zelf denken samen leven

In de vorige *Humanist* werd melding gemaakt van de aftrap van de HV-campagne 'Zelf denken samen leven'. In 2004 wordt specifieke aandacht besteed aan de opvoeding en met

name de waarden die in de opvoeding een rol spelen. Wat dragen we over op onze kinderen?

Tijdens de kaderdagen - eind april - hebben Roger van Boxtel en Ineke de Vries in een korte lezing de inhoudelijke lijn van de campagne uitgezet. Beide teksten zijn te vinden op www.humanistischverbond.nl (onder 'nieuws').

Non-discriminatie gaat boven alles

Onder deze titel verscheen in *Trouw* van 15 mei een bijdrage van Roger van Boxtel aan de discussie over de teksten van de moskee El Tawheed over homoseksualiteit. Zie voor de tekst www.humanistischverbond.nl (onder 'nieuws')

Geloof in de klas

'Geloof in de klas' is de titel van een door de Rode Hoed, Stichting Forum en Stichting Amsterdam met hart en ziel georganiseerd debat. Het debat - dat op 25 mei heeft plaatsgevonden - had als centrale vraag: in hoeverre kan kennis over religies en levensbeschouwingen bijdragen aan onderlinge tolerantie? Roger van Boxtel leidde de avond in. Deze inleiding staat binnenkort op de website van het HV.

Word nu Lid

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. Zelf denken samen leven is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V

Woonplaats:
Geboortedatum:

- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 5x per jaar het ledenblad Humus.
- ☐ Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
- ☐ Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Een vrijblijvende gift kunt u storten op Giro 151058, waarvoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

Humanistisch Verbond

Carrie

Doof

Toen het kleine meisje van anderhalf jaar op het asielzoekerscentrum rondliep, had ze vaak geen luier om. Ze probeerde steeds eten te stelen en haar moeder wist vaak niet waar ze was. Het maatschappelijk werk begon zich ermee te bemoeien. De Raad voor de Kinderbescherming werd ingeschakeld. De conclusie was snel getrokken, haar moeder kon niet voor haar zorgen dus ze werd onder toezicht geplaatst en in een pleeggezin ondergebracht. Bij vrienden van mij.

In de afgelopen zeven jaar heb ik dit meisje zien opgroeien van een angstige peuter die gefixeerd was op eten en nog meer eten, tot een heerlijk kind dat zingt en speelt en doodgewoon op school zit.

Haar pleegvader nam haar vaak mee naar haar broertje, dat intussen ook in een tehuis was geplaatst, en soms naar haar moeder. Maar haar moeder had niet zoveel oog voor dit dochtertje dat haar taal niet meer sprak.

Tot mevrouw Rita Verdonk - die hoognodig een hart-transplantatie moet ondergaan wil ze nog enig menselijk gevoel kunnen uitstralen - besloot dat de moeder van het pleegkind tot de 26.000 asielzoekers behoort die ons land uitgezet moeten worden. En daarbij stelde dat ook alle onder toezicht gestelde kinderen mee moeten. 'We houden de gezinnen netjes bij elkaar.'

In het geval van dit pleegmeisje is het land van herkomst Congo. Niet het meest welvarende en democratisch georganiseerde land in Afrika.

Nou is mevrouw Rita Verdonk niet helemaal ontaard. Ze zei, na vele acties van de pleegouders en ontelbare stukken in de krant, dat ze het dossier van dit specifieke pleegmeisje wel opnieuw wilde bekijken, maar alleen als daar een stukje aan was toegevoegd over de situatie in Congo. Is daar bijvoorbeeld een tehuis waar dit meisje geplaatst kan worden? Kan de Raad van de Kinderbescherming daar wel toezicht houden?

Het is natuurlijk een volstrekt onzinnig verzoek... je kan

net zo goed vragen of er ook poep is dat naar parfum ruikt... er is niet eens iets dat lijkt op kinderbescherming in Congo. Maar omdat mijn vriend alles wil doen om zijn pleegkind hier te houden is hij naar Kinshasa afgereisd. Waar hij in de gevangenis werd gegooid (omdat hij zijn camera niet wilde afstaan) en werd mishandeld. Geen eten kreeg en te weinig water ook. Zodat hij uiteindelijk ernstig verzwakt moest luisteren naar de verhalen van teruggekeerde asielzoekers. Dat iedereen die gevlucht is naar Nederland bij terugkomst in de gevangenis wordt gegooid. Dat je alleen met grote sommen geld de corrupte politie zover kan krijgen dat ze de kinderen niet vastzetten. En dat de pries-

'Er is niet eens iets dat lijkt op kinderbescherming in Congo'

terposten die de mensen proberen te helpen voortdurend bedreigd worden. Waarbij een pater laatst vier maanden vast heeft mogen zitten om zijn goede daden.

Maar ons ministerie heeft Congo aangewezen als veilig gebied. En minister Verdonk neemt zo'n rapport als vaststaand aan.

Wat kan je nog doen als een minister doof lijkt te zijn voor elke redelijkheid? Dan kan je roepen wat je wilt, schreeuwen van wanhoop en brullen van woede, maar doof is doof... daar kom je niet doorheen. Maar als ze dit nou niet hoort maar ziet, omdat we het allemaal onder haar neus proberen te wrijven, zou dit ministeriële schepsel dan niet een keer recht willen doen? Aan een klein meisje dat volkomen is ingeburgerd en gewoon altijd bij haar pleegmama en -papa zal kunnen blijven? Met een stempeltje en een kleine paraaf zit ons meisje hier op school in plaats van daar in de ellende. Please, mevrouw Verdonk, please??

ROB DE HAAN

Dit voorjaar was het 25 jaar geleden dat schrijver Louis Paul Boon overleed. Samen met Mulisch, Reve en Hermans vormde hij de 'grote vier' van de naoorlogse Nederlandstalige literatuur. Maar na zijn dood lijkt hij in ons land langzaam te zijn vergeten.

De literaire bom van

Illustraties van W.L. Bouthoorn uit 'De bende van Jan de Lichte. Een bandietenroman uit de jaren 1700', Louis Paul Boon, 1957.

Daar stond hij dan ineens, als een verdwaalde vreemdeling, middenin het Vlaamse literaire landschap van de jaren veertig. Tussen priesters en schoolmeesters die hun beperkte literaire talent offerden aan God en het Vlaamse nationalisme. Maar wat was hij zelf? Een natuurtalent? Een gevaarlijke gek? Een marxist? Een rare viespeuk? Een genie? Een anarchist?

Hij heette Louis Paul Boon en was eigenlijk een werkeloze arbeider, die nauwelijks een school had afgemaakt. Toen hij tijdens de oorlog terugkeerde uit Duitse gevangenschap, als gedemobiliseerde soldaat, had hij zich thuis op het schrijven geworpen. Sindsdien schreef hij aan de lopende band boeken en columns in de meest radicale linkse blaadjes. Zijn literaire werk deed de lezers trillen, meestal van verontwaardiging, soms van bewondering.

Verboden literatuur

Hij debuteerde nog tijdens de Tweede Wereldoorlog, nadat zijn manuscript 'De voorstad groeit' de Leo J. Kryn timer won. En nee, hij maakte zich niet erg populair bij de politieke en kerkelijke machthebbers. Zijn tweede roman, de kunstenaarsroman 'Abel Gholaerts', een soort Vlaamse interpretatie van het levensverhaal van Vincent van Gogh, kreeg een beroemd geworden recensie van de fasciste Jeanne de Bruyn in het blad *Volk en Staat* van 2/3 juli 1944. Boon behoorde volgens haar tot een 'schrijversras' dat uitgeroeid diende te worden: 'dergelijke romans doen mij snakken naar het ogenblik waarop men ook bij ons een grooten brandstapel zal aanleggen. Misschien verbrandt men dan wel een paar uitgevers en hun lektors mee'.

Diezelfde roman kreeg in de katholieke Boekengids het mo-

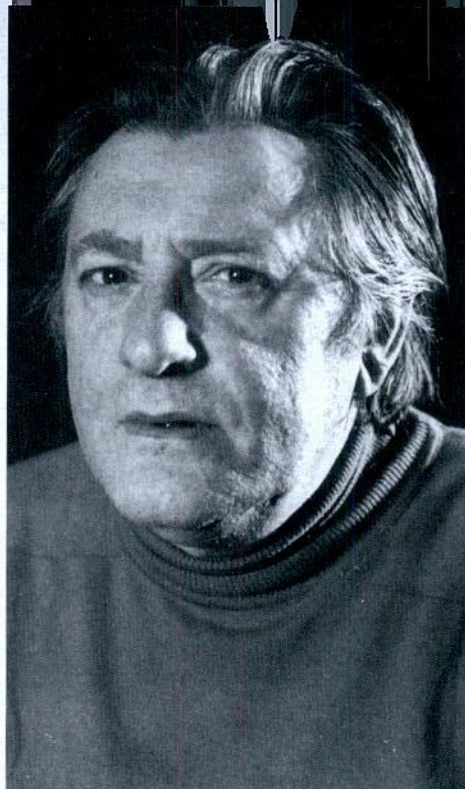

Foto: Uitgeverij De Arbeiderspers

men Louis Paul Boon

rele kwalificatiecijfer 1, verboden literatuur: 'boeken die op grond van de Christelijke Zedenleer of van de Natuurwet voor de meeste lezers verderfelijk moeten worden geacht'. Tot ver in de jaren zestig waarschuwde de katholieke kerk haar volgelingen nog voor de gevaarlijke, amorele boeken van Boon. Zijn uitgeefster Manteau heeft dan ook altijd benadrukt: 'niets, zelfs de bezetter niet, heeft mijn uitgeverij zo veel schade berokkend als de brave Boekengids'.

Germaanse gezindheid

Het valt echter zeer te betwijfelen of juist die katholieke invloed het werk van Boon zo onverkoopbaar maakte. Er waren immers meerdere boeken, van andere schrijvers, die door de katholieke denkpolitie als 'verboden' werden gekwalificeerd, maar die toch behoorlijke verkoopcijfers wisten te halen. Eerder zou je kunnen zeggen dat Boon met zijn radicaal-link-

'Een Averechtse Verkenning' in het tijdschrift *Boelvaar Poef* de conclusie dat Boon mogelijk indertijd slechts een politiek imagomiddel was voor Angèle Manteau, op het moment dat de oorlog leek te keren, in het voordeel van de geallieerden. Haar uitgeverij en veel van haar schrijvers waren tijdens de oorlog namelijk niet vies geweest van enige collaboratie met de Duitsers. Vlaams-nationalistisch gedachtegoed en de daarbij horende Germaanse gezindheid, leken in die tijd bij de Vlaamse literatuur te horen, zoals wolken bij regen. Frans was immers nog steeds de taal van de elite, dus ook van de intellectuele elite. In het Vlaams schrijven was als gevolg daarvan al bijna automatisch een politieke keuze.

Politiek tegengif

Manteau wist echter hoe in Vlaanderen na de Eerste Wereldoorlog een groot deel van de literaire wereld, van uitgevers van Duitsgezinde blaadjes tot en met prominente Vlaams-nationalistische schrijvers als Paul van Ostaijen, Gaston Burssens en Wies Moens, door de teruggekeerde Belgische overheid werd vervolgd.

In tegenstelling tot Nederland was er in België (in verband met een militaire in plaats van bestuurlijke bezetting) jarenlang maar een heel beperkte nazi-censuur. Zo heeft Manteau dus

mogelijk gedacht via een gecalculeerde kleine verzetsdaad, het laten debuten en met een prijs belonen van een volslagen vrijzinnige schrijver haar uitgeversimago links bij te stellen, hetgeen haar ook lukte.

Eigenlijk was die rol als politiek tegengif ook de rol die Boon in de eerste jaren na de oorlog speelde in de complete Vlaamse literatuur. Ook buiten Manteau had namelijk weer

'Zijn literaire werk deed de lezers trillen van verontwaardiging, soms van bewondering'

se sympathieën, zijn antikerkelijkheid en de grote rol die seksualiteit in zijn werk speelde, in de jaren veertig de tijdgeest zo'n twintig jaar voor was en het grote publiek gewoon nog niet rijp voor hem was.

Daarnaast lijkt Manteau ook niet altijd alles te hebben gedaan om van Boon werkelijk een kassucces te maken. Jan van Hattem trok mede daarom vorig jaar nog in de voorpublicatie

een groot deel van de prominente Vlaamse schrijvers met de Duitsers gecollaboreerd. Elke literatuurcriticus die ook maar enigszins vrijzinnig te noemen was, ging daarom tijdens de wederopbouw druk op zoek naar nieuw literair talent zonder een verleden als bruinhemd.

Dat talent vonden ze bij schrijvers als Piet van Aken, Hubert Lampo, Johan Daisne en natuurlijk Louis Paul Boon, die een passieve rol in het verzet had gespeeld (hij verleende hulp aan verzetsvrienden en mogelijk ook aan wapensmokkel) en met zijn romans en zijn werk voor het communistische dagblad *De Roode Vaan* bewees, in ieder geval niets van de oude katholieke en nationalistische kliek te moeten hebben.

Verschuilde vrijzinnige critici erkenden dus wel meteen Boons talent als schrijver, maar toch vonden zelfs de meeste vrijzinnige liberalen en socialisten zijn werk nog te slordig en te tabeloos om het echt vrijuit toe te kunnen juichen.

Kandidaat voor de Nobelprijs

Die reputatie binnen vrijzinnige literaire kringen als 'mogelijke toekomstige grote Vlaamse schrijver' ten spijt, bleek er, zoals gezegd, daarbuiten geen mens zijn boeken te willen kopen. Het duurde dan ook niet lang of uitgeverij Manteau wilde van hem af. Het leek er daardoor bijna op alsof zijn carrière eind jaren veertig al in de knop zou worden gebro-

ken. Boon ging in die tijd aan het werk als gevelschilder om zijn gezin te kunnen onderhouden en ging voor zichzelf zijn 'eerste illegale roman' schrijven. Als toch niemand hem wilde lezen, kon hij nu helemaal alle remmen losgooien!

Toch vond hij uiteindelijk in de jaren vijftig in Nederland een nieuwe uitgeverij: De Arbeiderspers. Ze bleken daar zelfs, onder de titel 'De Kapellekensbaan', zijn eerste illegale roman integraal te willen publiceren. 'De Kapellekensbaan' zou in de jaren daarna zijn eerste grote verkoopsucces worden en, mede vanwege zijn experimentele opbouw, de basis vormen voor Boons latere reputatie als de belangrijkste Nobelprijs der Letteren-kandidaat, die de lage landen na de Tweede Wereldoorlog hebben gehad.

In de jaren na 'De Kapellekensbaan' groeide de erkenning voor Boon in Nederland vrij snel. Zo kreeg hij in ons land in 1957 de Henriëtte Roland Holstprij en in 1967 de Constantijn Huygensprijs en ondanks of juist dankzij zijn Vlaamse taalgebruik zou Boon, tijdens zijn leven, zo'n zeventig à tachtig procent van zijn boeken in Nederland hebben verkocht.

'Daens', een meesterwerk

Na een zowel kwalitatief als kwantitatief niet te evenaren grote productie in de jaren vijftig, leek in de jaren zestig het literaire vuur in Boon langzaam te doven. Waar hij altijd al een cynisch wereldbeeld had gehad, leek hij nu definitief gedesillusioneerd te zijn in zijn radicale linkse idealen.

Hij had een vaste baan gevonden bij het sociaal-democratische dagblad *Vooruit*, waarvoor hij ondermeer een dagelijkse column ('Boontjes') schreef, waarin hij meer op een Vlaamse Carmiggelt leek,

dan op de schrijver van vroeger. Deze nieuwe Boon leek zelfs zo ongevaarlijk, dat hij regelmatig werd uitgenodigd voor tv-spelletjes en daarmee zo zowaar uitgroeide tot een bekende Vlaming.

Juist in die tijd kreeg zijn oude werk echter ineens de wind van de tijdgeest volledig in de zeilen. Welcome to the sixties! Waar er in de jaren vijftig van zijn succesroman 'De Kapellekensbaan' 3500 exemplaren verschenen, waren dat er in de jaren zestig 15.000. Bij Querido verschenen er ondertussen goedkope herdrukken van zijn allereerste boeken, die indertijd nog zo onverkoopbaar leken, in oplagen van vele duizenden.

Toch zweeg hij in die tijd jarenlang als romanschrijver. Op een gegeven moment beweerde hij zelfs een definitieve carrièreswitch naar beeldend kunstenaar te hebben gemaakt. In 1971 kwam hij echter ineens met de vuistdikke historische roman 'Daens', het monumentale boek over de priester Adolf Daens en zijn broer Pieter, waar hij zich in de stille jaren in had verdiept.

'Daens' was een bijna onbetwistbaar meesterwerk: het boek werd zowaar zelfs juichend ontvangen door de katholieke pers! Boon moet zich rot zijn geschrokken van de plotselinge waardering uit katholieke kringen in zijn eigen land. Niet lang daarna verscheen er van hem dan ook de novelle 'Mieke Maai-

'De nieuwe Boon leek zo ongevaarlijk dat hij zelfs werd uitgenodigd voor tv-spelletjes'

voor zijn schrijverschap in Vlaanderen tot leven, inclusief de daarbij horende herdenkingsindustrie. Er werd een Boonvereniging opgericht (tegenwoordig Louis Paul Boon Genootschap), er kwam een herdenkingspostzegel voor Boon, er kwam een Boon Documentatiecentrum aan de universiteit van Antwerpen, er kwam een Boonzaal in het stedelijk museum van Aalst, er kwam een Boonarchief in diezelfde stad, net als een Boonstraat, terwijl voor het stadhuis van die plaats waar zoveel boeken van Boon zich afspeelden, er een standbeeld kwam van Ondine, de hoofdpersoon uit 'De Kapellekensbaan'. Verder staat er ook nog een bronzen beeld van Boon zelf in St. Niklaas, terwijl er ook honderden papieren monumenten voor hem zijn verschenen, in de vorm van boeken over hem en allerlei herdrukken van oud werk van hem.

Taboes doorbreken

In de waardering voor Boons oeuvre kan je eigenlijk de culturele omslag aflezen die zich in de tweede helft van de 20e eeuw in Vlaanderen heeft voltrokken: van een bijna paapse dictatuur tot en met de vrijzinnige samenleving die het tegenwoordig is.

Louis Paul Boon heeft, vanaf de jaren veertig tot en met de jaren zeventig, samen met Hugo Claus, door eindeloos taboes te doorbreken en met nieuwe romanvormen te experimenteren, door van zijn romans literaire bommen te maken, de

ke's obscene jeugd', dat even ironisch van stijl als pedofiel van inhoud was. In een interview met het blad *De Tijd* bekende hij hierover: 'dat heb ik geschreven als reactie op de heiligenverering, die mij ten deel viel nadat Pieter Daens was verschenen. Daar kwamen jonge priesters naar mij toe die mij vroegen: wat moeten wij doen? Alsof ik uitsluitsel kon geven. Ik wilde daar niet staan als een nieuwe Jezus of als een nieuwe Multatuli. Noch beviel mij het gevoel van versteend te zijn vóór mijn dood. Ik kan daar niet tegen. Welnu, om diegenen weg te jagen die mij tot fossiel wilden maken heb ik dat boek geschreven. Dat is gelukt. Die mensen hebben zich weer teruggetrokken'.

Postume verering

Op 10 mei 1979 overleed Boon, nogal symbolisch, achter zijn schrijftafel, aan een hartinfarct. Vlak daarna stelde Jeroen Brouwers in een herdenkingsessay voor dat Boon, als reactie op zijn jarenlange miskennen in Vlaanderen, een standbeeld zou moeten krijgen, op de grens van Nederland en België, met zijn gezicht in de richting van Amsterdam en zijn kont in de richting van Vlaanderen.

Hij stelde in datzelfde essay echter ook dat Vlamingen, anders dan voor tijdgenoten, voor de doden niet bekrompen zijn in erkenning en dat Boon dezelfde plotselinge postume verering zou krijgen als de andere grootheid die de Vlaamse literatuur heeft gekend: Guido Gezelle. Hij had echter evengoed die andere grote Vlaamse dichter als voorbeeld kunnen noemen: Paul van Ostaïen. Brouwers kreeg gelijk: Boon was nog maar korte tijd dood, of eindelijk kwam de algemene erkenning

'Boon moet zich rot zijn geschrokken van de plotselinge waardering uit katholieke kringen'

braakliggende akkers van het katholieke Vlaanderen definitief omgeploegd.

Het was het voorwerk waardoor sinds de jaren tachtig daar schrijvers als Herman Brusselmans en Tom Lanoye op kunnen bloeien en zelfs met bijna elk boek dat zij uitbrengen, een automatische bestseller blijken te publiceren.

In Vlaanderen zijn er ook dit jaar weer officiële herdenkingen genoeg geweest, maar in Nederland, het land dat hem als eerste echt ontdekte, lijkt hij langzaam te zijn vergeten. Maar ach, een grote schrijver hoeft ook niet altijd officieel herdacht te worden, een grote schrijver moet gelezen en herlezen worden!

Pak eens een boek van hem. Het hoeft niet per se een van zijn vuistdikke bekende meesterwerken te zijn. Pak bijvoorbeeld eens de afsluiter van zijn oeuvre, een roman die pas postuum mocht verschijnen: 'Eros en de eenzame man', het schrijnende levensverhaal van een potloodventer en schilder. Lees het maar en laat je overtuigen, dat dit geschreven is door in ieder geval de meest authentieke, de meest gedreven en misschien zelfs de allergrootste schrijver, die de lage landen in de 20e eeuw hebben voortgebracht. |

De auteur is freelance journalist.

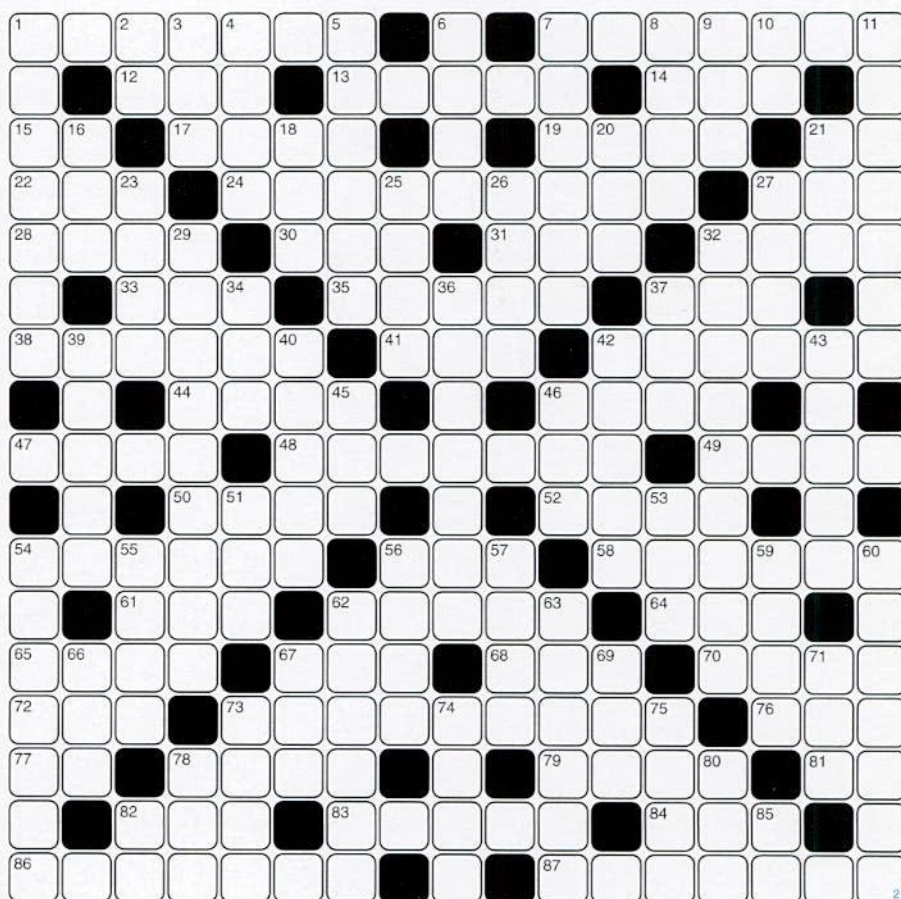
DE DOORDENKER

Horizontaal

1. kweekmateriaal bij klonen; 7. Noorse olie-firma met het oog voor mensenrechten; 12. Chinese vermicelli; 13. voor wiens bevrijding AzG moet betalen; 14. tafel die voor een maaltijd gedekt is; 15. United Nations; 17. oud persoon die nog taai is; 19. Duits automeerk; 21. de oudere (Lat. afk.); 22. elasticiteit; 24. vrouwelijke coach; 27. Koninklijke Militaire Academie (afk.); 28. maalstroom; 30. voertuig op twee wielen; 31. tien (Engels); 32. in hoge mate; 33. binnenvaartuig; 35. oppakken met het doel om te verzamelen; 37. grappenmaker; 38. schouderieraad als onderscheidingsteken op het uniform; 41. plujsje (vlokje); 42. saprijke geurige vrucht; 44. gentleman; 46. metaalsoort; 47. fiets (Zuid-Ned.); 48. deur in een rijtuig; 49. kort spits stootwapen; 50. lariks (lorkenboom); 52. halmen van gedorst koren; 54. het filosofisch stelsel van Spinoza; 56. snijwerktuig; 58. gematigde atheïst; 61. Europese Economische Gemeenschap (afk.); 62. Rode ..., koosnaam van de voorman van de Europese Groenen; 64. eveneens; 65. specie om mee te witten of te pleisteren; 67. jongensnaam; 68. economisch en administratief onderwijs (afk.); 70. toespraak; 72. afzonderlijke berg uit de Alpen; 73. appelsoort; 76. plaats in Brazilië (afk.); 77. lidwoord; 78. omheining; 79. nauwsluitend; 81. erbium (scheik. afk.); 82. ten opzichte van (afk.); 83. verdieping; 84. ledemaat; 86. Europeaan; 87. narigheid.

Verticaal

1. tijdens de slaap een snorrend keelgeluid maken; 2. anno mundi (afk.); 3. brood van fijn rogge-meel; 4. oud Nederlands betaalmiddel; 5. onderwijzer; 6. plaats in Duitsland; 7. plaats in Friesland; 8. bloedvat; 9. duivenhok; 10. jong gesneden stier of bul; 11. onderwijzers; 16. nieuw (in samenstelling); 18. woonboot; 20. schrijfgerei; 21. Stichting Milieu Educatie (afk.); 23. schoollokaal; 25. land in Azië; 26. autoped; 27. het binnenste van iets; 29. de leer der roomse kerk belijgend; 32. procreatiemedewerker die in Nederland zeldzaam wordt; 34. hok waarin de gevangen vis in ijs wordt gelegd; 36. al wrijvend schoonmaken; 37. windrichting (afk.); 39. larve van de langpootmug; 40. meelzaamheid; 42. hoofdslagader; 43. het geheel; 45. kledingstuk; 46. onderricht; 51. elektrocardiogram (afk.); 53. rijksgebouwendienst (afk.); 54. smaldeel van een oorlogsvloot; 55. noodkreet; 56. korf; 57. (snij)wond; 59. berggeel; 60. tegenovergestelde van praktijk; 62. braaf zijn (goed oppassen); 63. Noord-Amerikaan (scheldwoord); 66. Engels bier; 67. reuzenslang; 69. sterk ijzerhoudende grondsoort; 71. aanwijzend voornaamwoord; 73. aangeboren talent; 74. venster; 75. schoolvak; 78. humanistische organisatie met nieuwe voorzitter; 80. voor (in samenstelling); 82. voorzetsel; 85. met name (afk.).

Ad van Dun

Uw oplossing van beide puzzels (dus niet één van beide) ontvangen wij graag uiterlijk op 2 augustus 2004 per post (alléén op briefkaart of ansichtkaart). Redactie de Humanist, De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van € 20,- verloot.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 2/2004:

Mary Wallstonecraft

Sleutelwoord: Levenskunst

Winnaar: Victor Swaane, Eindhoven

Inburgeren

Een van de grootste dilemma's bij de integratie van nieuwe Nederlanders is eigenlijk al sinds de jaren zestig: gaat het beter als je de eigen identiteit van allochtonen versterkt of als je hen stimuleert meer 'zoals wij' te worden? Zoals bekend is jarenlang de eerste opvatting gehuldigd in Nederland. Vrijheid van meningsuiting en godsdienst waren 'heilig' en ook het zogenaamde OETC (Onderwijs in eigen en taal en cultuur) werd wezenlijk bevonden voor de ontwikkeling van de nieuwe Nederlanders. Zo gek was dat nog niet gedacht, omdat het opleidingsniveau van de meeste gastarbeiders erg laag was. Velen van hen waren zelfs analfabeet. Maar sinds 11 september en Pim Fortuyn is de stemming omgeslagen en moeten allochtonen en met name nieuwkomers zo snel mogelijk inburgeren, zoals dat tegenwoordig heet. Kijken we naar de meeste sites van allochtone groepen zelf, dan zien we vooral dat ze bezig zijn met de eigen leefwereld en het versterken daarvan. Zo is een van de bekendste Turkse sites (www.turkinfo.nl) zelfs volledig in het Turks. Een andere veelbezochte Turkse site is www.lokum.nl, wel in het Nederlands. De site is in de eerste plaats informatief, met Turks en algemeen nieuws, vriendelijk van toon, bijna een beetje naïef soms: 'je kunt ingezonden verhalen over de liefde lezen'. Meer Turkse sites zijn te vinden op turkije.pagina.nl.

De tegenstelling is groot met de Marokkaanse sites waarvan sommige berucht zijn, zoals www.maroc.nl of www.magreb.nl. Ook hier veel informatie, maar vooral pregnante en soms provocatieve meningen die neigen naar een bijna gewild, en misschien wel 'therapeutisch' polderfundamentalisme. Op deze sites is de *clash of cultures* in volle gang.

Veel ontspannender, meer op de Turkse manier, gaat het toe op www.waterkant.nu of [Sinds vorig jaar is er ook een 'virtueel inburgeringsloket' van de Nederlandse overheid \(\[www.inburgeringsloket.nl\]\(http://www.inburgeringsloket.nl\)\), dat de integratie van de andere kant benadert. Het bevat laagdrempelige basisinformatie over Nederland en gemeentes \(in verschillende talen\): 'onderwerpen die van praktisch belang zijn voor migranten. Bijzondere aandacht gaat uit naar het verkrijgen van werk'. Vrijwel alle hapklare teksten worden ook voorgelezen.](http://www.suriname.nu, twee van de succesvolle Surinaamse sites.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Het loket heeft zeker nut, maar komt wel erg formeel en wereldvreemd over, in vergelijking met het echte leven van de allochtonensites. Daar lijkt de voor het Westen zo kenmerkende individualisering al gemeengoed: het meest populaire onderdeel blijkt steeds het online daten voor allochtone singles. (Meer info in de Rode draad notitie van het integratie & ICT-dossier op de site Social quality matters, www.sqm.nl).

Peter Gorgels

Vaste gewoontes en een strakke dagindeling

'Ik heb het geluk gehad een filosoof te kennen, die mijn leraar was. Hij had in de bloei van zijn leven de opgewektheid van een jonge kerel... Hij beschikte over humor, verstand en een analytische geest. Hij had een bemoedigende uitstraling en zette anderen op een aangename manier tot reflectie aan.'

Dit schreef een leerling, die rond 1763 studeerde bij de man, die zelf tijdens zijn opleiding op de middelbare school en later aan de universiteit eveneens sterk beïnvloed was door bepaalde leerkrachten.

Hij was de vierde van elf kinderen. Zijn vader was een ambachtsman, met als specialisme riemen maken. Zijn moeder stelde alles in het werk om haar zoon een goede opleiding te geven. Gedurende negen jaar heeft hij bij drie gezinnen privé-les gegeven.

Intussen studeerde hij verder met het doel om docent aan de universiteit te worden. Hij promoveerde in 1755 en werd privatdocent voor filosofie. Als academisch docent behandelde hij soms tien verschillende vakken.

Daarnaast kreeg hij zijn eerste vaste inkomen van 62 taler als onderbibliothecaris van de Koninklijke Slotbibliotheek tot hij hoogleraar werd aan de universiteit.

Hij was een man met vaste gewoontes en een strakke dagindeling, 's morgens om vijf uur werd hij gewekt. Om de kleuren van zijn kleding op elkaar af te stemmen oriënteerde hij zich op de bloemen, zodat hij alleen een geel vest bij zijn bruine jas vond passen. Vier keer per week gaf hij van 7 tot 9 uur colleges. Hij was nooit ziek, plande al zijn activiteiten, zelfs de uren om te lezen en om te denken. Over het denken van de mens heeft hij veel geschreven. Zijn controversiële religieuze overtuigingen brachten hem in moeilijkheden, bepaalde vakken mocht hij niet meer doceren.

Hij beschreef onder andere de wijze waarop mensen hun omgeving waarnemen en een aantal manieren waarop het verstand ervaringen ordent.

Wie was deze van postuur kleine man, die een van de grootste filosofen is geworden?

Hilde van Vlaanderen

Leren en kennis verwerven

In het redactionele stukje van *de Humanist* 2/2004 schrijft Boudewijn Chorus over de jeugd, de school en over schoolse kennis, waarin hij opvattingen ten beste geeft die toch minstens om discussie vragen.

Bijvoorbeeld de volgende zin: 'En zeker, het vmbo is uitgegroeid tot een gigantische kinderopvang, waar bezig houden (knutselen, wat dóen met je handen) belangrijker lijkt dan leren.' De vraag is of het vmbo een kinderopvang kan worden genoemd. Er zijn in dit schooltype een viertal leerwegen, waarvan er een 'theoretische leerweg' heet, die bedoeld is voor leerlingen die vroeger mavo-onderwijs zouden volgen.

Of er op het vmbo louter geknutseld wordt, en daarmee - volgens de suggestie van Chorus - niet geleerd, is echter een fundamenteel punt. Ze gaat over wat 'leren' is. Daar bestaan veel onjuiste gedachten over. Is 'leren' een tekst lezen en daaruit iets oppikken of kan iemand ook leren door iets met z'n handen te doen? Het gevaar van (elitair) intellectualisme ligt in populaire opvattingen over leren op de loer. Misschien maakt Chorus zich hieraan schuldig. Laten we niet vergeten dat handen die iets doen, aangestuurd worden door het denken. Ik kijk even in enkele boeken uit mijn boekenkast hoe 'leren' wordt gedefinieerd. 'We zeggen dat iemand iets leert of iets heeft geleerd, wanneer we een relatief stabiele verandering in zijn of haar gedrag constateren, die het gevolg is van leeractiviteiten en een zekere mate van wendbaarheid heeft', schrijven Boekaerts en Simons op de eerste pagina van hun boek 'Leren en instructie; psychologie van de leerling en het leerproces'. 'Onder leren wordt verstaan de relatief permanente veranderingen in het gedrag van een individu, die een functie

zijn van oefening en/of ervaring in een bepaalde situatie', schrijft De Klerk op p. 90 in zijn boekje 'Onderwijs-psychologie'. 'Gedrag' is in deze definities een centraal begrip, mentaal of met de handen, het maakt niet uit. Is er wat leren betreft wel een scherp onderscheid te maken tussen denken en doen?

En leerlingen van het vmbo? Er zijn nu eenmaal kinderen die beter leren door met hun handen te werken en niet louter met hun hoofd. Deze kinderen dreigen echter door achtereenvolgende structuurveranderingen in het onderwijs, die vaak als 'vernieuwingen' werden gepresenteerd, maar soms botte bezuinigingen blijken te zijn, tussen wal en schip te raken. Zij worden opgeleid

tot de volwassenen die weten hoe je de elektriciteit in een nieuwbouwwoning aanlegt, hoe je een auto repareert, hoe je een tuin aanlegt, hoe je een freesmachine bedient en desnoods ook hoe je een vrachtwagen bestuurt, allemaal dingen die Chorus - naar mijn overmoedige inschatting - niet beheerst, maar die toch te leren zijn. Met hand en hoofd, in de eerste fasen van het leerproces misschien wel 'knutselend'.

Waddinxveen,
Hans ter Heege

Kunnemans postmoderne obsessie

Harry Kunneman, die (volgens *de Humanist* nr.2) in de 'veelbelovende zestiger jaren' in een diepe crisis geraakte, is sindsdien bekeerd tot het zogenaamde postmodernisme. Dat is in zijn geval de opvatting dat de 'grote verhalen' - volgens hem kenmerkend voor de Verlichting - de mensheid geen stap verder hebben gebracht. Reden om zonder ophouden - boek na boek, artikel na artikel, rede na rede, college na college - te waarschuwen voor de individualisering, het egocentrisme, het consumptivisme, de seksindustrie etc. etc. Alsof deze uitwassen alle te herleiden zouden zijn tot de Verlichting. Kunneman wil nu, bescheiden als hij door zijn loutering is geworden, met kleine stapjes

de samenleving humaniseren. Daartoe werft hij zelfs gelijkgezinde christenen. Ik permitteer me drie opmerkingen.

Allereerst wil ik Kunneman eraan herinneren dat de georganiseerde humanisten - zowel vrijwilligers als professionals - mede dankzij Jaap van Praag altijd praktisch actief zijn geweest. Dat ze daarbij altijd door confessionelen gehoord en tegengewerkt zijn zou Kunneman bekend moeten zijn.

Voorts moet opgemerkt worden dat de door de postmodernisten zo onderschatte Verlichting (als 18de eeuws emancipatieproces) een veel verder reikend en complex wortelstelsel kent. Dat de verlichte opvattingen in de 18de eeuw zo absoluut samengevat zijn (vrijheid, gelijkheid en broederschap) mag ons de ogen niet sluiten voor het feit dat toen een immense progressie werd bereikt op politicologisch, filosofisch, juridisch, economisch, natuurwetenschappelijk, technisch, theologisch en literair terrein. En dat de bijdragen behalve tot veel onderlinge discussies ook tot relativering hebben geleid. Maar, wat essentieel is: zonder deze mentaliteit zou de huidige inrichting van de westerse samenleving en de wetenschappelijke vooruitgang niet te verklaren zijn. Dat 'deze filosofen' rekening moesten houden

met allerlei vormen van repressie, verdient speciale vermelding. Afzetten tegen de Verlichting nu is in elk geval historisch gezien ongepast!

Tot slot nog iets over Kunnemans confessionele bondgenoten. Die schare van moderne en 'tolerante' christenen die in de media opvalt door spirituele prietpraat en verhalen over wonderen, blijkt er - in pastorale vermomming - nog steeds (in strijd met de Kwaliteitswet Zorginstellingen) in te kunnen slagen humanistische geestelijke verzorgers buiten de meeste zorginstellingen te houden. Zeggende dat de toenemende schare niet-kerkelijke en niet-godsdienstige humanistisch georiënteerden (inmiddels ruim meer dan 50 procent van de bevolking) het beste aan hun zorgen kunnen worden toevertrouwd. Tragisch is dan ook dat Kunneman - die mede verantwoordelijk is voor de opleiding van humanistische geestelijke verzorgers - ook dát nog steeds niet vermag in te zien. Dat niemand het (nietszeggende) postmodernisme nodig heeft om de uitwassen in onze geliberaliseerde samenleving te kunnen afwijzen, dan wel te bestrijden, moge zonder verder bewijs duidelijk zijn.

Sevenum, André de Bruin

ZOOM

'Als je homo bent liggen de zaken anders'

Gea Meijers, voorzitter van de internationale humanistische organisatie IHEYO, bezocht eind mei de eerste humanistische jongerenconferentie in Afrika. Voor *de Humanist* noteerde zij haar ervaringen.

Zeventig jongeren tussen de 18 en 35 jaar komen bijeen in Kampala, de hoofdstad van Oeganda, om vier dagen lang te praten over vrede, educatie, vrouwenrechten, rechten voor homo's, armoede en humanisme.

De conferentie is georganiseerd door IHEYO (International Humanist and Ethical Youth Organisation) samen met de jongeren van UHASSO (Ugandan Humanist Association). Na onze conferentie houden IHEU en AHAL (International Humanist and Ethical Union en de African Humanist Alliance) een tweedaagse internationale humanistische conferentie in Kampala. Veel belangrijke hedendaagse humanisten zijn daar aanwezig.

Ik doe mee aan de jongerenconferentie als Nederlandse deelnemer, naast onder andere Duitsers, Noren, Belgen, Nigerianen en veel Oegandezen en Kenianen. Als voorzitter van IHEYO ben ik erg betrokken bij de organisatie en dat maakt het extra spannend. Mijn reis naar Kampala begint daarom al ruim een week voor de conferentie om er de laatste puntjes op de i te zetten met de andere organisatoren. Vóór mijn afreizen was ik erg benieuwd en een beetje gespannen voor wat me daar te wachten zou staan. Al de vaccinaties die je nodig hebt, geven het gevoel alsof je naar een rampgebied gaat en het conflict in het noorden van Oeganda - een van de ergste humanitaire crisissen ter wereld volgens de baas van UNICEF - roept vragen op over de veiligheid. Aangekomen in Kampala valt het allemaal reuze mee. Het lijkt er veel veiliger en stabiel dan ik verwachtte. Mensen praten redelijk open over de rare eenpartijdemocratie die Oeganda kenmerkt (een soort dictatuur in overgang naar democratie) en het conflict in het noorden raakt amper het leven in Kampala. Er is nauwelijks criminaliteit. De stad lijkt veilig, maar niet voor iedereen. Als je een homo bent liggen de zaken anders.

Voor onze conferentie hebben we contact gezocht met enkele homo- en lesbogroepen in Kampala en zij zijn naar onze conferentie gekomen. In Oeganda is homoseksualiteit ten

strengste verboden; er staat levenslange celstraf op. Daarbij komt dat gevangenen in Oeganda de kans lopen op marteling. Niet alleen de wet is conservatief; ook onder de mensen is er veel homofobie en daardoor is er weinig steun vanuit de wat progressievere ngo's.

De homo's en lesbo's die ik spreek hebben bij verschillende *human rights*-groepen gepleit voor steun, maar bijna alle groepen haakten af, uit angst dat deelname hun reputatie schaadt. Het is erg bijzonder voor de homo- en lesbische bezoekers (en voor ons) dat zij wel openlijk over de homofobie in Oeganda kunnen spreken tijdens onze conferentie. Een van de nationale dagbladen schrijft dat de tijden veranderen nu dit thema voor het eerst op een conferentie openlijk besproken wordt. Er is ook negatieve publiciteit en mogelijk lopen onze homo- en lesboactivisten gevaar voor arrestatie.

IHEYO gaat een internationale petitie beginnen voor de homo's en lesbo's in Oeganda waarmee zij de politiek van Oeganda vraagt de wet tegen homoseksualiteit af te schaffen.

Gea Meijers

De online petitie kunt u ondertekenen op www.iheyo.org.

VERS VAN DE PERS

Het gedachtegoed van Bush

Zelden ziet een uitgever zich geroepen zich in een voorwoord te verantwoorden voor zijn besluit tot uitgeven. Lemniscaat-uitgever J.C. Boele van Hensbroek vond het voor dit boek nodig uit te leggen waarom hij, naar eigen zeggen als enige uitgever in Europa, de toespraken van de huidige Amerikaanse president in vertaling uitbrengt. Zijn motivering komt erop neer, dat je met deze retoriek (en het daarmee samenhangende beleid) een goed beeld krijgt van de kijk van het Bush-regime op globalisering: het onbeperkte vertrouwen in de zegeningen die de 'vrije' markt en de ongelimiteerde expansie van het bedrijfsleven de wereld bieden. Gelukkig is wat volgt geen bundeling van integrale toespraken, maar een (kennelijk adequate) keuze uit relevante passages. Commentator H.J.A. Hofland, die een nuchtere inleiding op de Bush-ideologie biedt, stelt terecht dat Bush geen oratorisch talent is, maar wel in staat is gebleken het Amerikaanse volk op cruciale momenten precies die redevoeringen te geven waar het om verlegen zat. En hoewel de wereld waarin Bush zijn presidentschap aanvaardde een totaal andere is dan die waarin hij nu zijn campagne tot herverkiezing voert, heeft

hij zijn beleid niet wezenlijk aangepast. Verklaarde hij kort voor het begin van zijn oorlog tegen Irak de VN tot irrelevante institutie, nu de 'bevrijding' is vastgelopen, de wederopbouw in een opstand is veranderd en Amerika in het Midden-Oosten meer dan ooit wordt gehaat schakelt hij dezelfde VN in om zich een fatsoenlijke aftocht te verschaffen. Dat is geen aanpassing in zijn denken; zijn toon, zijn argumenten, zijn wereldbeeld veranderen niet. Hij blijft – zo merkt Hofland op – verschijnen als een vastberaden staatsman, een ideologische visionair, de vader van zijn volk. Omstreeks de helft van het electoraat heeft zijn geloof in Bush niet verloren, zodat te verwachten valt dat de machtigste natie ter wereld nog een termijn langer de leider krijgt die zij blijkbaar verdient. Schier te geloven dat de holle taal die deze man, getuige dit boek, in eindeloze varianten weet uit te kramen zoveel toch niet allemaal als stompzinnig en infantiel te kenschetsen volwassen mensen weet te verblinden.

George W. Bush, Wij zullen overwinnen.
Lemniscaat, Rotterdam. 387 blz. € 19,95.

Wij zullen overwinnen

President van goed en kwaad

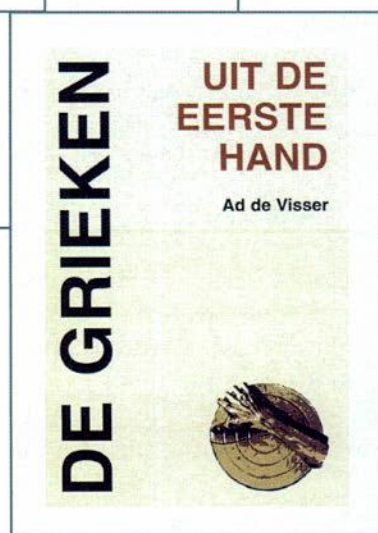
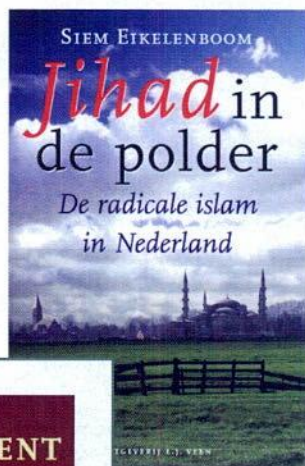
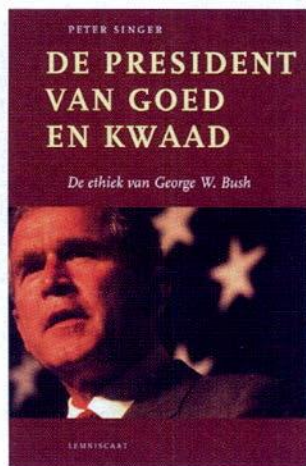
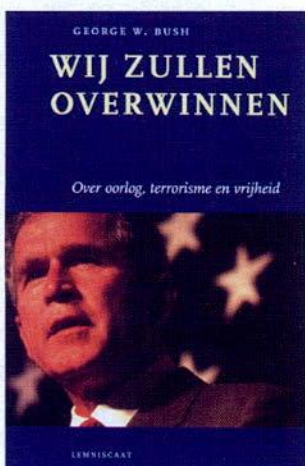
Het boek van Singer over de ethiek van George W. Bush sluit perfect aan op de hiervoor besproken toespraken-bloemlezing van de machtigste man ter wereld. Tekenend voor Singers integere benadering is zijn vertrekpunt, de hypothese dat Bush volstrekt oprecht is en dat we zijn ethiek serieus dienen te nemen. Dan ook mogen we ons met recht afvragen hoe hij er naar zijn eigen maatstaven vanaf brengt. In precieze thematische betogen (vrijheid, oorlog voeren, geloof, doodstraf etc.) ontleedt Singer Bush' ethiek als een ideologie vol innerlijke tegenspraak. Passend bij dit patroon van ethische verwarring toont Singer aan dat Bush zelf helemaal niet handelt volgens de all-American values waar hij zo frequent aan appelleert.

Interessant is de verwijzing naar de waarschijnlijke invloed op Bush van de Duits-Amerikaanse politieke filosoof en cynicus Leo Strauss (1899-1973). In ieder geval opereren in Bush' omgeving invloedrijke actoren als Wolfowitz en Rumsfeld, die als onversneden straussianen bekend staan. De ideeën van Strauss lenen zich goed voor een samen-zweringstheorie. In al zijn geschriften staat de doctrine centraal dat er één waarheid is voor de massa, en een andere voor filosofen, - de ingewijden. 'Straussianen,' zo citeert Singer een politieke commentator, 'geloven dat religie nuttig kan zijn om er sukkels mee in de luren te leggen.' Gelijkheid is van eenzelfde orde, deze 'kan heilzaam zijn voor het functioneren van de maatschap-

pij, maar mensen hebben niet echt dezelfde waarde'. Het feit dat straussianen op kliekvorming uit zijn en netwerken onderhouden om elkaar banen in Washington te bezorgen, heeft hen op buitengewoon invloedrijke posities gebracht. Opmerkelijk in die klieken is het gebruik van een eigen codetaal. Zo'n codewoord is 'heer', dat verwijst naar iemand die het intellect mist dat nodig is voor filosofie, maar niettemin op bepaalde manieren moreel bewonderenswaardig is. Voor deze 'heren' is een speciale rol weggelegd in het straussiaanse complot. George Bush moet een van deze heren zijn.

Peter Singer, De president van goed en kwaad. Lemniscaat, Rotterdam. 272 blz. € 19,95.

De president van goed en kwaad

Radicale islam in Nederland

Daags na 11 september 2001 arresteerde de politie in Rotterdam vier mannen die banden zouden hebben met Al Qaida. In de weken daarop volgden nog tientallen aanhoudingen. De berechting van deze mensen eindigde in de meeste gevallen in een vrijlating. Strafrechtelijk is in Nederland weinig te ondernemen tegen verdachten die hun plannen nog niet ten uitvoer hebben gebracht. Toch bleek het verzamelde materiaal aan afgeluisterde gesprekken, in beslag genomen documentatie en dergelijke talrijke aanwijzingen te bevatten van een uitgebreid netwerk aan in Nederland actieve extremisten en fundamentalisten van islamitische huize. Nova-reporter Siem Eikelenboom ontrafelt in dit boek dit netwerk aan de hand van gerechtelijke dossiers, preken, videobanden en websites en op basis van contacten met insiders van allerlei pluimage. Het levert een crime-story op die leest als een sneltrein, maar een concrete plot ontbeert. Een journalistiek verantwoord boek vol *circumstantial evidence*, waar een indicatief beeld uit opdoemt van conspiratieve actie, maar meer ook niet.

Siem Eikelenboom, *Jihad in de polder*. L.J. Veen, Amsterdam., 311 blz., € 17,50.

Griekse bronnen

Met dit boek start uitgeverij Damon een nieuwe reeks waarin de belangrijkste geschreven documenten uit de Europese geschiedenis worden gebundeld. Daarbij leidt Ad de Visser ons met een verfrissende aanpak door de bronnen van het Avondland, in dit eerste deel die van de klassieke Griekse denkers. De Visser noemt zich bewust een amateur, een echte liefhebber, die het voordeel van de onbevagenheid paart aan een aanstekelijk enthousiasme. Hij biedt de lezer zonder poespas of gewichtige duiding een prettig beknopte en overzichtelijke bloemlezing uit datgene wat je al jaren had willen en eigenlijk allang had moeten lezen, 'uit de eerste hand', namelijk uit het werk van de schrijvers/denkers zelf. Dat is, met name bij de oudste Grieken weliswaar niet steeds moge-

lijk (omdat hun geschriften veelal verloren zijn gegaan en hun gedachten alleen bekend zijn door beschrijvingen van latere auteurs), maar juist dan is het prettig te lezen hoe ze toch zijn overgeleverd. De Visser put bovendien uit een grote verscheidenheid aan bestaande Nederlandse vertalingen, en voegt er zonedig eigen vertalingen aan toe. Omdat zijn keuze de ontwikkeling van het denken en de opeenvolgende klassieke scholen volgt, leest zijn boek bijna als een historische roman. Een mooi project, waarbij het reikhalzend uitzien is naar het volgende deel.

Ad de Visser, *Uit de eerste hand: de Grieken*. Damon, Budel. Gebonden ed., 254 blz. € 19,90.

LEZINGEN & SYMPOSIA

Kamp Vught

Juli en augustus – Vught
Op zondagen in juli en augustus zijn er rondleidingen in voormalig concentratiekamp Vught. De authentieke gebouwen, waar de SS-top was gelegerd in WO II, zijn normaal gesproken niet toegankelijk voor publiek. Rondleiding begint om 14.00 uur, ingang Van Brederodekazerne, Lunettenlaan 102. Reserveren: 073-6566764 of info@nmkampvught.nl.

Heel de mens

6 sept. – Utrecht
Opening van het academisch jaar van de Universiteit voor Humanistiek. Met een toespraak over 'heel de mens'. Vervolgens

spreekt Dr. Suzanne Piët. Gebouw Ottone, Kromme Nieuwegracht 62, 14.00 uur.
Info: www.uvh.nl of 030-2390100.

Kopstukken van het humanisme

Vanaf 28 sept. – Den Haag
Cursus in zes bijeenkomsten van Humanistisch Centrum Haaglanden over de geschiedenis van het humanistisch denken. Aan bod komen o.a. de klassieke oudheid, de Renaissance, de Verlichting, de 19e en 20e eeuw. Cursusleider is Jos de Wit, historicus en student aan de Universiteit voor Humanistiek. Info: Jos de Wit, 070-3869128, josselinpdewit@hetnet.nl. Aanmelden: Humanistisch Centrum Haaglanden, 070-3505346, humanistisch.centrum@zonnet.nl.

Mores TV

5, 12 en 19 juli – Ned.3
Reportages van jonge programmamakers over uiteenlopende onderwerpen, met als leidraad: op zoek naar de nieuwe Hollandse moraal. Van: moet kunnen! naar: moet alles wel kunnen? Is er een ontwikkeling van trots op ons tolerant zijn naar indammen van vrijheden?
Human – 20.30 uur

Walking with dinosaurs

Vanaf 27 juni – Ned.1
Nieuwe vijfdelige BBC-serie over dinosaurussen. Presentator Nigel Marven brengt de mens, met behulp van computeranimaties, oog in oog met prehistorische dieren van formaat.
NCRV – 19.25 uur

THEATER & EXPOSITIES

Parade

Vanaf 16 juni – diverse locaties
Rondreizend theaterfestival, waarbij de voorstellingen in tenten worden gespeeld. T/m 27 juni in Rotterdam, daarna in Den Haag, Utrecht en Amsterdam. Info: www.deparade.nl.

Elout-Drabbe

vanaf 20 juni – Domburg
Het Marie Tak van Poortvliet Museum viert zijn tienjarig bestaan met de tentoonstelling 'Moen! Tussen Toorop en Mondriaan' over het leven en werk van kunstenares Mies Elout-Drabbe. Elout-Drabbe (1875-1956) was nauw bevriend met Toorop en zij was medeorganisator van de Domburgse Tentoonstellingen. Info: www.domburgatart.nl of 0118-584618. Adres: Oosterstraat 10a. De expositie loopt t/m 18 augustus.

Heart of Darkness

9 t/m 14 aug. – Den Bosch
Muziektheatervoorstelling van 't Barre Land en Muzieklab Brabant over de absurditeiten van de Nederlandse asielpcedure. Te zien op theaterfestival Boulevard, locatie: Het Muziekcentrum, Prins Bernhardstraat 4. Info: www.festivalboulevard.nl en 073-6137671.

Noorderlicht

Vanaf 4 sept. – Leeuwarden
Fotomanifestatie Noorderlicht 2004 met over diverse locaties de meest uiteenlopende foto's. De hoofdexpositie in het Fries Museum staat in het teken van Arabische fotografie. Info: www.noorderlicht.com of 050-3182227. De expositie loopt t/m 17 oktober.

Foto van Youssef Nabil (Egypte) te zien op Noorderlicht 2004

Wie eegie sanie

1 juli – Ned.1
'Wie eegie sanie' (Onze eigen dingen) portretteert de generatie Surinamers die als eerste op zoek gingen naar hun wortels. Daarbij speelde de in 1950 in Amsterdam opgerichte vereniging Wie Eegie Sanie en haar oprichter, de advocaat, politicus en schrijver Eddy Bruma, een sleutelrol. Het toneelstuk 'De Geboorte van Boni' van Bruma uit 1951 is een eerbewijs aan het verzet van de bosnegers in de koloniale tijd. In de film zien we de repetities van de heropvoering van dit voor de Surinaamse geschiedenis zo belangrijke toneelstuk.
Human – 23.05 uur

Lastige liefdes

2 en 16 juli – Ned.3
Laatste twee films in een serie over onalledaagse liefdesverhalen. Met op 2 juli 'Rana's wedding', over een jonge Palestijnse die moet kiezen tussen uitgehuwelijkt worden of de ware liefde. In de film 'Sabadó', uitzending 16 juli, haalt een Chileense vrouw vlak voor haar bruiloft verhaal bij haar aanstaande echtgenoot, die niet zo trouw blijkt te zijn geweest.
VPRO – 23.45 uur

Nergens thuis

8 juli – Ned.1
Documentaire over ontworteld zijn.

TELEVISIE

Kethiwe Ngcobo, een jonge Zuid-Afrikaanse vrouw die geboren en getogen is in Engeland, voelt zich nergens thuis. Haar zoontje is in Zuid-Afrika geboren. Ze wil niet dat hij zich later net zo ontworteld voelt als zij.

IKON – 23.00 uur

Verloren Paradijs

15 juli – Ned.1

Palestijnse filmmaakster Ebtisam Mara'ana, opgegroeid in een enclave in Israëlisch gebied, zoekt zichzelf in het verleden van haar dorp.

IKON – 23.00 uur

Uitmesten en vernieuwen

22 juli – Ned. 1

Documentaire over veranderingen en vernieuwingen op het platteland. Met boer Paul Bos, 'manager van natuurta-lent'. En met de Livar-kloostervarkens.

Human – 23.05 uur

Alles komt ergens van

19 aug. – Ned.1

Portret van de acteur en de mens Gerard Thoolen, die zijn leven lang vooral op zoek was naar de (onmogelijke) grote liefde. Uitgangspunt is een diner met vrienden, bekenden en familieleden van Thoolen. Voor iedereen is er de confronterende vraag: heb ik gedaan wat ik kon om deze man die zo onder het leven leed, een aangener bestaan te bezorgen?

Human – 23.05 uur

Kitty Courbois, de broer van Thoolen en Joop Admiraal

Scherven

Harry van Putten schrijft nieuwe spreekwoorden en gezegdes op gevonden kapotte stenen van de stad, die hij met andere restmaterialen tot objecten maakt. Hij heeft dit project 'Scherven enne ...geluk' gedoopt.

Meer informatie: www.home.zonnet.nl/geentijdbestaatniet

FILM

McBuikpijn

Waarom zijn Amerikanen (en steeds vaker ook mensen in de rest van de wereld) zo vet? In de documentaire 'Super Size Me' gaat Morgan Spurlock op humoristische wijze op zoek naar het antwoord.

Is obesitas direct de schuld van de fast-food-sector, die mensen geestelijk en lichamelijk verslaafd maakt aan haar producten? Dertig dagen lang eet Spurlock niets anders dan McDonald's-maaltijden; 's ochtends, 's middags en 's avonds. En als hem gevraagd wordt of hij zijn maaltijd wil vergroten tot formaat super size, zegt hij volmondig ja. Tot hij even later, na het drinken van een beker cola met de inhoud van een 1,5-literfles, en een Big Mac in pannenkoekformaat, het eten niet meer binnen kan houden. Spurlock: 'Ik heb McBuikepijn.'

Het eten gaat hem trouwens steeds makkelijker af, maar de lichamelijke gevolgen worden in deze maand al duidelijk zichtbaar. En hij begint het voedsel nodig te krijgen om over zijn dips heen te komen.

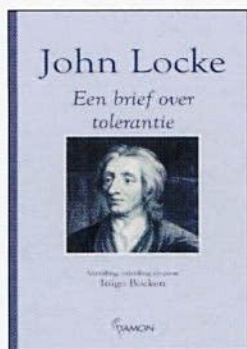
Spurlock - die in topconditie en met heel weinig lichaamsvet aan zijn bijzondere dieet begint - laat bij verschillende dokters zijn lichaam onderzoeken. In dertig dagen tijd doen zij schokkende ontdekkingen. Ook spreekt hij met schoolkinderen, die bij een testje met foto's het gezicht van de McDonald's-clown eerder herkennen dan die van Jezus of Roosevelt. Hij neemt een kijkje in schoolkantines en spreekt met diëtisten, advocaten én bezoekers van de fast-foodrestaurants.

Cijfers vliegen je in originele tekenfilmpjes om de oren. Zo heeft McDonald's wereldwijd een reclamebudget van 1,4 miljard dollar. Daar kunnen de gezonde voedingscampagnes met twee miljoen dollar niet tegenop. 'Super Size Me' stelt op een originele, humoristische manier een probleem van groot formaat aan de orde.

Josephine Krikke

'Super Size Me' draait vanaf 22 juli in de filmtheaters.

John Locke

Brief over tolerantie

Vertaling, inleiding en essay
Inigo Bocken

Locke verliet Engeland uit afkeer voor de dwingende vorm van katholicisme die dreigde staatsgodsdienst te worden. In ballingschap in Nederland reageerde Locke in zijn lange fijnzinnige eerste *Brief over tolerantie* op de situatie die

hij ontvlucht was door een scherp onderscheid te maken tussen de taken van de staat en het heil van de ziel van de individuele mens waarop de staat nooit en te nimmer invloed mag hebben.

Isbn 90 5573 508 6, Pagina's 128, Prijs € 14,90

Grenzen aan tolerantie

Erasmus, Hugo de Groot, Spinoza en de actualiteit

W. Derkse (red.)

Wil Derkse (filosoof), Arthur Eyffinger (rechtshistoricus) en Miriam van Reijen (filosoof) gaan in op de grenzen van tolerantie bij de grote Nederlandse traditie van Erasmus, Hugo de Groot en Spinoza. Marcel Becker (filosoof), Bas van Stokkom (socioloog) en Theo de Wit (filosoof) schrijven over de grenzen van tolerantie in de actualiteit.

Isbn 90 5573 519 1, Pagina's 128, Prijs € 11,90

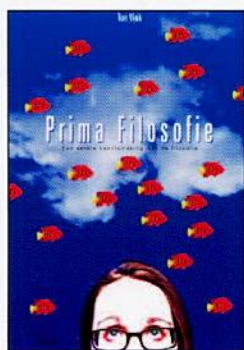
Prima Filosofie

Een eerste kennismaking met de filosofie

Ton Vink

De leerlingen van de laagste klassen van het Voortgezet Onderwijs worden in dit boek gestimuleerd zelfstandig na te denken over de grote bestaansvragen. In *Prima Filosofie* worden tevens vaardigheden aangeleerd die bij tal van schoolvakken hun diensten kunnen bewijzen, zoals het kunnen ontmaskeren van onduidelijke argumenten en redeneringen. Op de derde plaats wil *Prima Filosofie* tegemoetkomen aan het sterke maatschappelijke verlangen naar aandacht voor moraal en ethiek. Met name de hoofdstukken over mensbeelden en ethiek kunnen hiervoor worden gebruikt.

Isbn 90 5573 500 0, Pagina's 96, Prijs € 17,50

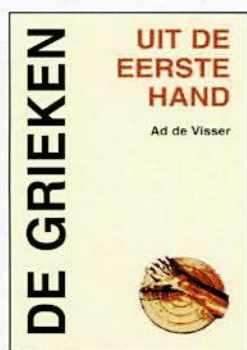

Filosofie van het onderwijs

Ron Ritzen

In dit boek behandelt de auteur een aantal hoofdvragen over het onderwijs. Het gaat daarbij om vragen die iedereen die met onderwijs te maken heeft, zichzelf meer dan eens stelt. Moeten waarden en normen overgedragen worden? Welke vakken moeten er geleerd worden? Heeft het speciaal onderwijs te maken met tekortkomingen van leerlingen of met tekortkomingen van het reguliere onderwijs? Hoe ver reikt de verantwoordelijkheid van een docent voor zijn leerlingen? Hoeveel vrijheid van onderwijs is wenselijk? Wat betekent (school)management in onze cultuur?

Isbn 90 5573 463 2, Pagina's 108, Prijs € 12,90

De Grieken

Deel 1 'Uit de eerste hand'

Ad de Visser

Uit de eerste hand biedt een verzameling van de belangrijkste documenten uit de Europese (cultuur-) geschiedenis. De lezer ontdekt hoe verkwikkend het is te lezen wat hij of zij al jaren had willen lezen - in dit eerste deeltje: Zeno's probleem van Achilles en de schildpad,

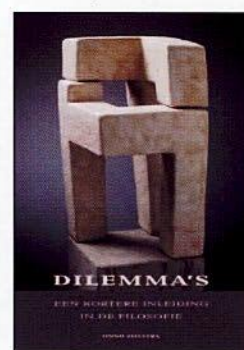
Socrates' Apologie, Plato's metafoor van de drie bedden, Aristoteles' Metafysica, Epicurus' Brief aan Menoeceus, Demosthenes' Kransrede, Hesiodus' Werken en Dagen, Plutarchus' Ethica, Thucydides' Peloponnesische Oorlog, Hippocrates' aanbevelingen aangaande aanbeiden, Euclides' weergave van de stelling van Pythagoras en Ptolemaeus' Almagest.

Isbn 90 5573 507 8, Pagina's 200, Prijs € 19,90

Dilemma's

Een kortere inleiding in de filosofie

Onno Zijlstra

Dit boek gaat over vragen waarop we mogelijk nooit een definitief antwoord vinden, maar die ons toch niet loslaten. De geschiedenis van de filosofie staat bol van grootse en tegenstrijdige reacties op deze vragen. In elk hoofdstuk van deze heldere, compacte inleiding wordt een filosofisch probleem neergezet en worden twee tegengestelde oplossingen beschreven. De lezer wordt ook enigszins wegwijst in (een deel van) de geschiedenis van de filosofie doordat per hoofdstuk een andere eeuw aan bod komt.

Isbn 90 5573 479 9, Pagina's 80, Prijs € 10,90